ISSN 0235—7771

AKADEEMIA

30. AASTAKÄIK 2018 NUMBER 8

Eesti Vabariigi 8. aastapäevaks 1926

Deinstitutsionaliseerimine Eesti hoolekandes . . . . . Jüri Kõre

Psühhoanalüüs Eestis . . . . Ants Parktal, Jane Meimer-Parktal

Kas Jumal saab aru viipekeelsetest palvetest? . . . Liina Paales

Soome uuest põhikooli õppekavast . . . . . Edgar Krull

Räsitud rõõm . . . . . Heljo Mänd

Arvustus . . . . . Hannes Vallikivi

Päevik 1944–1961 . . . . . Herbert Normann

Kolleegium:

Jaak Aaviksoo, Jaan Einasto, Jüri Engelbrecht, Tiit Hennoste, Alar Karis, Kalle Kasemaa, Kalevi Kull, Piret Kuusk, Marju Lepajõe, Ülo Matjus, Eero Medijainen, Peeter Olesk, Jaan Ross, Hando Runnel, Jaan Sootak, Richard Villems

Toimetus:

peatoimetaja . . Toomas Kiho – toomas.kiho@akad.ee
tegevtoimetaja . . Indrek Ude – indrek.ude@akad.ee
universalia Jaan Kangilaski – jaan.kangilaski@akad.ee
humaniora / *socialia* . . . Mart Orav – mart.orav@akad.ee
naturalia . . . . Kalle Hein – kalle.hein@akad.ee
keeletoimetaja . Triin Kaalep – triin.kaalep@akad.ee
korrektor . . . Kristin Sarv – kristin.sarv@akad.ee

Toimetuse aadress:

Ülikooli 21, 51007 Tartu, Eesti

Telefonid: 7423146, 7423050

E-post: akadeemia@akad.ee

Ilmavõrgus: www.akad.ee
www.facebook.com/AjakiriAkadeemia/

© AKADEEMIA 2018
Trükk: AS Pakett.
Trükiarv: 1500.

AKADEEMIA

Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus

30. AASTAKÄIK 2018 NUMBER 8 (353)

Deinstitutsionaliseerimine Eesti hoolekandes — väline sundus või sisemine kaalutlus?
Jüri Kõre 1347

Psühhoanalüüs Eestis
Ants Parktal, Jane Meimer-Parktal . 1376

Kas Jumal saab aru viipekeelsetest palvetest?: Kurtus, vaikus ja viipekeeled kristlikus traditsioonis. II
Liina Paales 1403

Mida saaks Soome uuest põhikooli õppekavast õppida?
Edgar Krull 1441

Räsitud rõõm
Heljo Mänd 1461

"Ta edeneb, kindlalt, julgelt, suure hoo ja jõuga, täis armastuse tuld ja arvustuse kalkust ja külmust…": Eesti Vabariigi 8. aastapäevaks 1926
..... 1467

Arvustus: Kes nad olid ja mis neist sai?: Toomas Anepaio. *Kohtunikud, kohtu-uurijad ja prokurörid 1918–1940: Biograafiline leksikon.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2018. 362 lk.
Hannes Vallikivi 1492

Abstracts
..... 1504
Tants teadmatusse: Päevik 1944–1961. III
Herbert Normann 1511

Paberväljaande tellijale on digiväljaande lugemine
TASUTA: www.kultuurileht.ee

Illustratsioonid lk 1375, 1402, 1460, 1466, 1536:

ANNE PIKKOV (1974) on lõpetanud Eesti Kunstiakadeemia graafilise disaini erialal, seejärel töötanud reklaamibüroos Artmiks/Ogilvy & Mather, aastatel 2005–2014 Eesti Kunstiakadeemias Avatud Akadeemia juhatajana, alates 2015. aastast Eesti Kunstiakadeemia õppeprorektor.

DEINSTITUTSIONALISEERIMINE EESTI HOOLEKANDES — VÄLINE SUNDUS VÕI SISEMINE KAALUTLUS?

Jüri Kõre

SISSEJUHATUS

Mõiste "deinstitutsionaliseerimine" on eesti keeles kasutusel olnud napid paar kümnendit. Vanemad käsiraamatud (nt *Encyclopaedia Britannica*) kasutavad seda mõistet eelkõige psühhiaatrilise ravi (suurte spetsialiseeritud psühhiaatriahaiglate tegevuse) ümberkorraldamise kirjeldamiseks, eelkõige USA näidete najal, kus 3000–10 000-kohalised haiglad tähendasid tuhandetele inimestele loodud kinniseid asumeid või lausa asulaid. Moodsates teabeallikates (nt Wikipedias) nimetatakse reformitavate institutsioonidena ka vanglaid ja lastekodusid. Pikem loetelu sihtrühmadest, kelle huve ja vajadusi hoolduse deinstitutsionaliseerimisega rahuldatakse, on Euroopa ühtsetes juhistes institutsionaalselt hoolduselt kogukonnapõhisele süsteemile ülemineku kohta (Euroopa... 2012): füüsilise puudega ja vaimse tervise probleemidega inimesed, eakad ja hüljatud ning kaitset vajavad lapsed. On tähelepanuväärne, et kui tööealiste või eakate elukorralduses nähakse institutsioonide rolli kahanevat, siis elukaare alguses olevate rühmade puhul (lapsed ja noored) nende osa suureneb. Areng toimub sel juhul nii järjest varasema kui ka ajaliselt järjest pikema institutsioonis viibimise suunas. Varem oli normiks eelkool, mis andis lapsele ettekujutuse koolikorraldusest, järgmises

etapis muutus normiks lasteaed, tänapäeval suureneb mõnedes riikides kiiresti sõimes käivate laste arv. Institutsioonis viibimise aja pikenemise ilmekas näide on täispäevakool, kus koolitundide järel ootab õpilast pikapäevarühm.

Käsiraamatus *Psüühiliste erivajadustega inimeste hoolekanne Eestis* (2000/2001) tõdetakse, et hoolekandes saab eristada kolm rakenduslikku paradigmat: asutuse, teenuse ja tarbija juhitud süsteem. Üleminekut esimeselt teisele tähistatakse käsiraamatus deinstitutsionaliseerimisena. Samuti väidetakse, et viimase 10–15 aasta jooksul, s.t alates 1980. aastate keskpaigast, liigutakse teenusekeskse süsteemi arendamise toel tarbija- või isikukeskse süsteemi poole. Julgen seda optimistlikku hoiakut mõnevõrra korrigeerida, väites, et Ida-Euroopa riikideni, sh Eestini, jõudis deinstitutsionaliseerimine "käegakatsutaval moel" ehk Euroopa Liidu rahastusega kaasnevate ettekirjutustena pigem 21. sajandi alul. Ega ilmaasjata rõhuta ELi "Roheline raamat: Elanikkonna vaimse tervise parandamine. Euroopa Liidu vaimse tervise strateegia väljatöötamine" paradigmaatilise muutuse vajalikkust vaimse tervise teenustekorralduses ja just teenuste deinstitutsionaliseerimise kaudu (2005: 11). Propageeritava muutuse sisuks on loobumine suurte psühhiaatriaasutuste alusel toimivast ravi- ja hooldussüsteemist kohalikel teenustel põhineva süsteemi kasuks (ravi ja hooldus isiku kodus, perekonna elukohas või kodusarnase elukorraldusega asutuses).

Viimasel kümnendil on käibele tulnud ka mõiste "antiinstitutsionalism". Selle alla mahub vastasseis ühtede institutsioonidega ja usaldamatus teiste suhtes (sh heaoluriigi kui institutsiooni vastu). Nii võib (aga ei pruugi) positiivses mõtteseoses esitatav suundumus (deinstitutsionaliseerimine) ühel hetkel omandada ka negatiivse varjundi, kui heaoluriik püüab loobuda professionaalse abi osutamisest ja paneb senisest suuremal määral selle halvasti rahastatud ja ebaprofessionaalsetele ühiskonnatasanditele. Nii, nagu see on mingil määral toimunud USAs.

Siinses artiklis analüüsitakse deinstitutsionaliseerimist kui paradigmat sotsiaaltöö puhul Eestis. Käsitlus väljub praegusaja ametlikest raamidest ehk erihoolekande kontekstist; perekonnaning kogukonnapõhiseid lahendusi võrreldakse institutsionaal-

setega nii eri- kui üldhoolekande (eakate hoolekande) ja asendushoolduse (laste ja noorte hoolekanne) vaatenurgast. Osutan ka eluasemeprobleemide uuendusliku lahendamise võimalustele (sotsiaaltöö kodututega). Põhiosas on tegu metaanalüüsiga, olemasolevate uuringute tulemuste käsitlusega eespool nimetatud paradigmas.

INSTITUTSIONAALNE JA KOGUKONNAHOOLDUS

Suured haiglad ja hooldekodud on 20. sajandil olnud arenenud riikides tavapärase elukorralduse osa. Veel enamgi: suurt osa sellest perioodist iseloomustab kohtade ja klientide arvu kasv institutsioonides ning järelikult on olnud seda kasvu toetavaid argumente. Sagedamini esitatavad põhjendused on järgmised: pereliikmete soov elada turvalist elu (lahus haiguse või hooldusprobleemiga isikust); uskumine, et ebakindlast maailmast eraldatud koht võimaldab ravi või hoolduse saajale parimat elukvaliteeti; turvalise keskkonna loomine füüsilisest, hoolduse ja ravi vaatenurgast; kontaktide ja suhtluse võimalus, mis üksi kodus elaval eakal on enamikul juhtudel piiratud; kvalifitseeritud töötajate kasutamine; majanduslikud kaalutlused (kulude kokkuhoid); sotsiaalne kontroll ebastabiilse käitumisega ühiskonnaliikmete üle kui "üldine hüve". Tõsi, mõnda eelnevatest väidetest on lihtne vaidlustada: näiteks teenuse hind sõltub kvaliteedist ning enamasti tähendab madalam hind ka madalamat kvaliteeti (Mansell jt 2007).

Deinstitutsionaliseerimise lühiajalugu

Institutsionaalset hooldust vaidlustavate seisukohtade ulatuslikum levik sai alguse totaalse institutsiooni teooria loomisega. Selle esmaesitajaks peetakse Everett Hughesi, kuid laiema kõlapinna sai teooria Kanada sotsioloogi Erving Goffmani käsitluses (1961). Goffman jaotab totaalsed institutsioonid viide klassi:

1) hooldusasutused (lastekodud, hooldekodud, vaestemajad);

2) ühiskonna vaatenurgast ohtlike haiguste raviasutused (leprosooriumid, vaimuhaiglad, tuberkuloosihaiglad);

3) (ümber)kasvatusasutused (vanglad, koonduslaagrid, töömajad, parandusmajad prostituutidele, erikoolid);

4) töötajate elukohana mõeldud asutused (laagrid, pansionid, barakid, teenijate majad);

5) religiooniga seotud asutused (eelkõige kloostrid).

Tuleb silmas pidada, et Goffmani vaatenurgast oli institutsioonidel destruktiivne mõju nii neis elavatele (patsiendid, hooldusalused, kinnipeetavad) kui ka töötavatele inimestele.

Eelkõige psühhiaatrilise ravi ümberkorraldamisega alguse saanud deinstitutsionaliseerimist kirjeldatakse sageli kahelainelise protsessina, mis toimusid 1950. ja seejärel 1970.–1990. aastatel. Mõnikord kasutatakse sel puhul ka mõisteid "vana ja uus poliitika" (Bagenstos 2012). Varase poliitika aluseks olevat põhimõtet nimetatakse normaliseerimiseks ning tema väljatöötajaks peetakse taanlast Niels Erik Bank-Mikkelseni (vt Hanamura 1998).

Põhja-Ameerikas iseloomustatakse vastavat põhimõtet raskesti eesti keelde tõlgitava sõnaühendiga *social role valorization*[1] (Wolfensberger 1983). Enamasti käsitletakse seda normaliseerimispoliitika edasiarendusena (Osburn, Caruso 2011).

Esimest deinstitutsionaliseerimislainet mõjutas suurel määral psühhiaatriavastane liikumine. Selles osalejad rõhutasid sotsiaalsete tegurite (patoloogiate) osa psüühikahäirete tekkimisel. Liikumise esindajate seisukohast ei piisanud olukorra normaliseerimiseks ravi ja hoolduse süsteemi ümberkorraldusest. Hädavajalik on vähendada pingeid, depressiooni, konflikte jms põhjustavate olukordade esinemissagedust ja ulatust. Sellest tulenevalt sõltuvad hinnangud deinstitutsionaliseerimisele rahvuslikust kogemusest. Ameerika Ühendriikides on sagedased traagilise alatooniga seisukohavõtud, et tegu on psühhiaatrilise Titanicuga. USAs on koos kohtade arvu vähenemisega psühhiaatriakliiniku-

[1] *Social role valorization* (SRV) — väheväärtuslikuna käsitatavatele gruppidele selliste rollide täitmise võimaluse loomine, mis laseb neil näida kasuliku ja väärtuslikuna ning ka olla selline.

tes (558 239 kohta 1955. ja 71 619 kohta 1995. a) suurenenud karistusasutuses viibivate vaimsete probleemidega isikute arv — 1995. a hinnanguliselt 159 000 isikut, s.t kaks korda rohkem, kui oli kohti spetsialiseeritud haiglates (Sheth 2009). Hinnangud Suurbritannias toimunud deinstitutsionaliseerimisele pole otsesõnu kritiseerivad, pigem on neis kahtlus, kas saadud tulemus on see, mida tegelikult taotleti (Hamlin, Oakes 2008). Uue konteksti kirjeldamiseks (psüühiliste probleemidega isikud on spetsialiseeritud raviasutuste asemel teistsugustes institutsioonides — vanglates, üldhooldekodudes, toetatud elamise üksustes jne) on käibele tulnud mõiste "taasinstitutsionaliseerimine" (ingl *reinstitutionalization* või *transinstitutionalization*; Fakhoury, Priebe 2007; Pedersen, Kolstad 2009). Taasinstitutsionaliseerimise põhjusena nimetatakse:

1) vaimuhaiguse juhtumite sageduse ja keerukuse kasvu;

2) perede hooldusvõimekuse/võimaluste vähenemist;

3) tõrjuva hoiaku süvenemist riske põhjustada võivate rühmade suhtes;

4) rahastusprobleeme;

5) institutsioonide omanike lobitööd (Fakhoury, Priebe 2007: 314–315).

Sarnast protsessi Norras nimetab Jan Tøssebro (Tøssebro jt 2012) vasturevolutsiooniks. Tema järgi elas 1994. aastal keskmistest suuremates grupielamise üksustes 3% teenusesaajatest, 2010. a 40%! Kirjeldatud suundumuse põhjusteks peab ta ühelt poolt kulude-tulude soodsaimat suhet, teisalt uuenduste levikut (tõhusate mudelite kopeerimist omavalitsuste infiovahetuse käigus) (samas).

Erinevalt "varastest" deinstitutsionaliseerijatest (USA, Suurbritannia, Itaalia, Põhjamaadest Rootsi ja Norra) valisid Holland ja Soome selle arengutee pisut hiljem, 20. sajandi lõpukümnenditel, seega oli neil kasutada varasemate ümberkorralduste kogemusi. Paraku näevad nii Dick Ravelli (2006) Hollandi kui Antti Teittinen (2009) Soome arengus sarnaseid probleeme. Teittinen kirjeldab üsna avameelselt vastutegevust deinstitutsionaliseerimisele kolmel põhjusel: esiteks meditsiinilise puude mudeli domineeri-

mine, mille järgi intellektipuudega isikud vajavad abi (ravi); teiseks, institutsioonide töötajate hirm töö kaotuse ees, ja kolmandaks, muutusteks halvasti ette valmistatud hooldusalused ja kogukonnad (Teittinen 2009: 2).

Kuna meditsiinilisel deinstitutsionaliseerimisel on hoolekandelisega võrreldes selja taga pikem ajalugu, on protsessi hindamiseks välja töötatud mõned näitajad. Järgnevalt on esitatud lühikokkuvõte mõõdikust, mis on loodud 30 Euroopa riigi vaimse tervise teenuste deinstitutsionaliseerimise andmete põhjal (nn MENDit Measure; Taylor Salisbury jt 2016). Selles on arvesse võetud järgmised tegevused/tingimused:

1) spetsialiseeritud psühhiaatriahaiglate sulgemine;

2) võimalus saada psühhiaatrilist abi esmatasandi tervishoiutöötajatelt;

3) iseseisva eluaseme kasutamise võimalus (toetatud elamise teenus, üürikorter vms);

4) vaimse tervise teenuste rahastamine iseseisva eelarve kaudu;

5) vaimse tervise teenust osutavate spetsialistide suhtarv.

Analüüsitud riigid jaotuvad kolme rühma (edasijõudnud, siirdeprotsessis, algajad). Eesti kuulub selle uuringu järgi koos ülejäänud Ida-Euroopa riikidega nn siirdegrupi, olles siiski pigem oma rühma tagumises pooles (MENDit'i koefitsiendid mahuvad vahemikku 1,16–4,67, Eesti näitaja on 2,33; Taylor Salisbury jt 2016: 7).

Deinstitutsionaliseerimise idee kaitsjad rõhuvad oma seisukohtade esitamisel peamiselt kahte sorti asjaoludele. Esiteks tuuakse kõige üldisemalt välja inimõiguste järgimine ja individuaalsete vabaduste kaitse, mis institutsionaalse hoolduse puhul on kas ohus või piisaval määral tagamata. Teiseks rõhutatakse pisut kitsamalt erialaseid argumente (eelkõige ravi, rehabilitatsiooni ja hoolduse tulemuslikkus, mis institutsioonis pole piisav ja enamikul juhtudel on ka majanduslikult kulukas). Analüüsides psühhiaatrilise abi deinstitutsionaliseerimist Ida-Euroopas, toob Toma Tomov (2001) välja eetilised ja majanduslikud aspektid.

Sealjuures rõhutab ta nendest kahest esmajoones just eetikat kui olulisemat kategooriat.

Euroopa ühtsetes juhistes institutsionaalselt hoolduselt kogukonnapõhisele süsteemile ülemineku kohta (Euroopa... 2012) tuuakse välja ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni, ÜRO laste õiguste konventsiooni ning ÜRO inimõiguste konventsiooniga ette nähtud liikmesriikide ja ELi kohustused. Camilla Parker (2006) esitab eelnevaga võrreldes veel pikema loendi allikatest, mis käsitlevad õigust iseseisvale elule inimõiguste vaatenurgast.

Sisuliste argumentide esitus sõltub rõhuasetusest, kuid kõige üldisemalt sisalduvad need juba viidatud Euroopa ühtsetes juhistes, milles institutsionaalset (hoolekande) kultuuri kirjeldatakse järgmiselt:

1) elanikud on eraldatud laiemast kogukonnast ja/või sunnitud koos elama;

2) elanikel ei ole piisavalt kontrolli neid endid ja nende elu puudutavate otsuste üle;

3) organisatsiooni nõudmised domineerivad elanike individuaalsete vajaduste üle.

Vastandades institutsionaalsele kultuurile kogukondlikku kultuuri, rõhutab Euroopa Sotsiaalvõrgustik (European Social Network, ESN) muu hulgas vajadust arvesse võtta neid väärtusi, mida tähtsustab sotsiaaltöö ja mida on institutsionaalse teenusemudeli puhul raske järgida. Nendeks on:

1) valikuvabadus;

2) sotsiaalse kaasatuse ja inimestevaheliste suhete tähtsustamine;

3) inimeste sisemiste väärtuste ja väärikuse austamine;

4) üksikisikute erineva toetusvajaduse arvestamine; ja

5) võimaluse loomine iseseisva ja rahuldust pakkuva elu elamiseks (Developing... 2011).

Nii või teisiti: nii institutsionaalsel kui ka kogukonnahoolduseel tuleb lahendada kolme rühma kuuluvad probleemid:

1) terviklik kaitse, sh nii vaimupuudega isikute, kogukonna kitsamalt kui ka ühiskonna kui terviku kaitse;[2] .

2) tasakaal jõu omamisel/kasutamisel, sh vaimupuudega isikute õigus ja võimalused iseseisvate valikute ja vigade tegemisel, vertikaalsete suhete asendamine teenindava personali ja klientide vahel horisontaalsete suhetega;

3) lähtumine humanismist, sh klientide käsitamine mitte massiinimeste, vaid indiviididena; mitte passiivsete ravi või hoolduse objektidena, vaid oma võimete või vajadustega inimestena; võimelistena andma ise panust oma toimetulekusse (Hamlin, Oakes 2008).

Praegune deinstitutsionaliseerimise praktika väljub psüühiliste erivajadustega inimeste problemaatikast. Sisuliselt on ta muutunud hoolekandes üldiseks lähenemiseks. Et pikemaajaline elu reguleeritud-reglementeeritud-toetatud keskkonnas tekitab tavaeluga kohanemisel probleeme, on teada asenduskodu, kinnipidamisasutuse jms institutsioonide elanike näidetel. Nii levibki näiteks kodutute resotsialiseerimisel eluasemepõhise lähenemise nime kandev mudel (*housing first*). Selle mudeli kasutamisel püütakse isiku varjupaigas vms institutsioonis viibimise aega nii palju kui võimalik lühendada ja viia ta võimalikult kiiresti üürilepingu alusel kasutatavale pinnale.

KOGUKOND JA KOGUKONNAPÕHINE HOOLEKANNE (KOGUKONNAPÕHISED TEENUSED)

Mingi valdkonna seisukohast oluliste teemade käsitlus sisaldab alati määratlusi. Mõiste "deinstitutsionaliseerimine" (*deinstitutionalization*) on inglise-eesti / eesti-inglise sotsiaaltöö-sõnastikus tõlgitud kui "institutsioonist avahooldusele paigutamine". Eestikeelse mõiste "avahooldus" ingliskeelne vaste on aga pigem

[2]Psüühilise erivajadusega isiku kaitse vajalikkuse kohta toome näite Inglismaalt Londoni Kings College'i 2013. a uuringust: vaimupuudega isikud langevad aasta jooksul kolm korda keskmisest sagedamini kuriteo ohvriks ning viis korda sagedamini ründe ohvriks (vaimupuudega naised keskmisest 10 korda sagedamini). Vt Pettitt 2013: 65.

community care, mitte sõnasõnaline tõlge *open care* (Jeret, Medar 2012). Seetõttu peamegi sisu andma mõistetele "kogukonnatöö", "kogukonnapõhine hoolekanne", "kogukonnapõhised teenused" jms. Paradoksaalsel moel väldib mõnigi autoriteetne allikas eespool loetletud mõistete määratlemist.

Kogukonna defineerimist alustame klassikaks kujunenud George Hillery 1955. aasta artiklist. Ta kogus 94 erinevat kogukonna määratlust, peamisteks kogukonda moodustavateks teguriteks on tema järelduste kohaselt territoorium ja inimestevahelised sidemed (Hillery 1955). Põhimõtteliselt samadest teguritest lähtub Valter Parve, kelle järgi moodustavad kogukonna teatud territooriumi jagavad kokkukuuluvustundega inimesed, "kellel on valmisolek omavaheliseks koostööks" (2017: 28). Rahvusvahelises projektis SIBREC (Social Inclusion in the Baltic Sea Region through Ecovillages and Communities) kasutatud määratlus on mõnevõrra laiema üldistusastmega, kogukonda defineeritakse kui "inimeste kooslust, mis väärtustab sotsiaalset, kultuurilist, ökoloogilist ja majanduslikku jätkusuutlikkust" (Narusson 2017: 23). Kritiseerimata neid määratlusi tundub kõige praktilisem "Vaimse tervise strateegia 2016–2025" (Vaimse... 2016) lähenemine. Viitega Anu Kasmelile ja Andrus Lipandile (2007) piiritletakse kogukonda kui "inimgruppi, mis jagab ühist kultuuri, väärtusi ja norme, omab ühist identiteeti ning on organiseerunud sotsiaalsesse struktuuri vastavalt mingi aja jooksul arenenud suhetele. Üksikisikud võivad kuuluda mitmesse erinevasse kogukonda, mis põhinevad kas geograafial (nt paikkond), tegevusalal, ühistel sotsiaalsetel või vaba aja veetmise huvidel". Raportis (*Mapping*... 2012), mille on Avatud Ühiskonna Instituudi egiidi all koostanud Agnes Kozma ja Gábor Petri ja mida peetakse esimeseks terviklikuks kirjelduseks Euroopa vaimse tervise valdkonna deinstitutsionaliseerimise ja kogukonnapõhise hoolduse olukorra kohta, eelistatakse mõistele "kogukond" mõistet "kogukonnapõhised teenused". Sisuliselt on jutt koduteenustest. Ebamäärasus defineeringutes vaatab vastu Tallinna Ülikooli uuringust, milles analüüsiti erihoolekandesüsteemi ümberkorraldamist kaheksas riigis. Analüüsis tõdetakse: "Kui vaadata kogukonnapõhiste teenuste struktuuri, siis leiame igas regioonis enam-vähem sarnaseid

sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid [---]. Tavapärased sotsiaalteenused vaimse tervise häirete ja puuetega inimeste kogukonnapõhises hoolekandes [---] on toetatud elamise programmid, päevakeskused, nõustamine, juhtumitöö, erinevad rehabilitatsiooni ja kutsealase rehabilitatsiooni teenused" (Bugarszki jt 2016: 23–24). See on tegelikult eelnevaga sarnane, pigem professionaalsetel avahooldusteenustel põhinev arusaam hoolekandest. Deinstitutsionaliseerimist ja sellega kaasnevat teenusekorralduse muutust piltlikustab Euroopa Sotsiaalvõrgustiku koostatud joonis (joonis 1). Väga ratsionaalne on Hollandi-Eesti uurija Hans van Ewijk, kes määratleb kogukonnahooldust nn Barclay aruande abiga.[3]

Viimati nimetud allikas on kogukonna hoolduse puhul rõhuasetus koduhooldusel, sealjuures on tegu optimaalses vahekorras perekonna, vabatahtlike ja professionaalide osutatavate sotsiaal- ja hooldusteenustega (Ewijk 2010: 93).

Esitame siinkohal ka Alzheimeri Ühingu kirjelduse dementsete sõbralikust kogukonnast: "Dementsete sõbralik kogukond on linn või küla, kus mõistetakse, aktsepteeritakse ja toetatakse dementsusega inimesi. Sellise kogukonna liikmed on teadlikud dementsusest, nii et dementsuse all kannatavad inimesed võivad jätkata kogukonnas elamist endale sobival viisil" (What... *s.a.*).

DEINSTITUTSIONALISEERIMINE EESTI HOOLEKANDES

Kui käsitleda deinstitutsionaliseerimist vaimse tervise probleemide vaatenurgast, siis üldjuhul on sellealase tegevuse raamistikuks vaimse tervise poliitikat sätestav alusdokument (strateegia). Eesti sotsiaalpoliitikas on aga mitmed põhimõtteliselt uued arengusuunad või neisse tehtavad suunamuutused algatatud lihtsamal ja

[3]Barclay aruanne (Barclay 1982) oli Margaret Thatcheri esimesel valitsusajal sotsiaaltöötajate ülesannete ja rollide täpsustamiseks tehtud uuring, mis sai nime töörühma juhi Peter Barclay järgi. Raportis nenditi, et tuleb edendada kogukonna võrgustikke ja kaasata sotsiaalhoolduse planeerimisse vabatahtlike organisatsioone ja mitteformaalseid hooldajaid, kasutades neid kui ressurssi kogukonna hoolekande arendamiseks.

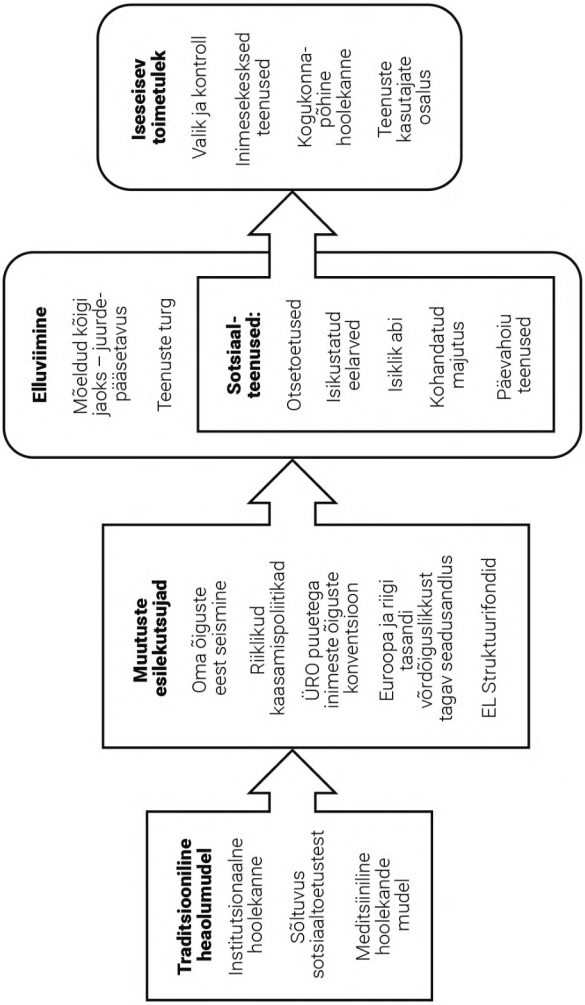

Joonis 1. Traditsiooniliselt heaolumudelilt üleminekuprotsess iseseisval toimetulekul põhinevale lähenemisele.
Allikas: Independent… 2013; joonis väljaandest: Bugarszki jt 2016: 20.

vähem kõlaval viisil. Deinstitutsionaliseerimise vormiliseks alguseks võib pidada sotsiaalministri 30. septembri 1998. a käskkirjaga nr 232 kinnitatud dokumenti "Erihoolduse arendamise programm; alused ja põhisuunad aastateks 1998–2000". Samal aastal alustati erihooldekodudes, kool-kodudes ja mõnes psühhiaatriahaiglas viibivate psüühikahäiretega inimeste seisundi hindamist ja saadud teadmiste põhjal teenuste süsteemi kavandamist. Järgneval, 1999. aastal sõnastati Eesti sotsiaaltöö konverentsil "Sotsiaalteenuste arendamise poliitika alusdokument", kus oli kokku lepitud sotsiaalteenuste arendamise neli riiklikult esmatähtsat ülesannet:

1) töötada välja toimetuleku võimekuse hindamise metoodika;

2) kujundada iseseisvaks toimetulekuks vajalik taristu ja toetused;

3) soodustada iseseisvat toimetulekut toetavate teenuste arengut;

4) vähendada omavastutust piiravate ja kallite teenuste osakaalu (Psüühiliste... 2000/2001).

1999. aastal alustas riik ka igapäevaelu toetamist tegelikult päevakeskuseteenuse rahastamisega ning uue sajandi alul toetatud elamise teenuse väljakujundamist. 2001. aastal rakendatud skeemi järgi põhines psüühilise erivajadusega inimeste hoolekanne seitsmel teenusel. Eespool nimetatud ministrikäskkirjale järgnenud kahe aastaga kasvasid kulutused asutusevälistele erihoolekandeteenustele nullist kuni 20%-ni kogukulutustest. Teenuste korralduse arengut kirjeldavad tabeli 1 andmed.

Näeme, et teenuste pakkumine on liikunud vastuolulist teed pidi. Kõrvutades 2005. aasta prognoosi ja 2010. a tegelikke andmeid, näeme, et lihtsaim, igapäevaelu toetamise teenus on arenenud prognoositud tempos. Keerukamate, s.t toetatud elamise ja töötamise toetamise teenuste mahud on kavandatust tugevasti maha jäänud. Kõige kallima ööpäevaringse hooldusteenuse maht on vastupidi ootustele kasvanud. Siiski tõestab mitteinstitutsionaalsete teenuste (igapäevaelu toetamine ja töötamise toetamine) kasutajate arvu kasv, et psüühiliste erivajadustega inimeste elu ja

Tabel 1

ERIHOOLEKANDETEENUSTE KASUTAJAD
(aasta jooksul)

	2000*	2005 (2000. a prognoos* / tegelik**)	2010**	2015**
Ööpäeva-ringne hooldus	2730	900 / 2419	2760	3214
Toetatud elamine	_	1500 / 618	677	873
Elamine kogukonnas	_	18 / 39	74	182
Igapäevaelu toetamine	_	500 / 1688	2027	2535
Töötamise toetamine	_	800 / 533	489	775

Allikas: * Psüühiliste... 2000/2001; ** Sotsiaalministeerium, erihoolekandeteenused, aegread 1998–2016.

toimetulekut on võimalik korraldada nende kodus. Ilmselt oleks tulemus parem, kui kohalikud omavalitsused täidaksid oma kohustust pakkuda sotsiaalabi vajavatele isikutele eluasemeteenust, s.t võimaldaksid neile elamise omaette üürieluruumis. Õiguskantsleri hinnangul ei olnud 2011. aastal 36 omavalitsust (kokku analüüsiti 209 KOVi tegevust) võimelised seda kohustust täitma. Sotsiaalkindlustusameti andmetel oli 2013. a õigus saada erihoolekandeteenuseid 12 417 isikul (kokku oli psüühikahäirega elanikke 35 626), seega on mahajäämus teenuste vajaduse ja pakkumise vahel endiselt suur (Erihoolekande... 2014: 8–9).

Eespool kirjeldatud esimesele deinstitutsionaliseerimiskatsele järgnenud kavatsusi ja praktilisi samme erihoolekandes on lühema ajalise vahemaa tõttu kergem jälgida (vt erihoolekande arengukavas 2014–2020 (Erihoolekande... 2014) ja rakendusplaanis 2015–2020 (Erihoolekande rakendusplaan... 2014) ning heaolu arengukavas 2016–2023 (Heaolu... 2016) sisalduvad olukorra

kirjeldused). Seetõttu ei peatu ma neil väga üksikasjalikult. Erihoolekande arengukavas püstitati kolm eesmärki:

1) psüühilise erivajadusega täisealistele on tagatud võrdsed võimalused eneseteostuseks;

2) erihoolekandeteenused järgivad deinstitutsionaliseerimise põhimõtteid;

3) erihoolekandeteenused on kvaliteetsed ning teenuseosutaja on kvalifitseeritud ja asjatundlik (Erihoolekande... 2014).

Need eesmärgid on väga tõsised ja nõuavad tihedat koostööd eri valdkondade (haridus, tervishoid, hoolekanne, tööturukorraldus) ning subjektide vahel, nagu riik ja omavalitsusasutused, tulunduslikud ja mittetulunduslikud ning vabatahtlikud teenuseosutajad. Arengukava kõige kompaktsem osa on 1200 suurtes institutsioonides ööpäev läbi teenust saava kliendi jaoks kohtade loomine väikestes 30 kohaga teenusüksustes ning sama skeemi järgi 200 täiendava teenusekoha loomine uute teenuste ootel klientidele. Peretüüpi majades elamist käsitleb Sotsiaalministeerium ühe sammuna teel kogukonnas elamisele, deinstitutsionaliseerimise esimese etapina (Saadi 2013). Nagu eespool näha, elavad umbes pooled erihoolekandeteenuseid vajavad inimesed kodudes. Nende probleeme väikesed teenusekohad ei lahenda, nad vajavad juba praegu seda abi ja neid teenuseid, mis deinstitutsionaliseerimine kui protsess peaks lõpptulemusena pakkuma nende elu- ja kodukohas (kogukonnas).

DEINSTITUTSIONALISEERIMINE EESTI ÜLDHOOLEKANDES

Üldhoolekande arengu käsitlemine (prognoosimine) praeguseks teada olevate hoiakute ja eelistuste järgi ning institutsionaalse ja mitteinstitutsionaalse arengu kontekstis on võrreldes erihoolekandega mõnevõrra keerulisem. Viimasel kümnendil toimunud muutusi teenuste pakkumises tõlgendatakse erinevalt. Järgnevalt kirjeldan kokkusurutult kahe vanuserühma (lapsed ja noored; eakad) toimetulekut kindlustavat ja toetavat hoolduse korraldust. Kodututele suunatud poliitikas võimalikku uut mitteinstitut-

sionaalset paradigmat ja selle elluviimise võimalusi oleme kirjeldanud varem (Kõre jt 2017).

Laste asendushooldus

Laste asendushooldus on Eesti hoolekandes erandlik teenusevaldkond kahes mõttes. Esiteks ei ole selles vallas teadaolevalt kuigi suurel määral mitteformaalset hooldust (s.t lapsi kasvamas mittesugulaste peredes, ilma et see oleks ametlikult vormistatud kas eestkoste, hoolduse või kaudselt ka lapsetoetuse maksmisena lapse tegeliku kasvataja arvele), ja teiseks on olemas piisav institutsionaalse hoolduse reserv (täitmata kohad asenduskodudes). Laste ja perede arengukavas tõdetakse, et mitteinstitutsionaalse asendushoolduse osa peaks aastail 2010–2020 püsima 70% juures (Targad... 2011: 25). Silmas pidades, et mitteinstitutsionaalse hoolduse tase on arengukava lähteaastal sellest protsendist isegi kõrgem, näib dokumendi koostajate jaoks tegu olevat sobivaima asenduskodus ja -perekonnas hooldamise suhtega. Sama järelduseni jõuab SOS Lasteküla oma projekti "ÜRO laste asendushoolduse juhiste rakendamine Eestis"[4] raportis (ÜRO... 2013). Raportis tõdetakse küll, et asendushoolduse süsteemi deinstitutsionaliseerimise kohta on Eestis kaks arusaama:

1) peresarnase asenduskoduteenuse (institutsionaalse teenuse) korralduse ja osutamise arendamine;

2) perepõhiste mitteinstitutsionaalsete asendushooldusvormide (lapsendamise, perekonda eestkostele paigutamise ning perekonnas hooldamise) toetamine ja arendamine (samas: 23).

Paari aastaga on ametlik hoiak siiski täpsustunud. Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelise raamatu koostajad (Vanemliku... 2014) teevad lähtudes ÜRO "Lapse õiguste konventsioonist"[5] järelduse, et asendushoolduse võimaluste loomisel tuleb kindlasti eelistada pere- ja kogukonnapõhiseid lahendusi. Raamatus nenditakse, et hoolekande vaatenurgast on sotsiaalteenusteks ainult riiklikult rahastatav asenduskodu tee-

[4]UN Guidelines for the Alternative Care of Children. Resolution adopted by the General Assembly 64/142 24.02.2010.

[5]ÜRO Lapse õiguste konventsioon. Vastu võetud 26.09.1991.

Tabel 2

PIKAAJALISEL HOOLDUSEL LASTE JA NOORTE ARV
(aasta lõpul)

	2005	2010	2015
Lapsendaja peres	2429	1988	1792*
Eestkoste peres	1572	1348	1281
Perekonnas hooldamisel	725	353	279
Asenduskodus	1567	1151	1031

Allikas: Sotsiaalministeerium, asendushooldus, aegread 1998–2015.

* – 2014. a.

nus, eestkoste ja lapse perekonnas hooldamine (eespool esitatud protsentides arvati mitteinstitutsionaalse teenuse hulka ka lapsendamine). S.t institutsionaalse ja mitteinstitutsionaalse teenuse suhe, mida 2005. a saab käsitada mitterahuldavana (41/59), pole kümne aastaga põrmugi paranenud (2015. a 40/60, vt tabel 2).

Sellisest arengust saab järeldada: laste asendushoolduses tuleb toetada pere- ja kogukonnahoolduse osakaalu kasvu ning mitmekesistada teenuse osutamise vorme. See järeldus on tehtud eelkõige asendushoolduse sotsiaalseid aspekte ja eesmärke silmas pidades.

Asendushoolduse rahalist külge me põhjalikumalt ei analüüsi, esitame vaid teenuste hinnad 2015. aastal. Eestkostetava või hooldatava lapse perekonnale riigi poolt makstav kuutoetus oli 191,80 eurot, asenduskodu koha maksumus 795–1230 eurot. Keskmine lapse ülalpidamiskulu tavaperes oli 2010.–2012. a 280 eurot kuus.

Alates 2004. aastast on mitmesuguste välisabivahendite, eelkõige Šveitsi riigi ja Euroopa Regionaalarengu Fondi toel reorganiseeritud suuri riiklikke asenduskodusid. Kümne aastaga, s.o 2014. aastaks, oli jõutud niikaugele, et spetsiaalselt asenduskodude jaoks projekteeritud ja ehitatud peremajades osutas teenust 13 teenusepakkujat, 2015. aastal oli kavas ehitada peremajad

veel kolme teenusepakkuja jaoks. Asutuse tüüpi hoones osutas teenust endiselt 13 ning kohandatud korter- või individuaalmajas samuti 13 teenusepakkujat. Sotsiaalkaitseministri käskkirjaga nr 98 28. maist 2015 kinnitatud dokumendis "Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine" seatakse eesmärgiks, et 2020. aastal oleks perepõhiste asendushoolduse vormide pakkujate arv 1200. Eeldades, et perepõhise asendushoolduse all mõeldakse perekonnas hooldamist ja lapse kasvatamist eestkosteperekonnas, ei kavandata selles dokumendis institutsionaalse ja mitteinstitutsionaalse hoolduse mõõdusuhte muutust.

EAKATE HOOLEKANNE

Rahvastiku vananemise tõttu pälvivad hoolekande vaatenurgast arusaadavalt suurt tähelepanu eakate toimetuleku ja abivajadusega seotud küsimused. Lihtsustatult võib need jaotada kahte rühma: keskmise oodatava eluea tõus ning seega eakate arvu ja hooldusvajaduse kasv ning teiseks, eakate ja tööealiste proportsiooni (ja sotsiaalkaitse rahastamisraskustega) seotud küsimused.

Erinevalt laste ja noorte asendushooldusest on eakate pikaajalise hoolduse korralduses teravaks probleemiks teenuste puudujääk. Sealjuures erinevad vajaduste hinnangud suurel määral. Eesti hooldusravivõrgu arengukavas 2004–2015 kasutatakse laialdaselt käibivat normatiivi, mille järgi vajab aasta jooksul õendushooldusteenust (tervishoiuteenus) 10% ja hooldust 20% 65-aastastest ja vanematest elanikest (Eesti... 2004). Samasugust hooldusvajaduse määra näitab kaudselt 2006. a Eesti terviseuuring (hooldusvajadusega eakate osakaal 65+ vanusgrupis on 20,1% ning enesega toimetuleku piirang (ADL+1) on 17,8%-l eakatel) (Matsi, Oja 2009). Eesti Demograafia Instituut on teistsugust metoodikat kasutades jõudnud hooldusvajaduse määrani 37,8% samast vanuserühmast (PricewaterhouseCoopers 2009: 7; Altmets jt 2008: 97). Võttes arvesse kodu- ja ööpäevaringse hooldusteenuste saajate arvu 2007. aastal — 12 746 eakat (5,6% 65+ vanuserühmast) —, tuletab PricewaterhouseCoopers eelnevate protsentide abiga katmata hooldusvajaduse rühma osakaalu ja arvu (37,8 − 5,6 = 32,2% ehk 73 810 isikut) (PricewaterhouseCoopers 2009). See on väga suur arv ja sunnib arutlema nii tema

Tabel 3

RAHASTAMISEGA KAETUD
HINNANGULINE PIKAAJALISE HOOLDUSE TEENUSTE
OSAKAAL ARVESTUSLIKUST VAJADUSEST
(2003., 2008. ja 2030. aastal, %)

	2003*	2009**	2030**
Koduteenused	...	15	26
Hooldekoduteenus	91	68	81
Koduõendusteenus	20	10	28
Statsionaarne õendushooldusteenus (hooldushaigla)	53	21	42

* – Eesti... 2004.
** – PricewaterhouseCoopers 2009.

õigsuse kui ka formaalse hoolduse mahu suurendamise võimaluste ja viiside üle. 2030. aastaks tehtud prognoos lubab kiiremas tempos kallite institutsionaalsete teenuste kasvu. Seega on eakate hoolekande vaatenurgast Eestis kohatu rääkida deinstitutsionaliseerimisest (vt tabel 3).

Et prognoos kirjeldab olemasolevaid suundumisi õigesti, seda kinnitavad tabeli 4 andmed. Kui võrdleme ainult kahte teenust — koduhoolduse ja ööpäevaringse hoolduse teenust, siis esimese kasv on viimasel kümnendil olnud 1,18-kordne ja teise oma 1,59-kordne. Drastiline muutus on perekonnaliikme hooldamise eest toetust saavate pere- või kogukonnaliikmete arvu rohkem kui kahekordne vähenemine. See ei tähenda mitte ainult toetusest ilma jäänud isikute hoolduskoormuse kaudset kasvu (toetuse eest saaksid nad ühel või teisel moel enda hooldaja tööd kergendada). Formaalsest hooldussüsteemist "lahtihaagituna" ahenevad nende võimalused info, koolituse, ennetava abi jms osas.

Eakate hoolekande korralduses on põhiküsimus pikaajalise hoolduse (ingl LTC — *long term care*) võimalused: korraldus organisatsiooni ja teenuste mõttes, rahastamise, klientide valikuvabaduse jne vaatenurgast. Nii nagu deinstitutsionaliseerimise kui

Tabel 4

PIKAAJALINE HOOLDUS
(teenusel olevate isikute koguarv /
65+ vanuses hooldatavate arv)

	2005	2010	2015
KOVi määratud isiku (omastehooldaja) hooldatavad puudega isikud (aasta lõpul)	22 831 / 16 403*	14 607 / 10 901	10 625 / 7907
Koduteenusel (aasta jooksul)	5696 / 4714	6225 / 5041	6673 / 5589
Ööpäevaringsel hooldusteenusel (aasta lõpul)	4479 / 3521	5485 / 4442	7121 / 6147
Ööpäevaringsel erihooldusteenusel (aasta lõpul)	2189 / 513*	2478 / 537	2840 / 700

Allikas: Sotsiaalministeerium, aegread: koduteenus; täiskasvanute hooldamine hoolekandeasutuses; erihoolekandeteenused 1998–2016; puudega isikute hooldus 2005–2015.

* – 2006. a.

paradigma käsitluses, võib ka pikaajalise hoolduse käsitluses eristada teatud ajalist arengut (etappe). Kui 1960. aastatel oli suurem tähelepanu institutsionaalsetel teenustel, siis 1980. aastatel mitteformaalsel hooldusel (omastehooldusel nii hooldajatoetuse kui ka hooldajate tugisüsteemide arendamise vaatenurgast). Aastail 1990–2000 on põhitähelepanu pööratud uutele küsimustele: pikaajalise hoolduse käsitamine sotsiaalse õigusena; kliendi vajadustepõhine käsitlus; toetatud elamise kui teatud eluasemepõhise teenustekompleksi arendamine (Post 2004).

Pikaajalise hoolduse uuringute rida algab Eesti tervishoiuprojekti piires rahastatud Anna L. Howe'i analüüsiga (Development... 2001) ning jätkub OECD 2011. aasta analüüsi (OECD... 2011) ja ELi projektidega (Bettio, Verashchagina 2012; Performance... 2012; Ageing... 2015).

Eri allikad annavad erisuguse pikaajalise hoolduse süsteemi kirjelduse ja sellega hõlmatute arvu Eestis. ENEPRI (European Network of Economic Policy Research Institutes) raport võtab arvesse statsionaarse ja koduse õendushooldusteenuse, geriaatrilise hindamise, koduhooldusteenuse, päevakeskuse- ja hooldekoduteenuse ning saab 2007. a klientide arvuks 95 246 (Paat, Merilain 2010). Märgime etteruttavalt, et päevakeskuseteenust Eestis ei ole tegelikult võimalik käsitada hooldusteenusena. Otseselt moodustavad sotsiaal- ja tervishoiu- (terviseedenduse) teenused kõigist päevakeskustes osutatavatest teenustest vaid u 1/5 (22%). Põhiteenusteks on hoopis toitlustamine, huvitegevused ja üritused.

Värskeim pikaajalise hoolduse probleeme käsitlev Maailmapanga uuring lisab ENEPRI projekti teenuste loendile veel sotsiaalse rehabilitatsiooni, eluaseme-, lapsehoiu, isikliku abistaja ja tugiisiku teenused ning omavalitsuse määratud isiku (omastehooldaja) hooldatavate isikute arvud. Pikaajalise teenuse kasutajaid 2014. aastal oli 80 000 (Somanathan, Sinnott 2017). Vanuseliselt jaotatakse seda gruppi järgnevalt: lapsed 6% (5000), tööealised 34% (27 000) ja pensioniealised 60% (48 000). Kuna hinnangud arvestusliku hooldusvajaduse ja formaalsete teenustega kaetud isikute arvu kohta lahknevad, siis on siin prognooside tegemine keeruline ja küsitav. Pigem on tähtis see, kas jätkatakse olemasoleva hoolduse korraldamise mudeliga, mis üldhoolekandes soosib institutsionaalsete teenuste mahu kasvu, või mitte.

Eesti tööjõu-uuringute andmetel[6] on 15–64-aastaste inimeste hulgas hoolduskohustus u 46 400 inimesel ning u 13 500 neist ei töötanud vajaduse tõttu hoolitseda pereliikme eest. Umbes 15% (2025 inimest) tööst loobunud omastehooldajat ei otsinud tööd, sest muud võimalust (formaalset hooldusteenust lähedase jaoks) nad ei olnud leidnud (omavalitsus ei korraldanud sobivat teenust, teenus oli liiga kallis vms). Heaolu arengukava rakenduskava (meede 3.1) lubab kirjas oleva protsendi viia 15%-lt 6%-ni,

[6]Statistikaameti Eesti tööjõu-uuringu 2010. aasta mooduli "Töö ja pereelu kokkusobitamine" andmed. Hoolduskohustusega isikute hulka on arvatud need, kes korrapäraselt hooldavad eakat, haiget või puudega 15-aastast või vanemat sugulast või lähedast. Vt www.stat.ee.

s.t 1200 hooldatavale leitakse professionaalne teenus ning ligikaudu sama suur arv hooldajaid siirdub tööle. Sealjuures lubab rakenduskava parandada ava- ja institutsionaalse hooldusteenuse üldist proportsiooni, nii et 2020. aastal oleks ühe institutsioonis viibiva teenusesaaja kohta 1,23 avahoolduse klienti. Isegi kui eeldada, et kõik 1200 mitteformaalselt teenuselt formaalsele teenusele üle viidavat isikut suudaksid toime tulla avahooldusteenuste toel, ei ole sellist tulemust võimalik saavutada. Vajalik ei ole mitte nn peenhäälestus, vaid olemasolevat teenusekorraldust tuleb põhjalikumalt muuta.

KOKKUVÕTE

Deinstitutsionaliseerimine on mõistena saanud koha nii laste asendushoolduse kui erihoolekande arengust rääkivates dokumentides. Hoolekandepraktikas viiakse aga nendes valdkondades eelkõige ellu suurte institutsioonide asemele väiksemate rajamise kulukat projekti. Eakate hoolekandes pole võimalik isegi eelnevatega sarnast, küsitavat süsteemi ümberkorraldamist ette näidata. Domineerib institutsionaalsete teenuskohtade laiendamine ja lepingulise hoolduse ehk hooldajatoetust saavate omastehooldajate arvu järsk kärpimine.

Pikajalise hoolduse (LTC) korraldust ja arengut Eestis on viimase 15 aasta jooksul analüüsitud üsnagi kõrgetasemelistes uuringutes, alustades 2001. aastal Maailmapanga egiidi all tehtud Eesti tervishoiuprojektist ja lõpetades 2017. a sama institutsiooni hoolduskoormuse uuringuga. Deinstitutsionaliseerimine kui paradigma ei ole kõigis neis küll esimesel kohal. Eelneva põgusa analüüsiga ei ole võimalik tuvastada, kas mõnd pakutud kontseptsioonidest on järgitud, ja kui, siis millist, või on Eesti hoolekanne selle aja jooksul arenenud isevoolu teed. Riigikantselei juures tegutseva hoolduskoormuse vähendamise rakkerühma järeldus Maailmapanga uuringust räägib oluliste muudatuste vajadusest: "üles tuleb ehitada terviklik ja integreeritud pikaajalise hoolduse süsteem" (Lai 2017: 13).

Seega tuleb rahulduda teadmisega, et senine väline surve rõhuasetuse muutmiseks institutsionaalselt avahooldusele on and-

nud vähe tulemusi. Eraldi võetuna ei ole ükski Maailmapanga pakutud paremat hoolekannet lubavatest sammudest täiesti uus. Universaalsed õigused, uue avalikul eelarvel põhineva rahastusmudeli kasutamine, parem teenustega kaetus, sotsiaal- ja tervishoiuteenuste seotus, avaliku sektori domineerimine teenuseosutajana, mitteformaalse hoolduse osakaalu kahanemine osutavad Põhjamaade hoolekandemudelile kui eeskujule.

See analüüsi tegijate poolt ideaalseks süsteemiks nimetatud ja 2030. aastaks "valmis saav" mudel peidab endas märkimisväärseid riske. Need on 1) majanduslikud (kulutuste 6–8-kordne kasv ja olemasolevate rahastusmudelite sobimatus väljapakutud süsteemi); 2) valdkonnasisesed (riigi-, omavalitsus- ja erasektori subjektide suur autonoomia tänapäeval); 3) valdkondadevahelised probleemid (sotsiaal- ja tervishoiuteenuste lõimimise keerukus). Seda silmas pidades ei saa ootama jääda uue ja parema hoolekandemudeli väljatöötamist, vaid üsna otsustavalt tuleb parandada olemasolevat hoolekandekorraldust:

– pakkuda märkimisväärselt suuremat ainelist ja erialast toetust omastehooldajatele (koolitus, toetavad teenused);

– muuta koduabiteenus koduhooldusteenuseks ja tagada tema maksimaalne kättesaadavus (tasuta või minimaaltasu eest);

– anda koduõendus-hooldusteenuse nimetusele vastav sisu (lisada hoolduse osis);

– anda poolinstititutsionaalsetele teenustele (päevakeskus) hoolekandeline sisu;

– vähendada perede rahalist koormust ööpäevaringse üldhoolekandeteenuse rahastamisel;

– suurendada teenusesaajate rolli (õigusi) nende jaoks hoolduse kavandamisel ja korraldamisel.

Kirjandus

A g e i n g in Europe — Supporting Policies for an Inclusive Society. 2015. Ed. by Axel Börsch-Supan, Thorsten Kneip, Howard Litwin, Michał Myck and Guglielmo Weber. Walter de Gruyter GmbH &

Co. KG, Berlin—Boston. Vt www.siis.net/documentos/ficha/506287.pdf[7]

A l t m e t s, Katre, Kalev K a t u s, Allan P u u r, Astrid S a a v a, Anneli U u s k ü l a 2008. Toimetulekupiirangud Eesti täisealises rahvastikus — levimus ja tegelik abistamine. — *Eesti Arst*, nr 2, lk 92–101

B a g e n s t o s, Samuel R. 2012. The past and future of deinstitutionalization litigation. — *Cardozo Law Review*, Vol. 34, No. 1. Vt www.cardozolawreview.com/content/34-1/Bagenstos.34.1.pdf

B a r c l a y, Peter M. 1982. *Social Workers: Their Role & Tasks. The Report of a Working Party Set up in October 1980, at the Request of the Secretary of State for Social Services, by the National Institute for Social Work under the Chairmanship of Mr. Peter M. Barclay.* London: Bedford Square Press

B e t t i o, Francesca, Alina V e r a s h c h a g i n a 2012. Long-term care for the elderly. Provisions and providers in 33 European countries. 10.2838/87307. Vt publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6f79fa54-1199-45e0-bbf3-2619c21b299a/language-en

B u g a r s z k i, Zsolt, Marju M e d a r, Johannes Pieter v a n E w i j k, Jean Pierre W i l k e n, Dagmar N a r u s s o n, Koidu S a i a, Kersti K r i i s k, Anu K i i s, Mart S u s i, Indrek S o o - n i s t e, Anu R a h u (koost.) 2016. *Uuring psüühilise erivajadusega inimestele suunatud erihoolekandesüsteemi ümberkorraldamiseks ja tõhustamiseks teiste riikide praktikate alusel: Lõppraport.* Tallinn: Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut. Vt www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Uudised_pressiinfo/di_uuringu_loppraport_08.02.2016.pdf

D e v e l o p i n g Community Care — Report of European Social Network. 2011. Brigthon UK. Vt www.esn-eu.org/developing-community-care/index.html

D e v e l o p m e n t of Nursing Care and Long Term Care in Estonia. Report to the Estonia Health Project Ministry of Social Affairs. 2001. Prepared by Anna L. Howe. Vt rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/3121/1/Howe2001.pdf

E e s t i hooldusravivõrgu arengukava 2004–2015. 2004. Sotsiaalministeerium. Vt www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid

[7]See ja teised veebiviited on 30. märtsist 2018.

_ja_tegevused/Tervis/Tervishoiususteem/eesti_hooldusravivorgu_arengukava_2004-2015.pdf

E r i h o o l e k a n d e arengukava aastateks 2014–2020. 2014. Tallinn. Vt https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Puudega_inimetele/erihoolekande_arengukava_2014-2020.pdf

E r i h o o l e k a n d e a r e n g u k a v a r a k e n d u s p l a a n 2015–2020. 2014. Vt www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Puudega_inimetele/eha.xls

E u r o o p a ühtsed juhised institutsionaalselt hoolduselt kogukonnapõhisele süsteemile ülemineku kohta. 2012.

E w i j k, Hans van 2010. *European Social Policy and Social Work: Citizenship-Based Social Work*. London — New York: Routledge

F a k h o u r y, Walid, Stefan P r i e b e 2007. Deinstitutionalization and reinstitutionalization: Major changes in the provision of mental healthcare. — *Psychiatry*, Vol. 6, No. 8, pp. 313–316. Vt webspace.qmul.ac.uk/spriebe/publications/pub%20by%20year/2007/2007%20-%20Deinstitutionalisation%20and%20reinstitutionalisation%20-%20major%20changes%20in%20the%20provision%20of%20mental%20heathcare%20Psychiatry%206,%20313-316.pdf

G o f f m a n, Erving 1961. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and other Inmates*. New York: Anchor Books

H a m l i n, Alexandra, Peter O a k e s 2008. Reflections on deinstitutionalization in the United Kingdom. — *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, Vol. 5, No. 1, pp. 47–55. Vt onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1741-1130.2007.00139.x

H a n a m u r a, Haruki 1998. *Niels Erik Bank-Mikkelsen: Father of the Normalization Principle*. Bogense: Niels Erik Bank-Mikkelsen Memorial Foundation

H e a o l u arengukava 2016–2023. 2016. Sotsiaalministeerium. Vt www.sm.ee/et/heaolu-arengukava-2016-2023

H i l l e r y, George A. 1955. Definitions of community: Areas of agreement. — *Rural Sociology*, Vol. 20, No. 2, pp. 111–123

I n d e p e n d e n t living: making choice and control a reality — Report of European Social Network. 2013. Brighton UK. Vt www.esn-eu.org/news/270/index.html

J e r e t, Erika, Marju M e d a r 2012. *Inglise-eesti / eesti-inglise sotsiaaltöö sõnastik = Dictionary of Social Work English-Estonian Estonian-English*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

K a s m e l, Anu, Andrus L i p a n d 2007. *Tervisedenduse teooria ja praktika I: Sissejuhatus salutoloogiasse*. Tallinn: Eesti Tervisedenduse Ühing

K õ r e, Jüri, Ivo K ä s k, Eleanoora T i n t 2017. Trepist üles või alla: Eesti vajab tulemuslikumat kodutuse poliitikat. — *Sotsiaaltöö*, nr 1, lk 39–55

L a i, Anniki 2017. Pikaajalise hoolduse olukord Eestis ja riigi väljakutsed omastehooldajate koormuse vähendamisel. — *Sotsiaaltöö*, nr 4, lk 8–14

M a n s e l l, Jim, Martin K n a p p, Julie B e a d l e - B r o w n, Jeni B e e c h a m 2007. Deinstitutionalisation and community living — outcomes and costs: report of a European Study. Vol. 2: Main Report. Canterbury: Tizard Centre, University of Kent. Vt www.kent.ac.uk/tizard/research/DECL_network/documents/DECLOC_Volume_2_Report_for_Web.pdf

M a p p i n g Exclusion: Institutional and community-based services in the mental health field in Europe. 2012. Mental Health Europe. Mental Health Initiative of the Open Society Foundations. Vt tasz.hu/files/tasz/imce/mapping_exclusion_-_final_report_with_cover.pdf

M a t s i, Ardo, Leila O j a. Eesti terviseuuring 2006: Tabelid. Estonian Health Interview Survey 2006: Tables. 2009. Koostajad Tallinn. Vt intra.tai.ee//images/prints/documents/130165077851_Eesti_terviseuuring_2006_tabelid_estonian_health_interview_survey_2006_%20tables_est_eng.pdf

N a r u s s o n, Dagmar 2017. Head praktikad toetavad sotsiaalset kaasatust ja kestlikke kogukondi. — *Sotsiaaltöö*, nr 1, lk 23–27

O E C D Public Governance Reviews: Estonia. Towards a Single Government Approach. 2011. OECD. Vt dx.doi.org/10.1787/9789264104860-en

O s b u r n, Joe, Guy C a r u s o 2011. Some effects of the transition from normalization to Social Role Valorization. — *The SRV Journal*, Vol. 6, No. 1, pp. 47–57. Vt www.socialrolevalorization.com/images/documents/Articles-resources/SRVJ_transition_normalization_to_SRV.pdf

P a a t, Gerli, Merle M e r i l a i n 2010. The Long-Term Care System for the Elderly in Estonia. (ENEPRI Research Report No. 75.

Contribution to WP1 of the ANCIEN Project.) Vt www.ancien-longtermcare.eu/sites/default/files/ENEPRI%20_ANCIEN_%20RR%20No%2075%20Estonia%20-%20Edited%20final.pdf

P a r k e r, Camilla 2006. *Independent Living and the Commission for Equality and Human Rights: Background Paper Prepared on behalf of the Disability Rights Commission*. London: Disability Rights Commission

P a r v e, Valter 2017. Deinstitutsionaliseerimine annab tõuke kogukonnatööle. — *Sotsiaaltöö*, nr 1, lk 28–33

P e d e r s e n, Per Bernhard, Arnulf K o l s t a d 2009. De-institutionalisation and trans-institutionalisation — changing trends of inpatient care in Norwegian mental health institutions 1950–2007. — *International Journal of Mental Health Systems*, Vol. 3: 28. Vt www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3402049

P e r f o r m a n c e of Long-Term Care Systems in Europe. Ed. by Esther Mot, Riemer Faber, Joanna Geerts, Peter Willemé. (ENEPRI Research Report No. 117). December 2012. 2012. Vt www.ceps.eu/publications/assessing-needs-care-european-nations

P e t t i t t, Bridget, Sian G r e e n h e a d, Hind K h a l i f e h, Vari D r e n n a n, Tina H a r t, Jo H o g g, Rohan B o r s c h m a n n, Emma M a m o, Paul M o r a n 2013. At risk, yet dismissed: The criminal victimisation of people with mental health problems. The study was conducted by academics at the Institute of Psychiatry at King's College London, Victim Support, Mind, Kingston University, St. George's and UCL (University College London). Vt www.victimsupport.org.uk/sites/default/files/At%20risk%2C%20yet%20dismissed%20-%20full%20report.pdf

P o s t, Stephen G. (ed.) 2004. Encyclopedia of Bioethics. 3rd ed., Vol. 3: I–M. Farmington Hills, Michigan: Thomson Gale. Vt course.sdu.edu.cn/G2S/eWebEditor/uploadfile/20120826203413003.pdf

P r i c e w a t e r h o u s e C o o p e r s 2009. Hoolduskoormuse vähendamiseks jätkusuutliku eakate hooldussüsteemi finantseerimissüsteemi väljatöötamine. Etapp III (finantseerimissüsteemi kirjeldus) ja lõppraport. Vt www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/etapp_iii_finantssusteem.pdf

P s ü ü h i l i s t e erivajadustega inimeste hoolekanne Eestis: Käsiraamat. Koost. Valdeko Paavel. 2000/2001. Tallinn: Sotsiaalministeerium. Vt www.digar.ee/arhiiv/et/download/22533

R a v e l l i, Dick P. 2006. Deinstitutionalisation of mental health care in the Netherlands: Towards an integrative approach. — *International Journal of Integrated Care*, Vol. 6, pp. 1–11. Vt www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1480375/pdf/ijic2006-200604.pdt

R o h e l i n e raamat: Elanikkonna vaimse tervise parandamine. Euroopa Liidu vaimse tervise strateegia väljatöötamine. 2005. Euroopa Ühenduse Komisjon. Vt ec.europa.eu/health/archive/ph_determinants/life_style/mental/green_paper/mental_gp_et.pdf

S a a d i, Raimo 2013. Eesti võimalused üleminekuks kogukonnapõhisele hooldusele. — *Sotsiaaltöö*, nr 5, lk 29–31

S h e t h, Hitesh C. 2009. Deinstitutionalization or disowning responsibility. — *The International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, Vol. 13, No. 2, pp. 11–20. Vt www.psychosocial.com/IJPR_13/Deinstitutionalization_Sheth.html

S o m a n a t h a n, Aparnaa, Emily S i n n o t t 2017. Reducing the burden of care in Estonia: Interim Report. World Bank Group, Washington, DC. Vt www.share-estonia.ee/fileadmin/pdffailid/estonia_ltc_report_final.pdf

T a r g a d vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond: Laste ja perede arengukava 2012–2020. 2011. Sotsiaalministeerium. Vt www.riigikantselei.ee/valitsus/valitsus/et/valitsus/arengukavad/sotsiaalministeerium/Laste%20ja%20perede%20arengukava%202012-2020.pdf

T a y l o r S a l i s b u r y, Tatiana, Helen K i l l a s p y, Michael K i n g 2016. *An International Comparison of the Deinstitutionalisation of Mental Health Care: Development and Findings of the Mental Health Services Deinstitutionalisation Measure (MENDit).* Vt bmcpsychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12888-016-0762-4

T e i t t i n e n, Antti 2009. ANED country report on the implementation of policies supporting independent living for disabled people. Country: Finland. 2009. Academic Network of European Disability experts (ANED). Vt www.disability-europe.net/downloads/385-fi-11-request-07-aned-2009-task-5-request-template-2-approved-by-author-to-publish-reference-check-to-ec

T o m o v, Toma 2001. Mental health reforms in Eastern Europe. — *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Vol. 104, Issue s410, pp. 21–26. Vt onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1034/j.1600-0447.2001.1040s2021.x

T ø s s e b r o, Jan, Inge S. B o n f i l s, Antti T e i t t i n e n, Magnus T i d e m a n, Rannveig T r a u s t a d ó t t i r, Hannu T. V e s a l a 2012. Normalization fifty years beyond — current trends in the Nordic countries. — *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, Vol. 9, Issue 2, pp. 134–146. Vt onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-1130.2012.00340.x/full

V a i m s e tervise strateegia 2016–2025. 2016. Versioon 30.03.2016. Eesti vaimse tervise ja heaolu koalitsioon. Vt vatek.ee/wp-content/uploads/2016/04/Vaimse_tervise_heaolu_strateegia_2016-2025_30.03.2016.pdf

V a n e m l i k u hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. 2014. Sotsiaalministeerium. Tallinn. Vt www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

W h a t is a dementia-friendly community? *S.a.* Alzheimer's Society. Vt www.alzheimers.org.uk/get-involved/dementia-friendly-communities/what-dementia-friendly-community

W o l f e n s b e r g e r, Wolf 1983. Social Role Valorization: A proposed new term for the principle of normalization. — *Mental Retardation*, Vol. 21, No. 6, pp. 234–239

Ü R O laste asendushoolduse juhiste rakendamine Eestis: Projekti raport. 2013. SOS Lasteküla Eesti Ühing. Vt www.sos-lastekyla.ee/wp-content/uploads/2014/03/--RO-Laste-asendushoolduse-juhiste-rakendamine-Eestis_2013.pdf

JÜRI KÕRE (1953) on lõpetanud Tartu Ülikooli bioloogia-geograafia teaduskonna majandusgeograafia erialal 1976, geograafiakandidaat 1986 Leningradi Ülikoolis. Eesti NSV Riikliku Plaanikomitee majanduse ja planeerimise teadusliku uurimise instituudi noorem- ja vanemteadur 1976–1981, TÜ linnauurimislabori vanemteadur ja juhataja 1981–1992, sotsiaalpoliitika dotsent 1994–1996, 1997–1999, 2001–2010; sotsiaalteaduskonna sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi juhataja 2010–2011; a-st 2013 sotsiaalpoliitika õppetooli sotsiaalpoliitika lektor. *Akadeemias* avaldanud artiklid "Eluasemepoliitika Eestis 1918–1995" (koos Mare Ainsaare ja Margus Hendriksoniga; 1996, nr 10, lk 2133–2163), "Kodutus Eestis — kas indiviidi või ühiskonna probleem?" (kaasautorid Riina Kiik ja Eva Kõiv; 2005, nr 4, lk 715–734) ja "Kümme aastat hiljem: Eesti elanike elamistingimused ja riigi eluasemepoliitika omandireformi järgsel kümnendil" (2016, nr 7, lk 1253–1283).

ANNE PIKKOV (2018)

PSÜHHOANALÜÜS EESTIS

Ants Parktal,
Jane Meimer-Parktal

SISSEJUHATUS

Eestis on ilmunud hulgaliselt kirjutisi ja raamatuid psühhoanalüütilises võtmes, kuid psühhoanalüüsist kui ajas kujunevast nähtusest ei ole just palju kirjutatud. Veel vähem — kui üldse — on püütud psühhoanalüüsi tekkimise, kujunemise ja oleviku erinevaid lõimi ajalises järgnevuses kokku kududa. Meie tugineme psühhoanalüüsi kui nähtust vaadeldes Briti psühhoanalüütikumeelesõõlaja Wilfred Bioni arusaamale nn psühhoanalüütilisest funktsioonist ehk meelesõõlamise talitlusest. Bioni arusaamade järgi on psühhoanalüüsi ehk meelesõõlamise eesmärk taastada inimese kahjustunud võime sõnastada oma tundeid ning mõelda tunnetest, tehes vahet meeles tajutud tõelisusel ja ümbritseval reaalsusel ehk tegelikkusel. Meelesõõlamise talitlus kui võime mõelda meeles toimuva üle ei ole psühhoanalüütiline nähtus, vaid üldinimlik võime, mis on eksisteerinud sellest ajast peale, kui inimene hakkas kasutama mõttelisi väljendusviise.[1] Meelesõõlamisvõimet vajab inimene selleks, et toime tulla nii iseendaga kui ka

[1]Neuroteadlased, nt Stephen W. Porges, kirjeldavad imiku sünnijärgset kohanemist keskkonnaga kui sensoorsete kogemuste vastuvõtmise ja eristamise tulemust. Sensoorsete kogemuste töötlemine toimub kehaliste protsesside teadvustamise teel. Teisisõnu, imik viib järk-järgult kehalised protsessid kooskõlla end ümbritseva tegelikkusega vastavalt keskkonnast saadud sensoorsele informatsioonile (Porges 2011). Välise ja sisemise sensoorse taju kaudu toimuvat eneseregulatsiooni kui võimet avastada ja tõlgendada sensoorset informatsiooni vaatleme meie meelesõõlamistalitluse kehalise algkujuna.

vallata oma suhteid teiste inimeste ja keskkonnaga. Kuna inimese meel kujuneb teatud ühiskondlikus, kultuurilises ja rahvuslikus keskkonnas, oletame, et ka Eesti psühhoanalüüsi/meelesõõlamise varased juured peituvad rahvakultuuris: keeles, uskumustes, kommetes, tantsudes, loitsudes, vanasõnades, kõnekäändudes, regilauludes ning šamanistlikus ja teadjakeskses kultuuritüübis.

Eesti side nüüdisaegse meelesõõlamisega tekkis koos psühhoanalüüsi enese tekkega Viinis 19. sajandi viimasel neljandikul Joseph Breueri ja Sigmund Freudi koostöös.[2] Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940 seostus meelesõõlamine peamiselt kasvatusteadustega ja mitmesuguste kultuurinähtustega. Nõukogude ajal sattus psühhoanalüüs põlu alla, sest kehtiv võim eelistas meeleselgusele ja mõtlemise abil tõe otsimisele pigem inimeste meeli hägustada, et propaganda abil kauniks räägitud elu ei eristuks tööstitust tegelikkusest ega mõtlemisvabaduse puudumisest. Psühhoanalüüsi tutvustati kui üht kodanliku ühiskonna roiskuvat külge ning peamiseks vahendiks oli seejuures välismaiste autorite kriitika.

Hoolimata katsetest meelesõõlamist põlustada leidus ka nõukogude ajal inimesi, kes end sel alal täiendasid ning oma mõtteid teistelegi tutvustasid (näiteks Vaino Vahing). 1988. aastast alates on psühhoanalüütiline mõtlemine Eestis üsna levinud nii teoorias — peamiselt kirjanduse ja kunstiga seotud inimeste hulgas — kui ka kliinilises praktikas. Eestis leidub hulk organisatsioone ja erialaspetsialiste nii psühhoanalüütilise psühhoteraapia kui ka psühhoanalüüsi vallas, esindades paljusid meelesõõlamise suundumusi. Et tänapäeval on Eestis nii meelesõõlamist praktiseerivaid kui ka psühhoanalüüsi ideelist varamut kaudselt kasutavaid inimesi tõenäoselt üpris arvukalt, siis võib oletada huvi

[2]Psühhoanalüüsi varasemad juured pärinevad keskaegsest juudi müstika voolust kabalast. Inglise meelesõõlaja Joseph Berke, kes on uurinud Sigmund Freudi ja Melanie Kleini elu ning nende teooriate seoseid juudi kultuuriga, väidab, et "psühhoanalüüs on kabala ilmalik haru ehk teisisõnu, psühhoanalüüs on ilmalik kabala" (Berke 2015: 38). Berke täpsustab, et tegemist oli hassidismiga, müstilise vooluga juudi usundis, mis tekkis 18. sajandil Poolas ja Ukrainas (samas: 39). Psühhoanalüüsi seostele juudi religiooniga viitab ka Saksa egüptoloog Jan Assmann (2017: 131).

möödunud aegade vastu ja soovi kodust meelesõõlamise ajalugu tundma õppida. Oleme sellesse kirjutisse püüdnud kokku koguda võimalikult palju teadmisi möödunust ja tänapäevast. Kuna on üpris võimalik, et üks või teine psühhoanalüüsi vallas toimunud sündmus, psühhoanalüüsiga seotud inimene või toiming on jäänud siiski märkamata, oleme edaspidi tänulikud igasuguse lisainfo eest, mis võiks täiendada juba alustatud uurimust Eesti psühhoanalüüsi kujunemisloost.

ESIMESED KOHTUMISED: ALGUSEST KUNI 1940. AASTANI[3]

Määratuid võimalusi varajaste meelesõõlamisviiside uurimiseks pakub eesti ja teiste sugri-mugri[4] hõimurahvaste vaimupärand:[5] muinasjutud, rahvaluule, rahvalaulud, vanasõnad jne, samuti meie folkloristide ja etnoloogide uurimused, mis on pühendatud Eesti ja meie hõimurahvaste vaimupärandile. Mõned näited folkloristide elektroonilisest ajakirjast *Mäetagused*: Aado Lintrop (1996) kirjeldab lapsepõlvest pärit mõttekujutusi seoses sooviga pugeda taas emaüska kurja maailma eest; Mall Hiiemäe (1996) räägib linnupesast kui ema rüpe võrdkujust ning lapse suulise vägijõuga (oraalse agressiooniga) toimetulekust ema ja

[3]Ülevaade rajaneb osalt Peeter Tulviste (1994) mõtetel, mida ta avaldas intervjuus seoses Freudi teose *Ahistus kultuuris* eestindamisega.

[4]Selle mõiste kohta vt Sütt, Parktal 2017.

[5]Huvitava näite varajasest meelesõõlamisest rühmas toob Moskva folklorist ja semiootik Jelena Novik (2001: 121), tsiteerides hea handi kultuuri tundja Éva Schmidti tähelepanekuid eepiliste laulude esitamise kohta: "Sõnaline tegevus lahustab endas reaalsuse peaaegu täielikult, mille tulemusena tekib mulje, justkui muutuks laulja tegelaskujuks, kelle nimel ta laulab (täpsemalt: justkui see siseneks temasse). Tõenäoliselt tuleneb siit ka esimeses isikus laulmise tava. Üheaegselt tekib tunne, justkui toimuksid ammumöödunud sündmused uuesti, laulja viib kuulajad möödunud aegadesse, taasluues need oma lauluga. Pikaajaline laulmine lülitab nii laulja kui ka publiku reaalsusest välja. Ärgates tunnevad nad, justkui oleksid nad ise ja kogu ilmakorraldus uuesti sündinud, s.t leiab aset midagi katarsiselaadset."

lapse suhetes; läbi mitme numbri jookseb artikkel Saami muinaslugudest (Ernits 1997–1999), kus juttu nii inimeste ja loomade suhetest kui ka eelkõige keha, kehaosade ja elundite ning meele seostest seksuaalsusega; Art Leete (1998) ja Ingrid Rüütel (1998–1999) kirjeldavad lapse varast suhet emaga kui keskkonnaga, millest suhtlemise käigus ilmutab end hiljem elav inimene; Jaan Undusk (2004) avab maagilise mõtlemise, regilaulu ja vaikuse kultuuri vastastikuseid seoseid, kus regilaul annab võimaluse rääkida lauldes ja puudutada niimoodi hinge, et ei pea vaikima; Madis Arukask (2016) on uurinud mütoloogilise regilaulu "Lemmenleht" abil naise seksuaalsuse kujunemist. Reet Hiiemäe uurib ja kirjeldab oma doktoritöös (2016) folklooris esinevaid mentaalse enesekaitse vahendeid, mida võib meelesõõlamise mõttes siduda psühholoogilise tõrje väljendusviisidega eesti meeles ja käitumises. Folkloristide uurimused, mis täiendavad eesti meele sõõlamist, on kahjuks paljudel meelesõõlajatel veel suures osas avastamata. Loodame, et tulevikus kujuneb folkloristide ja usundiuurijatega lähem ja sisukam koostöö meie kultuuri varasemate meelesõõlamisviiside ühisel uurimisel. Eesti keele rikkused, mis aitaksid eestindada ja eestistada võõramaist psühhoanalüüsi eesti meelele omaseks meelesõõlamiseks, alles ootavad avastamist, kuigi tagasihoidlik algus selles suunas on juba tehtud (vt Sütt, Parktal 2015, 2017).

Esimene viide psühhoanalüüsi rajaja Sigmund Freudi töödele eestikeelses kirjanduses pärineb aastast 1912 Juhan Luigalt (1912: 182), kes soovitab rahvajuttude aluseks olevate unenägude selgitamiseks kasutada Freudi mõtteid, märkides: "Vaata selleks prof. S. Freud "Über den Traum", Wien 1911." Kuigi Luiga väitel ei peeta Freudi vaateid mitte üleüldiselt õigeks, on tema meelest võimalik kasutada psühhoanalüütilist teadmist rahvajuttudes mainitud unenägude loomuse selgitamiseks.

Eesti Draamateatris lavastas Paul Sepp 1922. aastal Hugo von Hofmannsthali Sophoklese-ainelise "Kuningas Ödipuse". Seoses VIII laulupeoga etendati seda 2. juulil 1923 ka Kadrioru staa-

dionil,[6] kuhu ehitati enneolematu vabaõhulava. Etendused oidipaalsest konfliktist antiikses käsituses olid menukad.[7] Johannes Semper avaldas 9. septembri *Päevalehes* varjunime Natanael all artikli "Ödipuse mõistatuslikkus",[8] kus ta tutvustab etenduse sisu ja seoseid psühhoanalüüsiga, viidates ka Sigmund Freudi teosele *Die Traumdeutung* (Unenägude tõlgendamine).

Vähemalt kaks inimest Eestist käisid ise Viinis tutvumas psühhoanalüüsiga ning kuulamas Freudi loenguid: Aleksander Elango ja Valmar Adams.[9] Elango kohtus isiklikult Freudiga, kes olla talt pärinud, kuivõrd teda (s.t Freudi) ka Eestis loetakse ja tuntakse (Elango 1991b: 65).

Rohkem kui Freudist huvitus Elango siiski Alfred Adleri individuaalpsühholoogiast. Ta osales Viinis mitmel Adleri seminaril ja hilisematel koosviibimistel kohvikus (Elango 1991b: 65–66), kus mõttevahetused seminari teemadel jätkusid vabamas õhkkonnas. Pedagoogina tutvustas ja seostas Elango psühhoanalüüsi eelkõige vast loodud Eesti riigis tekkiva ja areneva Eesti kooliga.

Jälgides Eesti Õpetajate Liidu häälekandjat *Kasvatus*, mis ilmus aastatel 1919–1940, võib märgata, et juba 1920. aastatel suurenes õpetajate huvi teadmiste jagamise kõrval ka õpilaste meele sügavama arengu toetamise vastu. Ilmusid artiklid seksuaalsusest, tahtejõu kasvatamisest, rütmilisest võimlemisest, loodusloolistest ekskursioonidest ja teistel teemadel, milles olulisel kohal oli õpilase meele ja tunnetuse areng. Seksuaalsuse ehk suguelu teemade käsitlus algas ajakirja *Kasvatus* veergudel 1921. aastal, kui ilmus artikkel (M-ik 1921), milles tutvustati professor Polovtsevi mõtteid selle kohta, kuidas õpetada sugueluga seotud teemasid koolis. Autori arvates tuleb neid küsimusi käsitleda ausalt, avatult ja va-

---

[6]Eesti Filmiarhiivis on säilinud kaheminutine helita lõik etenduse proovidest: www.eha.ee/fa/public/index.php?act=search_detail&a_id=2028&isik=&autor=&esitaja=&string=&pealk=&mark=&mod=3&lang=en&nocache=1481267416.

[7]Vt *Odamees*, 1924, nr 6 (20), lk 188; www.digar.ee/arhiiv/et/perioodika/25589.

[8]Vt http://dea.nlib.ee/JQ/fullview.php?frameset=3&showset=1&wholepage=suur&pid=s968057&nid=266780&con=0.

[9]Adams tutvustas eesti lugejale Alfred Adlerit (vt Adams 1937).

lehäbita; valehäbi võiks kõnelda teadvustamata liiderlikkusest ja kõlvatusest. Mõttevahetust jätkas anonüümne autor (Arst 1921), kes toetas seksuaalteadmiste jagamist õpilastele, kuid pidas seejuures vajalikuks, et õpetajad tunneksid põhjalikult sugueluga seotud kehaliste ja hingeliste nähtuste olemust, et mitte keerulise teemaga klassi ees hätta jääda. Seksuaalkasvatuse teemal võtsid ajakirjas sõna veel pedagoog Adele Oengo-Johanson (1922) ja haridustegelane Ernst Martinson (1935. aastast Enn Murdmaa; 1922). Psühhoanalüüsiga seotud teemad ilmusid ajakirja veergudele 1920. aastate lõpul ja 1930ndatel.

Elango ise avaldas psühhoanalüüsi tutvustavaid (nt Elango 1933b) ja psühhoanalüütilisele lähenemisviisile rajatud artikleid (Elango 1930, 1931) ning kirjutas raamatu *Lapsepõlv ja iseloom. Väikelapse vaimne areng ja kodune kasvatus* (1933a), milles muu hulgas tutvustas psühhoanalüütilist ja individuaalpsühholoogilist arenguteooriat. Psühhoanalüüsi tutvustas ta ka Eesti Akadeemilise Pedagoogika Seltsi koosolekul ettekandega: "Psühhoanalüütilised voolud ja nende rakendamine pedagoogikas" (Elango 1991a: 6).

Elango sisukas ja tasakaalustatud psühhoanalüüsi tutvustamine äratas ilmselt huvi paljudes õpetajates, arstides ja teistes haritud inimestes. Koolitegelane ja ajakirjanik Märt Raud avaldas ajakirjas *Kasvatus* artikli, kus ta käsitleb laste kuritegevuse teemat muu hulgas psühhoanalüütilises võtmes ja peab tähtsaks kuritegevuse alateadvuslike põhjuste uurimist (Raud 1927: 338). Kooliõpetaja Rudolf Taba (1904–1944) arutleb samal teemal, mõtiskledes alateadvuse mõju üle õpetajatele, kes karistavad lapsi (Taba 1937b: 517). Taba peab silmas õpetaja meeleseisundit. Kuna karistus on pedagoogilises mõttes tahte väljendus, mis ei tohiks tuleneda õpetaja kättemaksuhimust, tujust ega vihast õpilase vastu, siis on karistuse erapooletuse tagamiseks oluline teadvustada õpetajate isiklikke alateadvuslikke motiive. Sama ajakirja kooliuuendusrubriigis käsitleb Taba (1933a) "uues valguses, nimelt psühhoanalüüsi seisukohalt koolielu nähtusi, mis tavaliselt

õpetajaile-kasvatajaile palju muret toovad" (Käis 1933).[10] Artikli juhatab sisse tuntud haridustegelane Johannes Käis järgmiste sõnadega: "Seepärast peamegi kooli uuendustöös tõsiselt hindama seda abi, mida võib kasvatustöös raskuste võitmiseks pakkuda psühhoanalüüs" (samas). Käis tutvustas psühhoanalüüsi rakendamise võimalusi koolitöös ka Tartumaa õpetajate koosolekul 25. märtsil 1933 (Holtzmeyer 1934: 5).

Pedagoog Paul Truusmann (1888–1936) avaldas psühhoanalüütilistel teemadel mitu artiklit (vt nt Truusmann 1925, 1931), arutledes muu hulgas vabade assotsiatsioonide meetodi kasutamise üle koolis, nähes selles võtit, mis viib võimalikult sügavale ja lähemale õpilase mina juurde (Truusmann 1933: 198). Kooliõpetaja Albert Ivask (1906–1995) astus veel sammu kaugemale ja tõi psühhoanalüüsi kooli, üritades analüüsida ühe õpilase häirituse põhjusi (Ivask 1933).[11] Ta analüüsib õpilast, kellele esinemine teiste õpilaste ees on piinav ja kes takerdub oma õiguste kaitsmisel. Arst Robert Lattik (1886–1950) avaldas artikli tungide teemal (Lattik 1934), milles võib ära tunda Melanie Kleini ideede mõju. Autor käsitleb tungide teooriaid, mõnu ja reaalsuse ürgaluste (mõnu- ja reaalsusprintsiibi) omavahelisi seoseid ja toimimist, neuroosi tekkepõhjusi ja seoseid süütundega ning tungide arengu ja kasvatuse seoseid. Ka Rudolf Taba arutleb tungide teooria üle ja vaatleb psühhoanalüüsist lähtunud uuendusi Itaalia psühholoogi ja pedagoogi Maria Montessori pedagoogilises tegevuses (Taba 1936a). Autor peab oluliseks lapse tõelikkuse ehk sisemise reaalsuse arendamist seoses tema vajadustega. Veel tutvustab Taba (1936b) Austria pedagoogi ja psühhoanalüütiku August Aichhorni ideede rakendamise võimalusi Eesti koolis, lähtudes ülekande[12] kasutamisest kasvatuses peresuhete, eelkõige mehe ja naise intiimsuhete taustal.

---

[10]Taba lugu on kirjutatud Anna Freudi artikli "Laste psühhoanalüüs" (*Psychoanalyse des Kindes*) ainetel.

[11]Elango hinnangul see üritus katsetuseks jäigi, sest tema meelest ei saanud neid katseid pidada psühhoanalüüsiks (Elango 1933b: 245).

[12]Ülekandeks nimetatakse mitteteadlike soovide aktualiseerimise protsessi psühhoanalüüsis. Ülekande käigus tulevad taas tugevate ja tõelistena esile lapseea üleelamised (Jüriloo 1994: 2045).

Sisukas kaheosalises artiklis analüüsib Taba (1937a) koolis kui lastekogus valitsevaid suhteid ning rühmaprotsesse klassi kui rühma kujunemises, toetudes Sigmund Freudi teosele *Massipsühholoogia ja minaanalüüs* (Massenpsychologie und Ich-Analyse). Autor kirjeldab õpetaja kui seesmise objekti tekke kulgu ja viise[13] õpilastes ning tekkivaid ülekandeid. Autor annab soovituse õpetajale, kes "olgu seepärast laste suhtes nagu analüütik patsiendi suhtes — kinnine leht, mille olelu teadmises kergendub lapse ülekanne" (samas: 351). Taba kõneleb psühhoanalüüsis tekkivast ülekandest ja analüütiku neutraalsusest, mille tõttu ülekanne tekib ja mida saab sõõlata ehk analüüsida. Taba meelest on ka koolis igal üksikul lapsel tekkinud mingi ülekanne õpetajale, mis võib olla kas positiivne, ambivalentne või negatiivne. Õpetajal on ülekande tekkimise alul võimalik oma käitumisega esile tõsta kas positiivset või negatiivset ülekannet, teostades nii osakest tegelikust kasvatustööst. Õpetaja ei sõõla ülekannet, vaid kasutab selles esile tulnud tundeid kasvatuslike eesmärkide saavutamiseks.

Organiseeriti ka koolitusi ja kursusi, kus tutvustati psühhoanalüüsi rakendamise võimalusi koolis. Nii näiteks korraldasid Tallinna Linnakoolivalitsus ja Tallinna Õpetajate Selts asjast huvitatutele 1933. aasta kevadel 12-tunnise kursuse teemal "Nüüdisaja psühholoogia voolud — eriti psühhoanalüüs — kasvatuse teenistuses" (Psühholoogia... 1933).

Rohkem kui Freudi teooria pakkus Eestis 1920. ja 1930. aastatel huvi siiski Alfred Adleri individuaalpsühholoogia. Elango kahetseb, et pedagoogide katsed tuua Eesti pedagoogikasse psühhiaatrilist suunda, täiendamaks raskesti kasvatatavate lastega ja väiksemate käitumishäiretega toimetulemise viise, pole õnnestunud, sest psühhiaatrid pole olnud koostööst huvitatud (Elango 1991b: 62).

"Esimesi katseid rakendada kirjanduseuurimises psühhoanalüüsi, kuigi järeldused olid kohati äärmuslikult üle pingutatud ja töö ei leidnud laiemat pooldamist," (Siirak 1968: 325) tegi Johannes Semper (1924), kes analüüsis loomispsühholoogia (loo-

[13]Õpetaja jäljendamisest ehk imiteerimisest temaga samastumiseni ehk identifitseerumiseni.

mingupsühholoogia) seisukohalt Eesti rahvuseepose *Kalevipoeg* rahvaluulemotiive. Sisukas töös tutvustab Semper psühhoanalüüsi põhilisi külgi ja sõõlab nii soome-ugri kui ka teiste maailma rahvaste rahvaloomingut. Psühhoanalüüsiga puutus Johannes Semper kokku Berliini ülikoolis,[14] kuulates Saksa filosoofi ja psühholoogi Max Dessoiri loenguid parapsühholoogiast ja psühhoanalüüsist (Siirak 1968: 325). Siiraku arvates lähtus Semper oma järgnevas loomingus psühhoanalüüsist ning eriti alateadvuseõpetusest (näiteks 1927. aastal ilmunud novellikogud *Sillatalad* ja *Ellinor*). "Inimese alateadvusest kaevatakse välja seksuaal- ja alaväärsuskomplekse, jälgitakse ka unenägusid ja püütakse tungida mingi sisemise psüühilise allikani. Nii jätkab "Ellinor" tegelikult psühholoogilist novelli, kuid osaliselt juba psühhoanalüüsi skalpelliga lahates, nagu see meie proosakirjanduses sel ajal päevakorrale tõusma hakkas. Psühhoanalüüsi taheti siin kasutada psühholoogilise realiteedi võimalikult täpseks fikseerimiseks" (samas). Psühhoanalüüsi ilminguid võib leida Eesti kirjanikest veel August Jakobsoni, Leo Anvelti, Jaan Lintropi, Aadu Hindi (vt Tulviste 1994: 1088), A. H. Tammsaare ja Friedebert Tuglase teostest.

Psühhoanalüüs kui kliinilise ravi süstemaatiline meetod enne sõda Eestis kasutust ei leidnud. Küll leidus psühhiaatreid ja arste (nt Endel Kirsimägi (1900–1988),[15] Alma Adele Lattik (1893–1972),[16] Konstantin Lellep (1888–1958)[17]), kes kasutasid praktilises ravitöös üksikuid psühhoanalüüsi võtteid. Antsla linnaars-

---

[14]Semper alustas neli aastat kestnud õpinguid 1921. aastal Berliini Friedrich Wilhelmi (nüüd Humboldti) ülikoolis, õppides filosoofiat, kirjandust, võrdlevat etnograafiat, psühholoogiat ja esteetikat (Siirak 1968: 124).

[15]Kirsimägi avas 1929. aastal Tallinnas psühhoteraapia eraravi kabineti. 1930. aastate algul pidas psühhoanalüüsist populaarteaduslikke loenguid Tallinnas, Tartus, Riias, Kaunases ja Vilniuses. 1939. aastal tunnistas Arstide Koja eriarstide toimkond Kirsimäe närvihaiguste ja psühhoteraapia eriarstiks.

[16]Lattik kasutas Antslas arstina töötades psühhoanalüüsi laste ravimisel.

[17]Lellep kirjeldab oma raamatus *Kuidas tunda inimesi nende välimuse järgi?* keha ja meele seoseid (raamat avaldati alles 1991. aastal).

ti Robert Lattiku (1886–1950) abikaasa Alma Adele Lattik, kes oli kutselt närviarst-analüütik,[18] analüüsis kahte õpilast; analüüside tulemused on avaldanud Rudolf Taba (1933a). Peeter Tulviste (1994: 1089, 1091) arvates polnud tol ajal piisaval hulgal jõukaid inimesi, kes oleksid kallist ja personaalset ravi soovinud kasutada, mistõttu psühhoanalüüs kliinilist rakendust ei leidnud.

Omapärase peatüki, mida Tulviste (1984: 1089) nimetab kummaliseks, on Eesti psühhoanalüüsi ajalukku kirjutanud Max Laosson (1904–1992) iseenda väljaantud ajakirjaga *Ratsionalist*.[19] Võib oletada, et ajakirja väljaandmise ainus eesmärk oli usuvastasus,[20] teema, mis läbib kõiki ilmunud numbreid. Laosson toetub Sigmund Freudi arusaamale usust kui universaalsest neuroosist, vaadeldes usku tapmisrefleksi ja seksuaalkompleksina (Laosson 1933c), ning Alfred Adleri arusaamale alaväärsuskompleksist (Laosson 1933b), mida usk oma huvides ära kasutab. *Ratsionalist* toetubki oma ilmavaates suures osas Freudi psühhoanalüütilisele mõtlemisele, kuid mitte ainult. Esimese numbri juhtkirjas on tunda Alfred Adleri mõju.[21] Selles taotletakse "meie kultuurpoliitika ratsionaliseerimist ja omariikluse idee süvendamist [---], kui on kõrvaldatud päätakistus meie rahvusliku alaväärtuslikkuse kompleksi näol" (Juhtkiri. 1932: 1). Ajakirja esimeses numbris ilmus algatuseks sisukas artikkel[22] "Prof. S. Freud, psühhoanalüüs ja ristiusk", mille autorit tähistavad initsiaalid MN. Artiklis tutvustatakse laiemalt psühhoanalüütilist mõtlemist ja kritiseeritakse hävitavalt ristiusku. Psühho-

---

Lellep vaatleb inimese keha ja hinge kui lahutamatut tervikut ning kirjeldab kehatüüpidele omaseid hingelisi omadusi.

[18]Tegu on seni trükisõnast leitud esimese ja ainsa viitega varase Eesti Vabariigi ajal tegutsenud elukutselisele analüütikule (vt Taba 1933a: 27).

[19]Ilmus 1932. a detsembrist (nr 1) 1933. a detsembrini (nr 8). Mitu selles avaldatud artiklit on kantud psühhoanalüütilisest lähenemisviisist (nt Laosson 1933a; Weicker 1933; MN 1933b).

[20]Ajakiri sõnastab ühena oma eesmärkidest usuõpetuse väljatõrjumise koolist ja asendamise kõlblusõpetusega.

[21]Adleri ideid tutvustab Laosson ühes hilisemas numbris (Laosson 1933b).

[22]Selle teine osa ilmus ajakirja kolmandas numbris.

analüüsi teooriat ei kasutata mitte usunähtuste olemuse sügavamaks mõistmiseks, vaid usu kirjeldamiseks haigusena. Autor on oma seisukohtadele toeks võtnud mõtteid Freudi 1927. aasta teosest *Ühe illusiooni tulevik* (Zukunft einer Illusion), milles Freud käsitleb usu allikaid, arengut ja tulevikuväljavaateid. Freudi meelest sisaldab usk tõekspidamisi ja uskumusi, mis on sama väärad kui illusioonid. Ajakirjas ilmus ka Laossoni artikkel ristiusu ja seksuaalsuse seostest (1933c), milles vaadeldakse vägivalla, laste ohverdamise ja prostitutsiooni seoseid religiooniga laiemalt ning ristiusuga oma kaasajal. Ühtlasi uurib autor ristiusu kombeid, milles ta leiab mitmeid sarnasusi varajaste paganlike kommetega. Seksuaalset erutust peab ristiusk Laossoni arvates päritolult jumalikuks. Vastuseks neile kriitilistele artiklitele võtsid sõna filosoofiamagister ja teoloogiaüliõpilane Hilda Kasak (1908–1986)[23] ning Tartu ülikooli võrdleva ja süstemaatilise usuteaduse professor Eduard Tennmann (1878–1936), kes ühel või teisel viisil tutvustasid ka teistsugust arusaama psühhoanalüütilisest ilmavaatest.

Tennmann (1933) arutleb asjatundlikult, sallivalt ja mõistvalt psühhoanalüütilise suhtumise üle religiooni. Tennmann ei näe psühhoanalüüsis kaigast, mis sobiks usu kui vastase materdamiseks, vaid võimalust avada ja mõista sügavamalt inimmeele spirituaalset osa, kus usk ei ole psühhoanalüüsiga vastuolus. Pigem vastupidi. Kohtudes psühhoanalüüsi kliinilises töös meeles oleva tundmatuga ehk millegi sellisega, millest me teame, et see võib olemas olla, kuid mille üle mõelda me ei saa, siis ainus, millele psühhoanalüütik saab toetuda ja mille abil analüüsitavat toetada, on usk. Tennmanni meelest ei ole Laossoni soov likvideerida ülikooli usuteaduskond, kuna usu aluseks on lapseeast pärit ajendid, tõsiseltvõetav (Tennmann 1933: 101). Küll on lapseeas toimunu mõistmine väärtuslik usu kui inimliku nähtuse olemuse mõistmiseks. Ei usu ega kunsti või muu loova tegevuse varajasest lapsepõlvest pärit ajendite seletamine ei saa seisneda

[23] Snd Maiste, hiljem ka Hilda Aller (publitsist Rudolf Alleri abikaasa) ja Hilda Adams (kirjanik Valmar Adamsi abikaasa). Oli nõukogude ajal peamiselt tuntud vene keele õpikute koostajana.

selle nähtuse kuulutamises patoloogiaks. Usu kriitikud on ilmselt unustanud või pole üldse märganud uuendust, mille psühhoanalüütiline mõtlemine on toonud vaimsete häirete olemuse käsitusse. Kui varem peeti vaimuhaigeid ja terveid inimesi täiesti erinevaks, siis psühhoanalüütilise arusaama järgi on vaimuhaiguse tekke võimalused meis kõigis vähemal või suuremal määral olemas ja seega pole enam võimalik jagada inimesi terveteks ja haigeteks. Kui lähtuda seksuaalsuse ja agressiivsusega seotud ajenditest, mis inimeste käitumist motiveerivad, siis "sellest seisukohast tuleks üle poole ülikooli likvideerida" (samas). Tennmann lükkab ümber kriitikute arvamuse, nagu tuleks kurjus usust. Tõepoolest, Austria päritolu Inglise psühhoanalüütik Melanie Klein (1975) ütleb, et kuritegevus, mis kujutab endast lapseeas kahjustatud meeleilma elustumist täiskasvanu käitumises, lähtub varajase kurjuse lätte — ülimina ehk superego esilemanatud süütundest. Usu, eetika ja moraali teemad ei ole vanuses, mil oraal- ja anaalsadistlikest ihadest kurjus sünnib, veel lapse meelde ilmunud.

Erinevalt Eduard Tennmannist on Hilda Kasak psühhoanalüüsi suhtes väga kriitiline. Psühhoanalüüsi lühiülevaates väidab Kasak, et normaalsetel ja tervetel lastel seksuaalsus puudub (Kasak 1933: 23); meeletu ja põhjendamatu "ödipuskompleks" on Freudi suurim väärõpetus (samas: 24); Freudi arusaam neurootikute hingeelust "pole õnneks mitte kibe tõde, vaid tõestamatu, halastamatu ja toores luule" (samas). Kasak arutleb pikemalt tungide sublimeerimise teemal ehk selle üle, kuidas tung muutub meeleliseks, mis autori arvates muudab "inimese hinge naeruväärseks karikatuuriks" (samas: 26). Jääb mulje, et Kasaku arutluses on tegu nn projektiivse identifikatsiooni nähtusega,[24] kus religioon on haaranud usukriitikute kaika enda kätte ja asunud omakorda materdama nii kriitikuid kui ka psühhoanalüüsi. Kasak lõpetab oma artikli sõnadega: "Seksuaalsus on vaba, ei tunne norme ega pii-

[24]Projektiivne identifikatsioon on varasele meelele (küpse inimese korral häiritud meelele) omane fantaasia, milles iseenda või sisemise objekti lõhestatud osad viiakse meelest välja ja omistatakse välisele objektile. Küpsele inimesele on omane võime taluda kaksipidiseid (ambivalentseid) tundeid, s.t näha endas ja teises inimeses nii head kui ka halba.

ramist. Algab abielu hävingu eeltöö ja perversiteedi kaitsmine. Kõikjal asendab objektiivsust subjektiivsus kui ainuke maksev mõõdupuu ja norm. Kuhu viib meid psühhoanalüütiline ilmavaade ja elusuhtumine? Moraalsele, kultuursele ja usulisele hävingule — täielikule bankrottile. Sellise "õilsa" (!) ülesande teostamiseks on *Ratsionalist* alganud tegevust, rünnakut!!" (samas: 28).

Kasaku sõnad osutusid prohvetlikuks, kui mõelda ajakirja *Ratsionalist* asutaja ja toimetaja Max Laossoni tegevusele 1940. aastal okupeeritud ja hiljem annekteeritud Eestis. Endine kultuuri kaitsja kiriku eest[25] asus muutunud oludes juba ise Eesti kultuuri hävitama. Laosson sai tuntuks oma kõnega EK(b)P Keskkomitee VIII pleenumil (1950), kus ta süüdistas paljusid tuntud kultuuritegelasi (Nigol Andresen, Johannes Semper, Adamson-Eric, Hans Kruus jt) kodanlikus natsionalismis, antimarksismis jne.

Psühhoanalüüs levis ka teadlaste ringkondades. Tartu ülikoolis ja mitmes akadeemilises seltsis korraldati loenguid, tööringe ja seminare (Holtzmeyer 1934: 5).

Ainus raamat eesti autorilt psühhoanalüüsi kohta, *Alateadvus ja psühhoanalüüs*, ilmus 1934. aastal Tartus Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandel. Karl Holtzmeyer[26] tutvustab raamatus Freudi meetodi ja teooria peajooni ning selle rakendusi hingeravis ja vaimuteadustes. Ka Tartu ülikooli psühholoogiaosakonna ja eestikeelse psühholoogiaterminoloogia rajaja Konstantin Ramul (1879–1975) on lühidalt tutvustanud Freudi unenägude teooriat (Ramul 1934: 38–43).

OKUPATSIOONIDE AEG: 1940–1988

Eesti Vabariigi ajal toimunu pühiti okupatsioonivõimude poolt kiiresti minema. Paljud raamatud kui nõukogudevastased hävita-

[25]""Ratsionalisti" arvates on kirikul kultuurelu halvav mõju" (Kasak 1933: 20).

[26]Kurt-Karl Holtzmeyeri kohta on teada, et ta sündis 1903. aastal Pihkvas, õppis Tartu ülikoolis kunstiajalugu ning lõpetas ülikooli filosoofiateaduste magistrina *cum laude*.

ti. Mõttevahetus psühhoanalüütiliste ideede üle katkes. Avalikkuses oli psühhoanalüütiliste teemade käsitlemine nõukogude ajal võimatu (vähemalt 1960. aastani; vt Mikkin 2002: 96), rääkimata juba psühhoanalüüsi praktiseerimisest meeleravis. Psühhoanalüüs, mille eesmärk on uurida inimese sisemise meeleilma tõelisust, teadvustamata meele osa ehk meelemõistusetut meelt ning seksuaalsust ja agressiivsust, millel on määrav koht inimest liikuma paneva jõuna, ei olnud nõukogude ideoloogiale vastuvõetav. See nägi inimest kollektiivi osana, kus kõik isiklik oli allutatud riiklikele huvidele ning juhtivaks jõuks on kommunistlik partei ja marksistlik-leninlik ideoloogia.[27] Kui avalikkuses psühhoanalüüsist juttu tehti, siis ainult läbi ebateaduse kriitika prisma. Psühhoanalüüsi kujutati kui vaimset kriisi põdeva, lootusetuse ja elutüdimuse käes vaevleva individualistliku ja dekadentliku kapitalistliku ühiskonna ideoloogiat. Psühhoanalüütilist kirjandust eesti keeles ei avaldatud. Märkimisväärseks erandiks võib pidada 1984. aastal ajakirjas *Looming* ilmunud Mare Porgi artiklit psühholoogilistest kaitsemehhanismidest (Pork 1984). Hoolimata riiklikust psühhoanalüüsi eitavast poliitikast tõlgiti ja avaldati 1985. aastal David Herbert Lawrence'i raamat *Pojad ja armastajad*, mis on üldtuntud kui ema ja poja suhete kirjanduslik psühhoanalüüs.

Omapärane koht Eesti psühhoanalüüsi arengus on teoloogil ja filosoofil Uku Masingul. Lugedes tema raamatuid, luuletusi ja kirjavahetust, leiame inimese, kes on sügavuti mõistnud psühhoanalüüsi olemust ja maininud oma teostes psühhoanalüüsi korduvalt.

Üks Eesti esimesi ja jõulisemaid psühhoanalüüsi uurijaid ja tutvustajaid nõukogude ajal oli psühhiaater ja kirjanik Vaino Vahing. Nii meenutab Leonhard Lapin (2015: 148), kuidas Vahing 1969. aastal ajakirja *Noorus* laagris Kablis "kõneles muidugi psühhoanalüüsist, mis mõjus lummuslikult, sest sellised salatea-

[27]See meenutab USA telesarjas "Star Trek" kujutatud Borgide tsivilisatsiooni, kus indiviidi ehk ühiskonnast eraldi seisvat ja oma peaga mõtlevat Borgi ei saanud olla ning kõik Borgid olid seotud ühte meeleilma. Siin võime näha märke lapse ja ema sõltuvussuhtest, kus ema teab ja ütleb, mida teha, ning lapsel tuleb olla truu ja kuulekas.

dused ning isikud nagu Freud ja Jung olid ju keelatud". Vahing mitte ainult ei tutvustanud psühhoanalüüsi kõikjal, kus see võimalik oli, vaid rakendas seda ka psühhiaatrina töötades (Tulviste 1994: 1090). Tulviste arvates on Freud "60. aastate põlvkonna teadvusesse jõudnud paljuski tänu Vahingule" (samas). Nii ilmus Vahingu eestvedamisel asutatud poolpõrandaaluses kirjanduslikus almanahhis *Thespis* (1972–1973; vt Vahing 1997) mitu artiklit psühhoanalüüsist (nt Vahing 1972; Unt 1973).

EESTI AEG ALATES 1988. AASTAST

Nõukogude aja lõppedes liitus psühhiaater Alo Jüriloo Vaino Vahinguga, et kirjutada koos mitu psühhoanalüüsi tutvustavat artiklit, mis avaldati ajakirjades *Vikerkaar* ja *Akadeemia* (Jüriloo, Vahing 1990–1991; Jüriloo, Vahing 1992). 1994. aastal ilmus *Akadeemias* Alo Jüriloo tõlgitud "Väike psühhoanalüüsi sõnaraamat". 2006. aastal koostas filoloog Merike Talli magistritöö "Psühhoanalüüsi saksa-eesti seletav sõnaraamat". Esimese Freudi raamatuna ilmus eesti keeles *Inimhinge anatoomiast* Anne Lille tõlkes 1999. aastal Tartu Ülikooli Kirjastuse väljaandel. Raamat on varustatud Jüri Alliku mahukate kommentaaride ja järelsõnaga, mida Vaino Vahing on pidanud suurepäraseks reklaamiks Freudile (Vahing 2000: 2668). Freudi teoste ja muu psühhoanalüütilise kirjanduse avaldamine jätkus kasvavas mahus, tõlkijateks Krista Läänemets, Anne Lill jpt. 1999. aastal ilmus tuntud Soome psühhoanalüütiku Veikko Tähkä raamat psühhoanalüüsi alustest. Üks selle tõlkijaid, psühhoanalüütik Andres Adams on korraldanud teistegi psühhoanalüütiliste teoste tõlkimist soome keelest. Esimene Eesti autori erialateos, psühhoanalüütik Endel Talviku kirjutatud *Narcissus ja Echo — müüt ja analüüs. Mõtisklusi nartsissismist* ilmus 2013. aastal.

1990. aastatel pidasid Eesti ülikoolides loenguid psühhoanalüüsist Hasso Krull, Jaanus Adamson, Meelis Papp, Ants Parktal jt.

1989. aastal algas Eestis psühhoanalüütilise suunaga psühhoterapeutide ettevalmistamine. Algust tegid Tiit Saarman, Carl-Erik Brattemo ja Ulla Arnell Rootsist ning Eve Suurvee. Eestis

moodustatud rühm alustas õpinguid Soomes 1990. aastate alul. Samal ajal loodi Eesti Psühhoanalüütiline Selts, mis on praegu Euroopa Psühhoanalüütilise Psühhoteraapia Föderatsiooni täisliige. Soome psühhoanalüütiku Eero Reckhardti eestvõttel asusid Soomes psühhoanalüüsi õppima kaks Eesti psühhiaatrit, Alo Jüriloo ja Meelis Papp koos Leedu kolleegidega. Meelis Papp on nüüdseks Soome Psühhoanalüütilisse Ühingusse kuuluv psühhoanalüütik.

1994. aastal asutasid psühholoog Sinne Naruskberg ja psühhoanalüütiline psühhoterapeut Ants Parktal Professionaalse Psühholoogia Erakooli, mis pakkus soovijatele kolm aastat kestvat psühhoanalüütilise suunitlusega psühhoteraapia aluskoolitust. See koosnes loengutest, seminaridest ja praktikast ning nõudis ka eneseteraapia läbimist. Esimest korda sai psühhoanalüütilise teooria ja praktika õpetamine Eestis haridusministeeriumi riikliku tunnustuse. Paljud kooli lõpetanud psühholoogilised nõustajad on jätkanud õpinguid psühhoanalüütilise psühhoteraapia ja psühhoanalüüsi vallas.

2001. aastal asutati Rahvusvahelise Psühhoanalüütilise Assotsiatsiooni ja Euroopa Psühhoanalüütilise Föderatsiooni eestvõttel ja toetusel Han Groen-Prakkeni nimeline Ida-Euroopa Psühhoanalüütiline Instituut, mis lõi raamistiku juba alanud psühhoanalüütilisele koolitusele endistes idabloki riikides. Suvekoolid ja seminarid olid Ida-Euroopa psühhoanalüüsihuvilistele korrapäraselt toimunud juba 1994. aastast saadik. Instituudi esimene suvekool toimus Eestis Laulasmaal.

2000. aasta sügisel kutsuti Rahvusvahelise Psühhoanalüütilise Assotsiatsiooni otsusel neli Eesti psühhoanalüütilist psühhoterapeuti nelja-aastasele psühhoanalüüsi väljaõppele, mis hõlmas teooriaseminare, psühhoanalüüsi läbimist ja kahe juhtumi uurimist Soome Psühhoanalüütilises Ühingus Eero Reckhardti juhtimisel. Eestlaste kõrval alustasid õpinguid ka viis kolleegi Peterburist ja üks Riiast. Eero Reckhardt lahkus keset koolitust terviseprobleemide tõttu ning tema tööd jätkas kuni programmi lõppemiseni 2004. aastal Henrik Enckell. Neli inimest Eestist — Erika Saluveer, Endel Talvik, Andres Adams ja Ants Parktal — viibisid igal teisel nädalal kolm päeva Helsingis, kuulates seminare, osa-

ledes analüüsis ja arutades oma juhtumeid Soome psühhoanalüütikutega. Kõik neli on praegu Rahvusvahelise Psühhoanalüütilise Assotsiatsiooni täisliikmed.

Neli Eesti ja neli Läti psühhoanalüütikut moodustasid 2012. aastal Eesti-Läti Psühhoanalüütilise Ühingu koos sponsorkomiteega,[28] millesse kuuluvad Leena Klockars Soome Psühhoanalüütilisest Ühingust ja Thijs de Wolf Hollandi Psühhoanalüütilisest Ühingust. Praegu kuulub Eestist ühingusse viis psühhoanalüütikut — Andres Adams, Merike Alas, Erika Saluveer, Endel Talvik ja Ants Parktal — ning viis kandidaati: Liisi Graf, Edith Herkel, Jane Meimer-Parktal, Lilian Reinson ja Ines Vajakas. Kandidaadid on läbinud teoreetilised seminarid ja on esitanud või esitavad peatselt juhtumid sponsorkomiteele psühhoanalüütiku pädevuse omandamiseks. Teine rühm kandidaate alustas 2017. aasta sügisel sissejuhatavate küsitlustega ning teooriaseminarid algasid 2018. aasta kevadel.

Eesti psühhoanalüütikute teoreetilised eelistused varieeruvad Freudi klassikalisest psühhoanalüüsist Kleini objekt-seoste teooriani. Saanud koolituse Soomes, on Eesti psühhoanalüütikute meeleilm ilmselt suurel määral mõjutatud Inglise psühhoanalüütiku Donald Winnicotti lähenemisviisist, sest Winnicott oli üks Soome Psühhoanalüütilise Ühingu sponsorkomitee liikmeid. Viimasel ajal on Eestis tekkinud suurem huvi Melanie Kleini ja tema teooria edasiarendajate vastu. Erilist tähelepanu on pälvinud Wilfred Bioni uudne arusaam, mille kohaselt meelesõõlamine peaks keskenduma põhiliselt mõtlemishäirete mõistmisele. Frances Tustin, Esther Bick, John Steiner, Ronald Britton, Herbert Rosenfeld, André Green, Christopher Bollas ja Thomas Ogden on autorid, kes paljudele kolleegidele huvi pakuvad.

---

[28]Rahvusvahelise Psühhoanalüütilise Assotsiatsiooni kombe kohaselt kuulub psühhoanalüütik organisatsiooni oma riigi organisatsiooni kaudu, mille loomine ja arenemine toimub assotsiatsiooni määratud sponsorkomitee valvsa pilgu all. Tavaliselt moodustavad sponsorkomitee kogenud psühhoanalüütikud teistest organisatsioonidest. Sponsorkomitee lõpetab oma tegevuse, kui ta on uuele organisatsioonile üle andnud kõik organisatsiooni vastutusalad (eelkõige uute liikmete koolituse) ning organisatsioon on võetud assotsiatsiooni täisliikmeks.

Teised psühhoanalüütilised organisatsioonid Eestis

Eesti Psühhoanalüütilise Lasteteraapia Selts, mis on Euroopa Psühhoanalüütilise Psühhoteraapia Föderatsiooni täisliige, asutati 2003. aastal. Seltsil on seitse liiget, korraldatakse nii koolitust kui ka konverentse. Seltsi loomise idee ulatub aastasse 1995, mil esimeseks õpetajaks oli eesti päritolu lastepsühhoterapeut Nils Taube. Psühholoog Reet Montoneni pingutuste abil loodi sidemed Suurbritannia psühhoterapeutide George Crawfordi (Šoti Inimsuhete Instituut), Juliet Hopkinsi (Tavistocki kliinik), Lydia Tischleri, Anita Collomsi ja Allan Levyga (kolm viimati nimetatut Briti Psühhoteraapia Assotsiatsioonist) ning Soome psühhoterapeudi Marja Schulmaniga (Therapeia-säätiö).

Eesti Grupianalüüsi Selts, mis asutati 2004. aastal, on samuti Euroopa Psühhoanalüütilise Psühhoteraapia Föderatsiooni täisliige. Ühingusse kuulub 18 rühmaterapeuti ja selts korraldab nii koolitust kui ka konverentse. Esimesed koolitajad olid Eugenijus Laurinaitis ja Erna Petkutė Leedust ning koolitus toimus Taani ja Norra riigi toetusel.

Noorukite Psühhoteraapia Selts asutati 2003. aastal ja sellesse kuulub kuus psühhoterapeuti. Seltsi liikmete esmast koolitust juhtisid Soome psühhoanalüütikud Raimo Hyttinen, Kari Tuhkanen, Birgitta ja Rauno Juntumaa, Juhani Salakari, Pirjo Lehtovuori ning psühhoterapeut Helena Bergman.

Eesti Psühhoanalüütilise Psühhoteraapia Assotsiatsioon, mis katusorganisatsioonina ühendab teisi siinseid psühhoanalüütilise psühhoteraapia organisatsioone, asutati 2014. aastal.

Koostöövõimalused psühhoanalüütikute ja teiste lähedaste erialade kolleegide vahel ning tegelikkus

Psühhoanalüüsi areng vajab meie meelest kliinilist tööd tegevate psühhoanalüütikute koostööd teiste sotsiaalteadlastega, ja seda kahel põhjusel. Esiteks annab see psühhoanalüütikutele võimaluse vaadata oma tegevust kõrvalseisja pilguga, et välistada eraldatusest ja suletusest tekkida võivat sumbumist oma erialasesse kõikvõimsustundesse.

Teiseks on vaja laiemat erialast suhtlemist eesti keeles, et leida meeles mõistlik side võõrkeelse psühhoanalüüsi ja eestikeelse meele vahel ning välistada meele koloniseerimine ingliskeelse mõtlemise poolt. Laialdaselt kasutusel olev ingliskeelne erialakirjandus toob paratamatult kaasa ingliskeelse mõtlemise, võõrandades sel moel lugeja eestikeelsest mõtlemisest ja eesti kultuuri juurtest. Eestis on olnud ja loodetavasti on ka edaspidi hulk vaimuinimesi huvitatud psühhoanalüütilisest mõtlemisest. Paljude puhul kajastuvad psühhoanalüütilised ideed kaudselt nende loomingus: luuletaja ja tõlkija Hasso Krull, kirjanduskriitik Jaanus Adamson, kirjanik ja filmirežissöör Imbi Paju, kirjanik ja tõlkija Peep Ilmet, kirjandusteadlased Eneken Laanes ja Aarne Merilai — kui nimetada vaid mõnda. Eneken Laanes on kasutanud psühhoanalüütilisi ideid, et analüüsida Eesti kirjanike romaanide kaudu eestlaste traumaatilist minevikku. Imbi Paju on kajastanud psühhoanalüütilises võtmes Eesti riigi ja inimeste traumaatilist minevikku nii raamatutes, artiklites kui ka filmides. Kasvanud on huvi USA Columbia ülikooli kirjandusteadlase Maire Jaanuse psühhoanalüütiliste kirjutiste vastu. Tõsisema koostöö tekkimine psühhoanalüütiliste organisatsioonide ja teiste samas suunas mõtlevate haritlaste vahel seisab aga loodetavasti veel ees. Meeldivaks erandiks on olnud vastastikku rikastav ja arendav koostöö Peep Ilmeti, Imbi Paju ning folkloristide Madis Arukase ja Merili Metsvahiga. Suurepäraseks näiteks võimalikust koostööst oli Eesti Psühhoanalüütilise Psühhoteraapia Assotsiatsiooni juhatuse liikme Aili Maari korraldatud Lacani seminar (2015. a veebruaris), millel teiste seas esines Hasso Krull, analüüsides Prantsuse filmi "Armastus on kuritegu".

Eesti ülikoolid erinevad üksteisest olulisel määral suhtumises psühhoanalüüsi. Tartu ülikoolil puudub huvi psühhoanalüüsi õpetamise vastu. Tallinna ülikooli Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituut ning loodus- ja terviseteaduste instituut seevastu pakuvad bakalaureuse- ja magistriõppe üliõpilastele regulaarselt loenguid psühhoanalüüsi teooriast ja võtetest. Loenguid on pidanud psühhoanalüütikud Endel Talvik ja Ants Parktal.

Eesti psühhoanalüüsi ees seisab veel üks tõsine ülesanne, mille lahendamisel on kindlasti vaja koostööd keele- ja kultuuritund-

jatega. Meil tuleb eeskätt inglis- ja saksakeelne psühhoanalüütiline kirjandus tõlkida eesti keelde ehk eestindada. Võiks koguni öelda, et võõrkeelne psühhoanalüüs tuleb meil ka eestistada ehk muuta eestimeelseks.[29] Meie arusaam, et eesti keel ja meeleilm kuuluvad soome-ugri maailma, erinedes olemuslikult indoeuroopa keeltest ja meeleilmadest, pärineb Uku Masingu (1995, 2004, 2009) mõttevallast. Olemuslik erinevus võib aga olla määravaks takistuseks psühhoanalüütilise kirjanduse tõlkimisel.

Tõlkides psühhoanalüütilist kirjandust eesti keelde, avastame, kuivõrd on meie meele koloniseerinud indoeuroopa kultuur (Kaplinski 2004; Salumets 2016). Lähemal uurimisel võib märgata, et esmane tõlge ei pruugi üldse vastata tähendusele, mida omas meeles võib leida. Kui püüdsime näiteks leida vastet ingliskeelsele sõnale *agression*, saime esmalt teada tähendused, mis seostuvad ründamise ja purustamisega — tähendused, mis meie meelest ei lähe kokku soome-ugri meeleilmaga.[30] Eesti keeles võib sõna "agressioon" tähendus olla seotud pigem vastupanu, kaitse ja hoidmisega, tegevustega, mis samuti nõuavad jõu kasutamist.[31] Et kliinilises töös on inimese meeles olevad tähendused olulisemad kui sõnaraamatutähendused, tekib küsimus, kas psühhoanalüütilist kirjandust on üldse võimalik võõrkeelest eesti keelde tõlkida. Meie meelest mitte. Kui me tõlgime sõnaraamatutähendusi ühes keelest teise, võtmata arvesse sõnade etümoloogiat, tähendusi eri soome-ugri keeltes ja eesti keele murretes, saame tulemuseks võõrkeelse psühhoanalüüsi eesti keeles. Saame psühhoanalüüsi, kus keel ei ulatu kehasse, ei hakka elama ning on kliiniliseks tööks kõlbmatu. Sel viisil tekib ületamatu või

[29] Seejuures oleks suureks abiks Andres Saareste sõnaraamat (1958–1963).

[30] Oskar Loorits kirjeldab eestlaste unelemist rasketes oludes järgmiselt: "Selline hingeelu on soomeugri rahvaste üks iseloomustavamaid jooni, mis läbi aastatuhandete ikka meie idamaist päritolu paljastab ega lase meil kunagi lääne elutunnetusele omast agressiivset ja ekspluateerivat enda maksmapaneku tungi mõista, liiati selle jõhkrusi, julmusi ja jultumusi kaasa teha" (Loorits 2017: 20).

[31] Vt nt Peep Ilmeti luuletust "Taandujad" (https://kohalik.wordpress.com/2014/03/30/taandujad), mille Erkki-Sven Tüür 2014. a laulupeoks ka viisistas.

väga raskesti ületatav lõhe psühhoanalüütilise mõtlemise ja psühhoanalüüsi kliinilise kasutamise vahele. Seetõttu seisab meil ees töö leida eesti keeles võimalikult sobivad sõnad meelesõõlamise eestistamiseks ehk eestipäraseks väljendamiseks keeles.[32]

Lõpetuseks soovime märkida, et tegelikult algas psühhoanalüüsi eestistamine juba kohe pärast Eesti riigi rajamist. Eesti kasvatusteadlased, juurutades psühhoanalüüsi Eesti koolis, rajasid ka arvestatava aluse erialasele eesti keelele, aluse, millest meil on võimalik lähtuda ning mida tuleb täiendada ja arendada.

Autorid on tänulikud kolleeg Meelis Sütile toetuse ja abi eest artikli valmimisel.

Kirjandus

A d a m s, Valmar 1937. Alfred Adleri vaimne pärandus. — *Looming*, nr 7, lk 794–798

A r s t 1921. Suguelu küsimuse käsitamise puhul keskkoolis. — *Kasvatus*, nr 18, lk 279–281

A r u k a s k, Madis 2016 Mütoloogilise regilaulu "Lemmeleht" usundilis-kombestikulisest tagapõhjast. — Helen Kästik, Eva Saar (toim.). *Pühendusteos Paul Hagule. Setumaa kogumik 7*. (Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XV–XVI.) Tartu—Värska: Tartu Ülikooli Kirjastus

A s s m a n n, Jan 2017. *Moosese eristus ehk monoteismi hind*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus

B e r k e, Joseph H. 2015 *The Hidden Freud: His Hassidic Roots*. London: Karnac

E l a n g o, Aleksander 1930. Lõbuprintsiip ja alkoholism psühhoanalüüsi seisukohalt. — *Külvaja*, nr 6, lk 87–90

E l a n g o pseud. all: A. Lenotammi; 1931. Noorsoo suguline küpsemine. — *Kasvatus*, nr 7, lk 305–314; nr 8, lk 361–370; nr 9, lk 411–416

[32]Üheks lootustandvaks näiteks mainitud vallas on keeleteadlase Ene Vainiku (2017) artikkel "Oma meel ja Uku Masingu eksitus", kus autor seletab lahti ja avab sõna "meel" erinevaid tähendusi ja kasutusvõimalusi.

E l a n g o, Aleksander 1933a. *Lapsepõlv ja iseloom: Väikelapse vaimne areng ja kodune kasvatus*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts

E l a n g o, Aleksander 1933b. Analüütilised voolud psühholoogias ja nende rakendamine pedagoogikas. — *Kasvatus*, nr 5, lk 241–254; nr 8, lk 337–352

E l a n g o, Aleksander 1991a. Akadeemiline Pedagoogika Selts ja "Pedagoogiline Aastaraamat" 1930–1940. — *Pedagoogiline Aastaraamat 1989*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, Eesti Akadeemiline Pedagoogika Selts, lk 5–8

E l a n g o, Aleksander 1991b. Peatükke pikalt eluteelt. — *Pedagoogiline Aastaraamat 1990*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 17–100

E r n i t s, Enn 1997–1999. Hõimlane verejõe tagant: Saami muinaslood tootempõhjapõdrast. I–VII. — *Mäetagused*, 1997, nr 4, lk 34–56; nr 5, lk 34–53; 1998, nr 6, lk 21–38; nr 7, lk 21–37; nr 8, lk 15–27; 1999, nr 9, lk 34–49; nr 10, lk 24–37; www.folklore.ee/tagused/nr4/pdf/meanda.pdf; www.folklore.ee/tagused/nr5/pdf/meanda2.pdf; www.folklore.ee/tagused/nr6/pdf/meanda3.pdf; www.folklore.ee/tagused/nr7/pdf/4meand.pdf; www.folklore.ee/tagused/nr8/pdf/5meand.pdf; www.folklore.ee/tagused/nr9/pdf/6meand.pdf; www.folklore.ee/tagused/nr10/pdf/7meand.pdf

F r e u d, Sigmund 1999. *Inimhinge anatoomiast*. Tlk Anne Lill. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

H i i e m ä e, Mall 1996. Nelikümmend lindu eesti rahvausundis I. — *Mäetagused*, nr 1/2, lk 7–23; www.folklore.ee/tagused/nr1/linnud.htm

H i i e m ä e, Reet 2016. Folkloor kui mentaalse enesekaitse vahend: usulise pärimuse pragmaatikast. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

H o l t z m e y e r, Karl 1934. *Alateadvus ja psühhoanalüüs: Peajooni Freudi meetodist ja teooriast ning selle rakendusest hingeravis ja vaimuteaduses*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts

I v a s k, Albert 1933. Näide analüüsikäigust. — *Kasvatus*, nr 4, lk 175–178

J u h t k i r i. 1932. *Ratsionalist*, nr 1, lk 1–3

J ü r i l o o, Alo 1994. Väike psühhoanalüüsi sõnaraamat. — *Akadeemia*, nr 8, lk 1757–1790; nr 9, lk 2021–2046

J ü r i l o o, Alo, Vaino V a h i n g 1990–1991. Psühhoanalüüsi loeng: Sigmund Freudi psühhoanalüüsi õpetus. — *Vikerkaar*, 1990, nr 2, lk 86–91; nr 5, lk 87–92; nr 7, lk 82–85; nr 9, lk 75–78; nr 11, lk 73–80; 1991, nr 3, lk 77–82, nr 5, lk 81–87

J ü r i l o o, Alo, Vaino V a h i n g 1992. Vaimuhaiguse müüt. — *Akadeemia*, nr 5, lk 966–987; nr 6, lk 1158–1184

K a p l i n s k i, Jaan 2004. *Kõik on ime*. Tartu: Ilmamaa

K a s a k, Hilda 1933. "Ratsionalist" ja psühhoanalüütiline ilmavaade. — *Usuteadusline Ajakiri*, nr 1, lk 19–28

K l e i n, Melanie 1975. Criminal tendencies in normal children. — *Love, Guilt and Reparation and Other Works 1921–1945*. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, pp. 170–185

K ä i s, Johannes 1933. [Saateks.] — *Kasvatus*, nr 1, lk 26

L a p i n, Leonhard 2015. *Olejad ja minejad: Mälestusi ja mõtisklusi*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus

L a t t i k, Robert 1934. Psühhoanalüüs, kasvatus ja kasvataja. — *Kasvatus*, nr 1, lk 26–33; nr 2, lk 77–86

L a o s s o n, Max 1933a. Püha Pornograafia. — *Ratsionalist*, nr 4, lk 97–103

L a o s s o n, Max 1933b. Ristiusk kui alaväärtuslikkuse-kompleks. — *Ratsionalist*, nr 5, lk 136–152

L a o s s o n, Max 1933c. Ristiusk kui seksuaalkompleks. — *Ratsionalist*, nr 2, lk 34–48

L a w r e n c e, David Herbert 1985. *Pojad ja armastajad*. Tlk Henno Rajandi. Tallinn: Eesti Raamat

L e e t e, Art 1998. Arhailisest ja sekundaarsest kirjast ning kultuurimuutustest. — *Mäetagused*, nr 7, lk 38–44; www.folklore.ee/tagused/nr7/pdf/art.pdf

L e l l e p, Konstantin 1991. *Kuidas tunda inimesi nende välimuse järgi?* Tallinn: Roto

L i n t r o p, Aado 1996. Tubjaku Kosterkini loitsud. — *Mäetagused*, nr 1/2, lk 30–43; www.folklore.ee/tagused/nr1/pdf/loits.pdf

L o o r i t s, Oskar 2017. *Okupatsioon rahva kõverpeeglis*. Tallinn: Tammerraamat

L u i g a, Juhan 1912. Meelehaigus rahvaluules. — *Eesti Kirjandus*, nr 5, lk 177–187

M a s i n g, Uku 1995. *Pessimismi põhjendus*. Tartu: Ilmamaa

M a s i n g, Uku 2004. *Keelest ja meelest: Taevapõdra rahvaste meelest ehk juttu boreaalsest hoiakust*. Tartu: Ilmamaa

M a s i n g, Uku 2009. *Meil on lootust*. Tartu: Ilmamaa

M a r t i n s o n, Ernst 1922. Esimene Eesti kasvatusteadusline nädal. — *Kasvatus*, nr 22, lk 355–356

M - i k, H. 1921. Prof. Polovtsevi järele: Suguelu küsimus koolis. — *Kasvatus*, nr 7–8, lk 106–110

M i k k i n, Henn 2002. Estonia. — Alfred Pritz (ed.). *Globalized Psychotherapy*. Vienna: Facultas Verlags und Buchhandels AG

M N 1932, 1933a. Prof. S. Freud, psühhoanalüüs ja ristiusk. — *Ratsionalist*, nr 1, lk 4–12; nr 3, lk 69–76

M N 1933b. S. Freud tuleriidal. — *Ratsionalist*, nr 6, lk 165–167

N o v i k, J. 2001. Hääle semiootilised funktsioonid Siberi rahvaste folklooris ja uskumustes. — *Mäetagused*, nr 19, lk 105–124; www.folklore.ee/tagused/nr19/novik.pdf

O e n g o - J o h a n s o n, Adele 1922. Seksuaal-küsimuste selgitamine koolis. — *Kasvatus*, nr 5, lk 68–73

P o r g e s, Stephen W. 2011. *The Polyvagal Theory: Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, and Self-Regulation*. New York — London: W. W. Norton & Company

P o r k, Mare 1984. Psühholoogiline kaitse. — *Looming*, nr 7, lk 962–971

P s ü h h o l o o g i a kursus õpetajaile. 1933. — *Kasvatus*, nr 3, lk 141

R a m u l, Konstantin 1934. *Uni ja unenäod. Loomade mõtlemine*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts

R a u d, Märt 1927. Kurikalduvusega ja ulakad lapsed koolis. — *Kasvatus*, nr 8, lk 337–345

R ü ü t e l, Ingrid 1998–1999. Varafolkloorsetelt vokaalzhanridelt lauluni. I–II. — *Mäetagused*, 1998, nr 8, lk 80–95; 1999, nr 9, lk 92–128; www.folklore.ee/tagused/nr8/ing.htm; www.folklore.ee/tagused/nr9/rtl.htm

S a a r e s t e, Andres 1958–1963. *Eesti keele mõisteline sõnaraamat*. I–IV köide. Stockholm: Vaba Eesti

S a l u m e t s, Thomas 2016. *Kujuneda sunnita: Mõtestades Jaan Kaplinskit*. Tallinn: Varrak

S e m p e r, Johannes 1924. *"Kalevipoja" rahvaluule-motiivide analüüs*. Tartu: Loodus

S i i r a k, Erna 1968. J. Semperi novell ajaloolises perspektiivis. — *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 321–333

S ü t t, Meelis, Ants P a r k t a l 2015. Mõtisklusi psühhoanalüüsi eestindamisest. — *Akadeemia*, nr 7, lk 1236–1255

S ü t t, Meelis, Ants P a r k t a l 2017. Eestistades Bioni: Wilfred R. Bioni metapsühholoogiline käsitus mõtlemisest. — *Akadeemia*, nr 2, lk 281–300; nr 3, lk 524–549

T a b a, Rudolf 1933a. Mis teha, kui intellektuaalne takistus õpilase arenemist ja edasijõudmist pidurdab. — *Kasvatus*, nr 1, lk 26–31

T a b a, Rudolf 1933b. Kolm momenti lapse psüühikas. — *Kasvatus*, nr 3, lk 121–125

T a b a, Rudolf 1936a. Vähemate laste kasvatamisest: Montessori ja psühhoanalüüsi seisukohad. — *Kasvatus*, nr 3, lk 115–131

T a b a, Rudolf 1936b. Uusi põhimõtteid kasvatuslikus nõuandmises. — *Kasvatus*, nr 5, lk 208–221; nr 6, lk 259–264

T a b a, Rudolf 1937a. Massipsühholoogia kooliklassis. — *Kasvatus*, nr 3, lk 131–135; nr 6, lk 344–352

T a b a, Rudolf 1937b. Karistus kasvatusvahendina. — *Kasvatus*, nr 9, lk 517–523

T a l l i, Merike 2006. Psühhoanalüüsi saksa-eesti seletav sõnaraamat. Magistriprojekt. Tartu http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/17194/Talli_Merike.pdf

T a l v i k, Endel 2013. *Narcissus ja Echo — müüt ja analüüs: Mõtisklusi nartsissismist*. Tallinn: Pilgrim

T e n n m a n n, Eduard 1933. Usuteaduskonna likvideerimine psühhoanalüütilistel põhjustel. — *Usuteadusline Ajakiri*, nr 4, lk 98–104

T r u u s m a n n, Paul 1925. Tahtejõu kasvatamise probleem. (Praktilisest seisukohast.) — *Kasvatus*, nr 4, lk 105–108; nr 5, lk 143–145; nr 6, lk 166–168; nr 7, lk 206–209; nr 8, lk 235–239

T r u u s m a n n, Paul 1931. Ideede assotsiatsioon meie psüühika, eriti intelligentsi, põhialusena. — *Kasvatus*, nr 3, lk 110–112

T r u u s m a n n, Paul 1933. Assotsiatsioon ja eksamid. — *Kasvatus*, nr 5, lk 196–199

T u l v i s t e, Peeter 1994. Rõõm kultuuriahistusest: Vestlusi Sigmund Freudi *Ahistus kultuuris* eestinduse puhul. — *Akadeemia*, nr 5, lk 1087–1099

T ä h k ä, Veikko 1999. *Psühhoteraapia alused psühhoanalüütilise teooria põhjal*. Helsingi—Tallinn—Tartu: Ilmamaa

U n d u s k, Jaan 2004. Eesti regivärsi parallelism ja maagilise elutunde taandumine. — *Mäetagused*, nr 24, lk 37–58; www.folklore.ee/tagused/nr24/undusk.pdf

U n t, Mati 1973. Carl Gustav Jung. — *Thespis*, nr 1, lk 37

V a h i n g, Vaino 1972. Søren Kierkekaard ja Carl Gustav Jung iseolemisest. — *Thespis*, nr 1, lk 38–62

V a h i n g, Vaino (toim.) 1997. *Thespis: Meie teatriuuendused 1972/73*. Tartu: Ilmamaa

V a h i n g, Vaino 2000. Freudi tõlkimisest. — *Akadeemia*, nr 12, lk 2664–2671

V a i n i k, Ene 2017. Oma meel ja Uku Masingu eksitus. — *Oma keel*, nr 1, lk 3–10

W e i c k e r, Hans 1933. Alkoholismist. — *Ratsionalist*, nr 6, lk 172–179

ANTS PARKTAL (1950) on lõpetanud 1982. a Tartu Ülikooli psühholoogina, omandanud 1993. a magistrikraadi kliinilises psühholoogias (Professionaalse Psühholoogia Kool, San Francisco, USA), täiendanud end alates 2000. aastast Soome Psühhoanalüütilise Seltsi ja Hollandi Psühhoanalüütilise Seltsi juures ning olnud 1999–2004 Tallinna Pedagoogikaülikooli doktorant. Töötanud muu hulgas Tallinna Pedagoogikaülikoolis teaduri ja lektorina, 1992–1994 USAs Californias mitmes asutuses psühhoterapeudi ja nõustajana ning alates 1995. aastast Tallinnas Professionaalse Psühholoogia Erakooli presidendina ja erapraksises psühhoterapeudina. Aastast 2007 Psühhoanalüüsi ja Psühhoanalüütilise Teraapia Keskuses Kyriania psühhoanalüütik. *Akadeemias* on temalt varem ilmunud artiklid "Inimese agressiivsus radikaalsete ühiskondlike muutuste ajal" (2004, nr 11, lk 2331–2344), "Mõtisklusi psühhoanalüüsi eestindamisest" (2015, nr 7, lk 1236–1255; koos Meelis Sütiga) ja "Eestistades Bioni: Wilfred R. Bioni metapsühholoogiline käsitus mõtlemisest" (2017, nr 2, lk 281–300; nr 3, lk 524–549; koos Meelis Sütiga).

JANE MEIMER-PARKTAL (1971) on psühholoogiline nõustaja, saanud psühhoanalüütiku väljaõppe Ida-Euroopa Psühhoanalüüsi Instituudis, töötab alates 2007. aastast Psühhoanalüüsi ja Psühhoanalüütilise Psühhoteraapia Keskuses Kyriania.

ANNE PIKKOV (2018)

KAS JUMAL SAAB ARU VIIPEKEELSETEST PALVETEST?

Kurtus, vaikus ja viipekeeled kristlikus traditsioonis

Liina Paales

7. EESTI KURTIDE USUELUST 19. SAJANDI TEISEST POOLEST KUNI 1940. AASTANI

Eesti esimese kurtide kooli rajas luteri vaimulik. Loomulikult oli kooli õppekavas ka usuõpetus, mille kaudu puutusid õpilased kokku kristlusega.[54] Eglon on loetlenud Vändra kooli õppeaineid ja tegevusi: *rääkimine, kirjutamine, rehkendamine, maalimine, Piibli lugu, katekismus, lugemine, looduse lugu, maailma sündus, geografi, kõiksugu toimetused majas, aedas, põllul* (Eglon 1880: 33). A. K. Hörschelmann koostas spetsiaalselt Vändra kooli õpilaste jaoks piiblilugude raamatu (Hörschelmann 1904). Ilmselt oli õpik kavandatud kaheosalisena, hõlmates nii Vana kui Uue Testamendi lugusid. Paraku on kättesaadav vaid selle esimene osa,

---

Algus eelmises numbris

[54]Eesti kurtide seltskonnaelu üks aktiviste Alfons Kuusk (snd 1932) meenutab oma kurti isa, Krimmis sündinud Leopold Kuuske. Leopold tõi Alfonsi Krimmist Vändrasse õppima. Neil oli suur perepiibel ja usuti, et see on kaitseks õnnetuste vastu. Leopold tundis hästi piiblilugusid ja jutustas neid viipekeeles kaasõpilastelegi (Erm 2001).

Vana Testamendi lood. Õpik sisaldab ka illustratsioone, skeeme ja raamatu lõpus eraldi lehtedel maakaarte.

Piiblilugusid,[55] katekismust ja patutunnistust sisaldas ka Võru kurtide kooli jaoks koostatud lugemik (*Liiwimaa...* 1902). Võrukeelne lugemik oli koostatud Vändra kooli kolmanda klassi (kooliaasta) õpiku järgi (Univer 1896).[56] Usuõpetuse tunnid jätkusid Porkunis, kuhu kool koliti 1924. aastal. Koolilõpetaja pidi omandama kõneoskuse ja käima leeris, mille järel ta õnnistati koguduse liikmeks.

Vändra kooli vilistlastele oli suunatud tolleaegse koolidirektori Hörschelmanni välja antud ajakiri *Kurttummade Sõber* (1899–1907). Ajakiri sisaldas muu hulgas ka kristliku sisuga jutte. Kirikuga seotud uudiseid avaldati ka 1930. aastatel Tartu Kurttummade Ühingu "Sõprus" väljaantavas samanimelises, aga palju mahukamas väljaandes.

Järgnevalt toon ära H. H. Bachmanni koostatud heategevuslikus väljaandes *Koit: Wändra kurttummade kooli hääks* 1899. aastal ilmunud vaimuliku sisuga luuletuse "Kurttumma palve".[57] Teksti all on initsiaalid A. R. Luuletusest õhkub kurdi inimese nukrat enesetunnetust. Minavormis tekstis väljendub kurdi teadmatus Jumala armust, võimetus kuulda ususõnumit ja suutmatus kõnelda. Meenutatakse Markuse evangeeliumis kirjeldatud kurdi tervekstegemise lugu (Mk 7:32–35). Viimases salmis avaldatakse lootust, et ristikogudus tuleb ka kaasajal kurdile tema eluolu parandamiseks appi.

---

[55]Piiblilugude puhul on viidatud, et need on koostatud Arnoldi järgi (Arnoldi perrä). Tõenäoliselt on silmas peetud Wilhelm Arnoldi *Biblische Geschichten: ein Lesebuch für Unmündige, zunächst für Taubstumme* (1877).

[56]Volmer Univer ja Reinhold Laurits koostasid lugemiku O. F. Kruse ja G. Köhleri Saksa kurtidekoolidele mõeldud õpiku eeskujul.

[57]Luuletuse kordustrükk ilmus 1936. a ajakirjas *Kurttummade Sõber*, nr 2–3, 21. märts, lk 14. Luuletuse alla on märgitud "Koit" — P. Saar. Huvitaval kombel on analoogse sisuga Hilja Haahti poolt rootsi keelest soomendatud luuletus "Rukous kuuromykkäin puolesta" (Alopaeus 1917). Originaalteksti autor on Soome esimene kurtidepastor (kuulja), Porvoo piiskop Carl Henrik Alopaeus (1825–1892). Ilmselt on ka eestikeelse luuletuse aluseks Alopaeuse tekst.

Kurttumma palve

Oh armas ristiinimene,
Siin tulen sinu palvele:
Ma olen kurt, mul kida keel,
Liig õnnetu siin eluteel!

Ma märkan ristikogudust
Ja lähen mööda kirikust,
Ei kuule Õnnistuse häält
Mis kuulutakse kantsli pealt.

Ma näen päik'se särava
Ja taevast kuldse tahtega,
Ei tea, et Jumal elab sääl,
Et armastab mind ilma pääl.

Kui Jeesus muiste maa pääl käis,
Suurt halastust ja heldust täis,
Siis ütles tema "Effata"
Ja kurt võis kuulda, rääkida.

Siis austas ta Jumalat
Ja tänas Õnnistegijat,
Ta hõiskas suure häälega:
Au, kiitust, tänu lõpmata.

Mul lõpeks öö ja igavus.
Kui püha risti kogudus
Mind aitaks armust, heldusest —
Ma tänaks teda südamest!

Juba Teise maailmasõja eelse Eesti Vabariigi päevil lävisid siinsed kurdid naaberriikide kuulmispuudelistega. Osaleti rahvusvahelises spordielus, reisiti ja tutvuti teiste riikide kurtide eluoluga. Võõrkeeli oskavad kurdid või kuuljad ajakirja kaastöölised lugesid välismaiseid kurtide väljaandeid ja refereerisid huvipakkuvat materjali siinses kurtide ajakirjas.

Eesti Kurttummade Selts asutati 1922. aastal Tallinnas. Kristlikku kombekust ja karsket eluviisi peeti oluliseks kurtide organiseeritud liikumise algusaastatel. Selts korraldas 1930. aastatel ühtekokku seitse ülemaalist kongressi: esimene toimus Tallinnas (1933), teine Tartus (1934), kolmas Pärnus (1935), neljas Vändras (1936), ülejäänud kongressid toimusid Tallinnas (1937, 1938, 1939) (Kotsar, Kotsar 1997: 121–230). Konverentside kavva kuulus ka jumalateenistus. Püha Vaimu kiriku Sakariase osakoguduse õpetaja Tiiu Hermat on nimetanud õpetaja **Friedrich Wilhelm Konstantin Stockholmi** (1884–1964), kelle jutlus Tallinna Jaani koguduses 1930. aastatel peetud teenistustel oli kurtidele suultlugemise[58] teel küllaltki hästi jälgitav (Hermat 2015b:

[58]Inglise keeles on termin *speechreading*, varasem mõiste oli *lipreading* (vrd eesti k suultlugemine või huultelt lugemine). Tegelikult ei pii-

3. osa). Vastavalt tänapäevasele seisukohale võimaldab suultlugemine väga piiratud kommunikatsiooni. Suultlugemise ebaõnnestudes tekib kommunikatsioonihäire ja sõnumit mõistetakse vääriti.

On teada, et Tartus oli osa kurte leeritatud ja koguduseliikmed kas EELK Peetri või Pauluse kirikus. Pauluse kirikus pidas kurtidele jumalateenistusi õpetaja **Harri Haamer** (1906–1987). Tema jutlused ilmusid trükituna ka ajakirjas *Kurttummade Sõber* (Haamer 1935: 117).

Siiski võib arvata, et jumalateenistuste ja kiriklike talituste sisuline pool jäi paljudele kurtidele arusaamatuks. Eneseteadvuse kasvades kritiseerisid neist mõned kurtidele suulises keeles jutlustamist. Sooviti, et mõni Eesti vaimulik õpiks ära viipekeele nagu näiteks Soomes, kus tegutsesid spetsiaalsed kurtidepastorid ja kirikuõpetaja pidas "käekeeles" kurtidele jutlusi (Kotsar, Kotsar 1996: 54).[59]

Joonis 5. Riigi Kurttummade Kooli leerirühm 1932. aastal Porkunis. Foto: K. Paalese erakogu.

sa kõnelugemiseks vaid huulte jälgimisest — nendele lisaks tuleb tähele panna ka kõneleja pead, nägu, silmi ja ülakeha.

[59]Soome kurtide kirikutööst 1896–1982 vt Rantala 2010.

Vähem on teada teistes usuliikumistes olnud kurtidest. Jutlustaja Evald Kiili (1909–1994) Eesti nelipühi liikumise ajalugu käsitlevas raamatus leidub järgmine väide: "Isegi kolm kurttumma õde rääkisid keeltega[60] kui Püha Vaim neid täitis" (Kiil 1993: 102).

Veel on teada tuntud kurdi tõstesportlase **Voldemar Noormäe** (1895–1968)[61] kohta, kes oli ühtlasi ka andekas fotograaf ja maalija (Jürisson 2015: 7), et Narvas elades kohtas ta maailmalõpu kuulutajat Marie Normanni.[62] Jäädes selle sõnumit uskuma, tegi Noormägi spordiga lõpparve ning viskas oma medalid ja karikad Narva jõkke.

Nõukogude ajal soikus kurtide usuelu ja katkes side kirikuga paljudeks aastakümneteks nagu suurel osal ühiskonnast. Pärast Eesti taasiseseisvumist hakkasid viipekeelsed kurdid aktiivselt otsima võimalusi usuelu taastamiseks ja oma kohta kirikus. Uuesti hakkas arenema ka kristlik viipevara.

8. KURDID JA KIRIK TAASISESEISVUNUD EESTIS

Praegu on kurdid seotud peamiselt Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ja Eesti Kristliku Nelipühi Kirikuga. Mõlemas kirikus on iseseisvad viipekeelsed tööharud ja kurtide kogudused.

---

[60]Keeltega rääkimine ehk glossolaalia (Mk 16:17, Ap 2:4, Ap 19:16, 1Kr 12:10). Tavaliselt mõeldakse siin kristlikku praktikat, mille raames hakatakse kõnelema mõnd tundmatut keelt, mida selle kõneleja pole õppinud (kuula nt raadiosaadet "Teispoolsust otsimas. Glossolaalia. 01"). Keeltega rääkimist on uuritud teoloogilisest, antropoloogilisest, keeleteaduslikust ja psühhiaatrilisest vaatenurgast (vt Goodman 1972). Vähe on käsitletud keeltega rääkimise nähtust viipekeelte ja kurtide inimestega seoses.

[61]Voldemar Noormäe nimel oli kergekaalus kolm maailma- ja kaheksa Eesti rekordit. Tema eeskujuks oli Georg Lurich. 1924. aastal osales Noormägi ainsa kurdi sportlasena Pariisi olümpiamängudel. Kuulmispuudega sportlase võistlemine kuuljatega on tavaolümpiate ajaloos üsna erandlik (*Kurtide ajalugu...*).

[62]Marie Normanni järgija August Kasvandik andis trükki raamatu oma õpetaja ilmutustest (Normann 1921), mis ilmus veel neljas trükis. Lisaks ilmus raamat ka vene keeles. Vt ka Erelt 2012.

EELK Tallinna Püha Vaimu kirikus tegutseb Sakariase osakogudus, mida teenib õpetaja **Tiiu Hermat** (vt joonis 6). Ta on ise vaegkuulja, suhtleb suulises eesti keeles ja on ka viipekeeleoskaja (Paales 2016: 148). Hermat on lõpetanud 1979. aastal Tallinna Polütehnilise Instituudi majandusteaduskonna masinaehituse ökonoomika erialal. Hiljem asus ta õppima usuteadust ja kaitses 1997. aastal EELK Usuteaduste Instituudis lõputöö *Kurdid ja kirik* (Hermat 1997). (Vt ka Eesti Evangeelne...)

Joonis 6. Sakariase osakoguduse õpetaja Tiiu Hermat EELK viipekeelse töö 20. aastapäeval 24.05.2015. Foto: K. Kalvik.

Hermat töötab Tallinna Püha Vaimu koguduses õpetajana Gustav Piiri kutsel alates 1. augustist 1995. Ta ordineeriti 31. märtsil 1996 diakoniks ja 9. septembril 1997 õpetajaks — kurtidepastoriks. Ordineerimistalitusel pidas viipekeelse kõne Soome kurtidepastor Hannu Honkkila (kuulja).[63] Järgnev ülevaade

[63]Soome kurtidepastor Hannu Honkkilale anti 2015. aastal EELK poolt üle koostöömedal. Honkkila toetas viipekeelse teenimise algust EELKs, aitas luua rahvusvahelisi kontakte ja korraldas koolitusi (Hermat 2015a).

EELK Sakariase kogudusest põhineb Hermati kirjutistel (Hermat 2002, Hermat 2015b).

Viipekeelsete leeritundidega alustati EELK Nõmme Rahu Koguduses, kus oli õpetajaks Voldemar Ilja (1922–2010). Esmalt sai Tiiu Hermat loa leeritada oma õe pere 1993. aastal. Mõned kurdid konfirmeeriti ja nende lapsed ristiti. Talitused olid siiski eestikeelsed ning tõlgiti eesti viipekeelde.[64] Aastal 1994 kogunes leeritamissooviga juba rohkem kurte, nii et moodustati viipekeelne leerirühm. Tiiu Hermat meenutab, et paraku ei mõistnud siis ei Nõmme Rahu koguduse õpetaja ega ka juhatus kurtide keeleliskultuurilisest eripärast tingitud vajadusi — kohati oli suhtumine suisa ebasõbralik. Kaheldi selles, kuidas kurdid hakkavad hiljem kogudusetöös osalema. Seetõttu koliti 1995. aastal ümber Püha Vaimu kogudusse, kus õpetajaks oli edumeelne ja mitmekeelset kogudusetööd soosiv Gustav Piir (snd 1961). Püha Vaimu koguduses oli võimalik kohe hakata pidama ka eesti viipekeelseid jumalateenistusi (Hermat 2015b: 3., 4. osa).

Viipekeelse töö alguseks EELKs loetakse 25. juunit 1995, kui Hermat õnnistas esimese, 11-liikmelise leerirühma. Sellest peale said nad Püha Vaimu koguduse täieõiguslikeks liikmeteks. Ühtlasi oli see ka EELK ajaloos esimene eesti viipekeelne jumalateenistus. Leeriõnnistamisest võttis osa ka tookordne peapiiskop Jaan Kiivit, rõhutades sellega päeva olulisust. Seni kõige suurem viipekeelne leerirühm — 19 inimest — konfirmeeriti 9. detsembril 1995. Püha Vaimu koguduse kurtide tööharuga hakkasid liituma ka need kurdid, kes olid varem leeris käinud ja kuulusid eri kogudustesse. Sisuliselt olid nad keelebarjääri tõttu koguduseelust kõrvale jäänud ega osalenud jumalateenistustel (Hermat 2002: 6).

EELK Püha Vaimu koguduse kurdid kristlased soovisid moodustada iseseisva, Sakariase[65] nime kandva koguduse oma juhatuse, eelarve ja tegevuskavaga. Nime pakkus välja õpetaja Gus-

[64] Viipekeeletõlgiks oli Kai van Tuijl (varem Kivisild).

[65] Tiiu Hermati selgituse järgi valiti Sakariase nimi seepärast, et Ristija Johannese isast, preester Sakariasest jutustav lõik (Lk 1:20–22) on ainuke koht Piiblis, kus mainitakse viipekeelt. Mõnede autorite hinnangul ei ole siiski kindel, et Sakarias oli kurt.

tav Piir. Asutamiskoosolek toimus 18. jaanuaril 1997. Plaaniti koostöö jätkumist Püha Vaimu kogudusega, aga lisaks taotleti konsistooriumilt iseseisva koguduse staatuse kinnitamist. Paraku olid selle vastu juba Tallinna vaimulikud. Ei mõistetud, milleks on kurtidele tarvis omaette kogudust. Vastuväiteks öeldi, et analoogselt võiks siis oma kogudused olla ka pimedatel ja ratastoolinimestel. Piisavaks argumendiks ei olnud see, et tegemist on keelevähemusega, ega ka tegutsemine samadel alustel nagu olemasolevad rahvuskogudusedki (Hermat 2015b: 4. osa). EELK Konsistoorium taotlust ei kinnitanud. Kaheldi kurtide võimekuses tulla toime kogudusetöö sisulise juhtimise ja majandamisega. Arvati, et oleks parem jääda Püha Vaimu koguduse koosseisu, kes teeks kõik põhimõttelised otsused. Kurtidele koguduseliikmetele oli selline otsus solvav ja tundus alavääristamisena: oma ühingute haldamise ja tegevuse organiseerimisega saadakse hakkama, kuidas siis kogudusena ei saada?

> Kurvastas nimelt see, et just oma kodumaa kirik kahtleb kurtide võimekuses. Ilmselt olid vanad mõttemallid, mille kohaselt erivajadustega inimeste eest tuleb hoolt kanda ning nende eest põhimõttelised küsimused ise ära otsustada, veel üsna tugevad. Sellel ajal polnud ka viipekeel Eestis veel riiklikult tunnustatud, et oleks võinud sellele toetuda (Hermat 2015b: 5. osa).

Algusaastatel toetas viipekeelset tööharu Soome Evangeelne Luterlik Kirik.[66] Aastal 1995 said alguse igasügisesed Eesti-Soome kurtide kirikupäevad. Esimesed toimusid Tallinna Toomkirikus. Kirikupäevi on peetud veel ka Pärnus 2002. aastal ja Narvas 2003. aastal. Kirikupäevi toetas Suomen Kuurojen Lähetys (Soome Kurtide Misjoniselts). 1998 võeti EELK rahvusvahelise kurtide pastorite organisatsiooni International Ecumenical

[66]Soome Evangeelses Luterlikus Kirikus tähistati 2006. aastal kurtide viipekeelse tööharu 100. aastapäeva (*Kirkon kuurojen...* 2008). Soome luteri kirik pühitses esimest korda 2014. aastal kurtidepastoriks viipekeelse kurdi, Janne Rissaneni. Rootsi luteri kirikus ordineeriti 2006. aastal esimese viipekeelse kurdi pastorina ametisse Johan Selin. Ordineerimistalitus oli täielikult rootsi viipekeeles ja see tõlgiti rootsi keelde. Pidulikul ordineerimistalitusel puudusid laulud, nende asemel esitati viipekeelset luulet ja draamat (*Lutheran World...* 2006: 9).

Working Group for Deaf Ministry (IEWG, vt International Ecumenical...). liikmeks. Aastal 2000 toimus IEWG korraline konverents Tallinnas ning koos sellega rahvusvahelised kurtide kirikupäevad. Osavõtjaid oli Euroopa riikide kõrval ka Madagaskarilt, Sri Lankalt ja Venezuelast (*ibid.*).

Praegu kannab EELKs viipekeelset tööd täielikult Tallinna Püha Vaimu kogudus. Toimuvad regulaarsed jumalateenistused, liturgia on täielikult eesti viipekeeles. Sakariase osakogudusel on oma Facebooki lehekülg. Osakogudusel on 130 liiget. Liikmeannetuse tasus 2015. aastal 30 inimest, jumalateenistustel käivad nendest pidevalt pooled. Ülejäänute side kogudusega on nõrgenenud, mõnel ka katkenud. Kirikuskäijate arvukuse vähenemise üks põhjusi on elukoht väljaspool Tallinna.[67] Mujal EELK kogudustes aga viipekeelset tööharu ei ole. Kurdid ei osale jumalateenistustel ega koguduseelus isegi mitte viipekeeletõlgi vahendusel. Samuti on mitmed eakad kurdid läinud juba manalateele (Hermat 2015b).

Hermati kogemus näitab, et viipekeeletõlgiga kogudusetöös osalema ei kiputa. Usunditõlke vahendusel vaadatakse jumalateenistust pigem nagu etendust. Kurdid koguduseliikmed aga ise vastulaule, koraale ega palveid kaasa ei viiple. Veel ühe eripärana toob Hermat välja, et kui kuuljate jumalateenistusel on rohkelt koraalilaulu ja teenistus kestab ka ajaliselt kauem, siis viipekeelne jumalateenistus on lühem. Põhjuseks on viipekeele jälgimisest tingitud suur koormus silmadele, mistõttu need väsivad kiiremini. Mis puudutab emotsionaalset õhkkonda, siis Hermati hinnangul tunnevad kurdid inimesed end mõnikord kuuljate koguduses juhuslike külalistena, kes pererahva poolt sooja vastuvõttu ei leia.

[67] Aastal 2000 toimus esimene viipekeelne jumalateenistus Pärnu Eliisabeti koguduses, jutlustas Hannu Honkkila. Jumalateenistuste pidamist jätkas Tiiu Hermat, kuid majanduslikel põhjustel on see praeguseks katkenud. Siiski toimuvad Pärnus Hermati andmetel jõulude ja ülestõusmispühade ajal oikumeenilised, viipekeelse tõlkega jumalateenistused erivajadustega inimestele. Viipekeelsete kurtide jaoks aga ei asenda see pidevat koguduseosadust. Kurte on olnud ka Tartu Pauluse leerirühmades. Vajadust viipekeelsete inimestega töötaja järele mainis ka õpetaja Joel Luhamets, kuid see on jäänud vaid idee tasandile (Hermat 2015b: 6. osa).

Hermat jagab muljeid Nürnbergis toimunud eelviimasest IEWG konverentsist 2014. aastal. Konverentsi teemaks oli diakoonia ja arutleti viipekeelse vaimuliku töö tuleviku üle. Tõsiasi on see, et arenenud riikides väheneb viipekeelsete inimeste hulk sisekõrva implanteerimise tagajärjel. Hariduse andmisel keskendutakse suulise keele õpetamisele ja kurtide integreerimisele kuuljate hulka. Ükskeelsust soosiva haridussüsteemi tulemusel kuulmispuudelised viipekeelse kogukonnaga kontakte ei loo, mistõttu viipekeelt oskavate kurtide arv kahaneb. Küborgiseerimisega[68] on tekkinud aga identiteedivaliku probleemid. Viipekeelseid inimesi on rohkem arengumaades, kus misjonitegevuse raames luuakse ka kurtide koole ja kogudusi. Optimism püsib tänu teadmisele, et seni, kui püsivad viipekeeled, vajatakse neis keeltes ka jumalasõna (Hermat 2015b: 6. osa).

*

Suurem viipekeelne tööharu on veel ka Eesti Kristlikus Nelipühi Kirikus. Ehkki vabakiriklikes liikumistes on ka varasematel aastakümnetel olnud kurte, on kõnealune usuühendus luteri kirikuga võrreldes kurtide rahvarühma kultuuris uuem. Nelipühikirik rajati Eesti taasiseseisvumisel 1991. aastal kolme väliseesti vaimuliku, Allan Lauri, Harri Leesmendi ja Mart Vähi poolt (Kurg 2011: 3). Kurtide ja vaegkuuljate vaimuliku tööga oli neist tihedamalt seotud Harri Leesment.[69]

Kurtide nelipühiliku liikumise algusaastatel oli aktiivseks eestvedajaks baptistitaustaga kunagine Porkuni kurtide kooli õpetaja ja viipekeeletõlk Kai van Tuijl (Kivisild). Ta organiseeris piiblitunde, õpetas piibliteemalisi näidendeid, aitas korraldada kristlikke suvelaagreid, tõlkis jumalateenistusi, lõi kontakte vä-

[68]Küborgiseerimine on kurdi lapse või täiskasvanu opereerimine eesmärgiga paigaldada sisekõrva implantaat. Operatsioonile eelneb nõustamine ja järgneb pikk rehabilitatsiooniprotsess.

[69]Harri Leesment on ka ise kogenud kuulmislangust, mida korrigeeriti kuulmist taastava operatsiooniga. Ka tema tütrel oli kuulmislangus, mis Harri Leesmendi väitel taandus imelisel moel (Leesment 2011: 3).

lisriikide vabakirikute kurtidega (Kurg 2002: 7). Samuti õpetas ta kuuljatele huvilistele eesti viipekeelt.

Eesti Kristlikus Nelipühi Kirikus tehti algust viipekeelse tööharuga 1991. a kõigepealt Tallinnas ja seejärel 1992. a Tartus. Kurdid osalesid viipekeeletõlke vahendusel kuuljate jumalateenistusel. Suurupis asunud EKNK Piiblikooli astusid 1992. aastal esimeste kurtidena õppima vennad **Riho** ja **Raivo Kurg**, kellest esimene on kurt ja teine vaegkuulja (vt ka Paales 2016: 149). Nende vanemad on kurdid ja seetõttu on emakeeleks eesti viipekeel. Pärast piiblikooli lõpetamist ordineeriti mõlemad 1. augustil 1993. a pastoriks ning Tallinnas algasid viipekeelsed jumalateenistused. Järgmistel aastatel õppisid kõnealuses piiblikoolis veel mitmed kurdid, kellest said vaimuliku töö tegijad. Tartus, kus pastoriteks on Kaido Paales ja Janis Golubenkov, alustati viipekeelsete jumalateenistustega 1996. a. Tööpunktid on olnud varem veel Pärnus ja Kohtla-Järvel.

Aastal 2000 korraldati Tallinnas 12. Euroopa kurtide kristlik konverents, kus osalesid viipekeelsed kristlased kogu maailmast. Esindatud oli 40 riiki. Üritustel töötasid kõrvuti rahvuslike viipekeelte ja suuliste keelte tõlgid (Kurg 2002: 8).

EKNK kurtide tööharu on välja andnud kristlikku ajakirja *Silmaring*, mis hiljem kandis nime *On!*. Ajakirjades ilmusid kurtide autorite kaastööd, mõned neist olid tõlgitud eesti viipekeelest kirjalikku eesti keelde. Samuti ilmus seal kurtide kristlikus töös osalevate kuuljate kirjutisi. Ajakirja veergudel teavitati koguduseliikmete elusündmustest ja vaimulikest üritustest. Muu hulgas avaldati ka nii kristlike kui üldkeelsete viibete jooniseid ja õpetliku sisuga piltmaterjale.

Praegu tegutsevad EKNK Tallinna viipekogudus ja EKNK Tartu Maranata kurtide kogudus. Mõlemas koguduses toimuvad regulaarsed viipekeelsed jumalateenistused. Osaletakse ka viipekeelse tõlkega kuuljate jumalateenistustel. Korraldatud on mitmesuguseid kristlikke üritusi. Näiteks on toimunud piiblipäevad ja ülistuslaulupäevad Eesti eri paikades. Ülistuslaulupäevadel astuvad üles nii üksikesinejad, duetid-triod kui ansamblid viipekeelsete vaimulike lauludega, mis on kas eestikeelsete laulude tõlked

või algupärane viipelooming. Varasemalt toimusid kristlikud suvelaagrid Porkunis, kus asus aastakümneid kurtide kool. EKNK kurtide tööharus on oluline osa ka laste- ja noortetööl. Lühiajaliselt tegutses kurtide oma piiblikool. Tehakse ulatuslikku misjonitööd Aasias. Alates EKNK rajamisest 1991. aastal on kurdid töötegijad jõudnud ligikaudu 40 riiki (Kurg 2011: 3). EKNK kurtide misjonitööst on valminud film *Vaikuse kutse* (2015). Viipekeelsete usutalituste raames, nagu ristimine, laste õnnistamine, laulatus, matused jne, on arendatud kristlikku viipevara. Koostöös EELK kurtidega on osaletud Eesti Piibliseltsi Markuse evangeeliumi eesti viipekeelde tõlkimise töörühmas. EKNK kurtide kogudustel on oma veebileht. (Vt EKNK kurtide...)

On mõneti hämmastav, kuidas EKNK kurtide tööharus on suudetud lõimida ja ka ületada intrigeeriv vastuokslikkus usuliste tervenduspraktikate (ime- või usutervenemine) ja viipekeelse kurdiksolemise vahel.[70] Sageli nähakse neis usuliikumistes haigust ja puudeid, sh kurtust demoniseeritud või negatiivse ilminguna.

EKNKs on kujunenud 25 aastaga elujõuline kurtide viipekeelne vabakoguduslik liikumine. Kurdid töötegijad tegutsevad siin koostöös kuuljate vaimulikega. Samas on kurtidel vabadus arendada ja praktiseerida omaenda kristlikku usuelu lähtuvalt kurdilikust identiteedist ja kultuurist. Selle tulemusena on kujunenud optimistlik ja eluterve viipekeelse kristlase enesemääratlus (Kurg 2002: 8).

---

[70]Mõnetine vastuolu tekib kurdi kehaga vabakiriklikus nelipühilikus kontekstis. Nimelt praktiseeritakse nii selles kui ka mõnes teises konfessioonis usutervendamist, palvetades haigete inimeste eest analoogiliselt Jeesuse teguviisiga. Samamoodi praktiseeritakse kõnealuse konfessiooni raames glossolaaliat ehk häälimist (vt ka Laats 2009). Ka kurdid nelipühilased palvetavad kaasusklike haiguste ja eluprobleemide pärast, aga ei jaga kuuljate usukaaslaste vaateid kuuljaks saamise osas. Küllap leidub siiski ka kurte, kes palvetavad kuuljaks saamise lootuses. Huvipakkuv on viipekeelne glossolaalia. Nimelt praktiseerivad ka viipekeelsed kurdid glossolaaliat, artikuleerides eesti viipekeele aspektist tundmatuid viipeid, saates neid mõnikord ka häälega. Seesuguse usulise praktika raames toimuv (vaimne) viiplemine ei ole seostatav ühegi reaalselt eksisteeriva rahvusliku viipekeelega.

Oletuslikult on kurte inimesi lisaks EELK ja EKNK kurtidekogudustele küllap ka teistes kirikutes ja usuliikumistes. Muu etnilise taustaga kurdid võivad olla seotud näiteks katoliku kiriku ja vene õigeusu kirikuga. Kurtide tööharu tegutseb ka kristluse peavoolust eraldi olevas Jehoova tunnistajate liikumises.

9. USULINE VIIPEKEEL

Kurtide liitumisel usuühendustega ja usutalitustes osalemisega tekkis vajadus ka religioosse viipevara ja viipekeelsete tekstide järele. Nii on üsna mitmes rahvuslikus viipekeeles olemas videoformaadis kas mõni Uue või Vana Testamendi raamat, usulised tekstid, liturgilised palved jne.[71] Välja on antud usulise viipevara sõnastikke trükis ja tänapäeval järjest enam ka veebis. Esimesel juhul on viiped esitatud illustratsioonide või fotodena, teisel juhul videofailidena. Näiteks koondab Ameerika viipekeelset usundilist viipevara illustreeritud käsiraamat *Religious Signing: A Comprehensive Guide for All Faiths* (Costello 2009).[72] Sõltuvalt visuaal-motoorse keele modaalsusest on viibete esitus arusaadavam videona.

Viipekeeletõlgid Regina Toom ja Liivi Hollman on eristanud Eesti kristliku viipevara arengus kolme perioodi. Esimene periood algas kurtide kooli asutamisega Vändras ja kestis terve omariikluse ajajärgu. Teiseks perioodiks olid taasiseseisvunud Eesti Vabariigi algusaastad, kui taastus kurtide kristlik tegevus ja ilmus kristlike viibete sõnastik. Kolmandaks perioodiks on kurtide koguduste tegevus Eesti Vabariigis, esimesed katsed tõlkida Piiblit eesti viipekeelde (Toom, Hollman 2004: 311).

Kuna Eesti kurtide kogukondlik side kirikuga oli nõukogude ajal katkenud — kuigi isiklik side võis säilida —, siis ajapikku hääbus ja ununes ka usuline viipekeel. Juba nõukogude aja lõpul hakkas kristliku sisuga viipeid eakamatelt kurtidelt koguma Kai van Tuijl (Hermat 2015b: 3. osa). Sõnastiku koostamisel osutus

[71] Vt nt soome viipekeelseid liturgilisi tekste *Kirkko...*

[72] Mormoonidel on lähtuvalt õpetuslikest iseärasustest oma Ameerika usulise viipevara veebisõnastik (vt *Dictionary of Church Terms...*).

probleemiks kristlike terminite jaoks sobivate viibete leidmine. Ajastuomasest riigipoliitikast tulenevalt olid ju ka kurdid inimesed religioossest tegevusest eemal hoitud ning sellealane mõistevara ununenud. Seetõttu tuli usulistele mõistetele lisaks eesti viipekeelele leida viipevasteid ka naaberriikide, enamasti kas soome või rootsi viipekeelest (Toom, Hollman 2004: 313). Mõned piibliviipenimed on laenatud ilmselt ka Ameerika viipekeelest.

Kogumistöö, viipeloome ja ka -laenude tulemusel ilmus väike sõnastik *Eesti kristlikud viiped* (Kivisild, Toom 1990).[73] Viiped on esitatud fotodena, neil on noolega märgitud käte liikumise trajektoor ja suund (vt joonis 7). Kristlike mõistete kõrval leidub ka mitmeid üldkeelseid viipeid. Sõnastiku lõpus on eesti-, vene- ja ingliskeelne kristlik mõistestik ja viibete haaval esitatud meieisapalve.

Kristlikke viipeid tutvustati ka 1992. aastal ilmuma hakanud EKNK kurtide ajakirjas *Silmaring* (joonis 8). Viiped on siin esitatud joonistena, käte liikumissuund ja trajektoor on märgitud noolega. Nagu sõnastikuski leidub ka siin üldkeelseid viipeid.

EKNK Tallinna viipekoguduse kodulehelt leiab viibete kaupa illustreeritud meieisapalve ja Piibli isikunimede joonised. Jooniste autoriks on kurt kunstnik, EKNK viipekoguduse misjonär Allan Lepik.

2001. aastal alustas Eesti Piibliseltsi töörühm Markuse evangeeliumi tõlkimist eesti viipekeelde. Töörühma kuulusid luteri ja nelipühikiriku kurdid vaimulikud ning usunditõlke kogemusega viipekeeletõlgid (Puidet 2012). Tõlketöö kaasproduktina tegeleti piibli isiku- ja kohaviipenimede ning spetsiifiliste terminite videosõnastikuga. Valik eesti viipekeelsed piibli isiku- ja kohanimesid, samuti Eesti usuühenduste nimetusi sisaldub monograafias *Kurtide rahvarühm. Kehastus, kultuur ja nimed* (Paales 2016).

Tähelepanu väärib asjaolu, et usundiline viipevara varieerub erinevates kristlikes usuühendustes sõltuvalt konkreetseist usutoi-

[73]Ilmunud on ka leedu viipekeele väike kristlike mõistete sõnastik (Barisevičius, Jasiūnas 2003). Viiped on seal esitatud fotodena.

Joonis 7. Eesti kristlikud viiped (Kivisild, Toom 1990: 7).

mingutest, õpetuslikest eripäradest ja traditsioonidest.[74] Näiteks vabakirikute ja luteri kiriku erinevat ristimistalitust tähistab ka erinev viibe. Nimelt kujustatakse ühtmoodi kahekäeviipes RISTIMA[75] pöialdega ristija-ristitav ning ristitava vee alla vajutamine. Teisele ristimisviisile on tunnuslik vee pealepiserdamine ja see kajastub ka viipes. Kõnealusesse viipesse võidakse lõimida sõltuvalt konkreetsest situatsioonist ristitav sülelaps. Ka leiduvad eristavad viiped teistsuguste ristimistavade tarbeks. Omaette vii-

[74]Eesti viipekeele kasutamine ja arendamine toimub ka Jehoova tunnistajate usuliikumises, millega on ühinenud osa kurte. Valik piiblisalme kuuljate keeleoskajate esituses on nähtavad eesti viipekeeles usuliikumise veebilehel (vt Jehoova. . .).

[75]Kristlike viibete sõnastikus esineb varasem, nüüdseks hääbunud RISTIMA-viibe: nimetissõrmedega kujustatav viibe RIST liigub eessuunas (Kivisild, Toom 1990: 22).

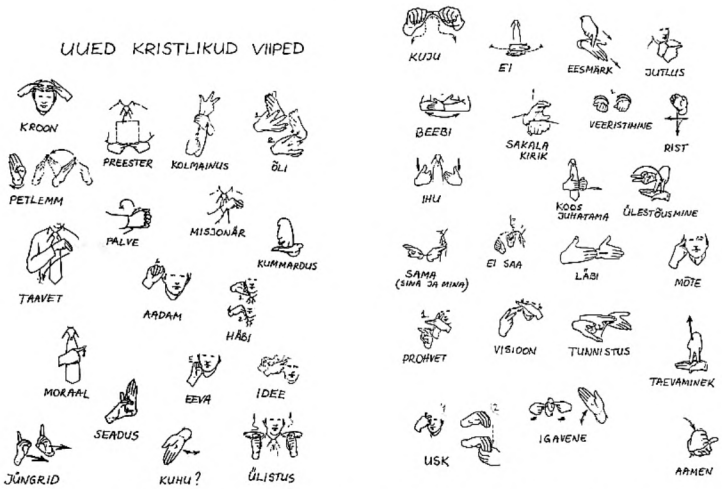

Joonis 8. Viipejoonised ajakirjas *Silmaring* (1994: 34–35).

be on veel Püha Vaimuga ristimise kohta (vt ka Toom, Hollman 2004: 317).

Mitmed kristlikud viiped on aja jooksul muutunud või teisenenud. Kristlik viipeloome on muutunud teadlikumaks ja lähtub nüüd rohkem keelelisest analüüsist. Moodustusprintsiipide aluseks on viipekeele visuaalsed ja ruumilised seaduspärasused, vähenenud on eesti keele mõju (vt Toom, Hollman 2004: 317–318). Viipeloomes lähtutakse mõiste tähendusest ja arvestatakse viipevormi visuaalset esteetikat. Ilmselgelt on aeg küps ühe mahukama eesti kristliku viipesõnastiku jaoks.

10. USUNDITÕLGE

Tänapäeval teostavad tõlketööd suulisest keelest viipekeelde ja vastupidi kutselised viipekeeletõlgid.[76] Usunditõlge on lisaks

[76]Viipekeeletõlgi kutse kujunemisest Eestis vt Paabo 2002; Paabo, Paabo 2011. Usunditõlget teostava viipekeeletõlgi puhul ei ole eelduseks mitte tema kuulumine tõlkesituatsiooniga seotud uskkonda, vaid

teatri-, muusika- ja sporditõlkele viipekeele kultuuritõlke[77] valdkonna üks liike. Kultuuritõlget iseloomustavad kunstilisus, emotsionaalsus, vahetus, poeetilisus ja sakraalsus. Usunditõlke puhul tuleb viipekeeletõlgil olla teadlik konkreetse religiooni, usuliikumise või -praktika eripäradest.

Vajadus usunditõlke järele kasvas seoses usuelu elavnemisega taasiseseisvunud Eestis 1990. aastate alguses. Käesoleval ajal rakendub see enamasti nendes usuliikumistes, kus viipekeelsed koguduseliikmed osalevad kuuljate jumalateenistustel. Seega vajatakse usunditõlget jumalateenistustel või missadel, vaimulikel koosolekutel, usuliste talituste juures (ristimine, laulatus, leeritamine, matused jt), pühapäevakoolis; aga ka sellistes konfidentsiaalsetes situatsioonides nagu hingehooldus, piht, eraelulised või isiklikud eestpalved. Usunditõlke kaudu peaksid viipekeelsele inimesele muutuma ligipääsetavaks usud, usutoimingud ja üldse sakraalsfäär (Hollman jt 2015: 182). Samamoodi toimub see ka teistpidi: viipekeele mittevaldaja võib osaleda viipekeelsel, suulisse keelde tõlgitaval jumalateenistusel või usutalitusel ja saada rikastava kogemuse teist laadi keelelis-kultuurilises kontekstis.

11. KURTIDE TEOLOOGIA

Kurdid inimesed on ajalooliselt kuulunud ja kuuluvad ka tänapäeval üleilmselt erinevatesse kirikutesse ja usuliikumistesse. Nad on seotud nii luteri, katoliku,[78] vene õigeusu,[79] nelipühi, baptisti, adventisti, metodisti ja teistegi kirikutega. Mõni kurt on ühinenud

erialane ettevalmistus ja spetsiifilise viipevara valdamine (vt Hollman jt 2015).

[77]Viipekeeletõlgi kutsestandard defineerib kultuuritõlget tavade, kommete, harrastuste või loominguga seotud tõlkevaldkonnana. Usunditõlke spetsiifikat on täpsemalt käsitletud käsikirjalises *Viipekeeletõlgi erialaõpikus* (Paabo 2015).

[78]Prantsusmaal, kus katoliku kirikul on olnud pikaajaline mõju sealsele kurtide kultuurile, kajastub see näiteks kurtide usuteemalistes anekdootides (Delaporte 2002: 281–282).

[79]Vene Õigeusu Kirikus koordineerib viipekeelset tööd kurtide, pimekurtide ja vaegkuuljate tööharu spetsiaalne koordinatsioonikeskus (Русская Православная Церков. Координационный центр по

kloostrikogukonnaga.[80] Tegutsevad mitmed rahvusvahelised kurtide misjoni- ja kurte teenivate vaimulike organisatsioonid.[81]

Viimasel kümnendil on ilmunud mitmeid uurimusi eri usundites leiduvatest vaateviisidest puudeliste inimeste kohta. Nimetaksin siin näiteks käsiraamatut puudelisusest kristlikus traditsioonis (Brock, Swinton 2012). Ühtlasi on avaldatud mitmeid ingliskeelseid käsitlusi sellest, kuidas kaasata puudega inimesi kirikuellu.

Uueks ja huvitavaks suunaks viimasel aastakümnel on kristliku teoloogia käsitlemine kurtide perspektiivist. Kitsama valdkonnana kerkib siin esile k u r t i d e t e o l o o g i a (*deaf theology*) või k u r t i d e v a b a s t u s t e o l o o g i a[82] (*deaf liberation theology*), mille alused sõnastati tegelikult juba 1984. aastal Ameerika ja Kanada kurtide poolt. Neid usu, kurtuse, viipekeelte ja kurtide kultuuri alaseid seisukohti tuntakse Claggetti avaldusena (*The Claggett Statement* (1984, uus väljaanne 2015)).[83]

работе с глухими, слепоглухими и слабослышащими). Tegeldakse õigeusu liturgiliste tekstide tõlkimisega vene viipekeelde (vt nt Peterburi Vaimuliku Akadeemia tudengi bakalaureusetööd Johannes Kuldsuu liturgia tõlkimisest: Aristov 2013).

[80]Näiteks kuulub Prantsuse kurtide ajaloo uurija Bernard Truffaut (snd 1939) Püha Gabrieli vennaskonda (*Frères de Saint-Gabriel*). Püha Gabrieli vennaskond on ilmalik meeste kogudus, mille liikmed on andnud kuulekus-, kasinus- ja vaesustõotuse. Mehed ei ole eraldunud kloostrisse, vaid elavad ja töötavad tavapärasel viisil. Püha Gabrieli vennaskonda võetakse erandiga ka kurte (isiklikust meilivahetusest Yves Delaporte'iga). Kurte naisi leidub mõnes nunnakloostris (Villwock 2012: 277).

[81]Katoliku kiriku kurtide vaimulikel *International Catholic Foundation For the Service of Deaf Persons* ja luteri kiriku kurtide vaimulikel *International Ecumenic Working Group*.

[82]Vabastusteoloogia loojaks peetakse Peruu preestrit ja teoloogi Gustavo Gutiérrezt (snd 1928), kes on ka 1971. aastal ilmunud samanimelise raamatu (*Teología de la líberacion*) autor.

[83]Avalduse nimetus on tuletatud Marylandis asuva Claggetti puhkekeskuse järgi. Seal toimus 21.–25. juunil 1984 Ameerika Ühendriikidest ja Kanadast pärit erineva usulise, kultuurilise, haridusliku ning ametialase taustaga kurtide ja kuuljate kristlaste kokkusaamine.

Aastal 2003 toimus Belgias Leuveni Katoliiklikus Ülikoolis kurtide vabastusteoloogia konverents.[84] Nüüdseks on nimetatud valdkonnas ilmunud mitmeid käsitlusi nii Euroopa kui Ameerika Ühendriikide kurtidelt-kuuljatelt usuteadlastelt ja vaimulikelt (nt Hitching 2004; Lewis 2007; Broesterhuizen 2007, 2008; Morris 2008; Mahaffy 2015; Hays 2016). Nendes kirjutistes käsitletakse kristluses ja kirikuelus esile kerkivaid probleeme seoses kurtide kultuuri ja viipekeeltega. Järgnevalt refereerin mõne viidatud autori töid.

Kurte inimesi on ordineeritud eri kirikutes vaimuliku ametisse juba eelmistel sajanditel. Ameerika Ühendriikides tegutsesid 19. sajandil kurtide kogudused ja kirikud. Näiteks ordineeriti sealses episkopaalkirikus esimese kurdi vaimulikuna Henry Winter Syle (1846–1890) esialgu diakoniks (1876) ja seejärel preestriks (1883). Kurdid vaimulikud tegutsesid 19. sajandi lõpu- ja 20. sajandi alguskümnenditel ka baptisti, metodisti, presbüteri jt kirikutes (Lockhard 2008: 72). Ehkki viipekeelt valdavad kurtidepastorid — ise küll kuuljad — tegutsesid ka Soome luteri kirikus juba 19. sajandil (Rantala 2010), ordineeriti esimene kurt õpetaja ametisse 2014. aastal. Rootsi luteri kirik sai oma esimese kurdi vaimuliku 2006. aastal.

Kurtide kristlik liikumine kannatas eugeenika ja oralismi tõttu.[85] Ameerika luteri kiriku esimene kurt ja ühtlasi ka esimene

[84]Kõnealuse konverentsi ettekannetest ilmus ka kogumik *The Gospel Preached by the Deaf*. Kogumiku toimetaja on Leuveni Katoliku Ülikooli usuteaduse ja religiooniuuringute teaduskonna kurtide ja vaegkuuljate pastoraalteenistuse professor Marcel Broesterhuizen (snd 1949). Tema uurimisvaldkonnad on kurtide pastoraalteenistus, kurdid inimesed kui vaimulikud juhid, kurtide kultuuri ja kristlike kirikute vaheline suhe, viipekeel kui usuline keel, kurtide pastoraalteenistuse mudelid, religioon ja puudelisus, kurtus kui kosmoloogia. Konverentsi foorumit juhtis kurt belglanna Helga Stevens (snd 1968), kes on praegu Euroopa Parlamendi Euroopa Konservatiivide ja Reformistide fraktsiooni aseesimees.

[85]Oralism tähendab suulise keele ülimuslikkuse rõhutamist viipekeele ees. Oralismi võidukäik algas pärast 1880. a Milanos toimunud surdopedagoogika konverentsi, kus otsustati, et kurtide õpetamisel peab domineerima suuline meetod (Corazza 1993: 223).

naisvaimulik **Beth Lockhard** on väitnud, et ilmselgelt tegutsesid kuuljad vaimulikud pastoraalses teenistuses ühesuunaliselt ega kaitsnud kurtide huve. Tagajärjeks oli see, et kurdid kas eemaldusid või lahkusid kirikust (Lockhard 2008: 72).

Siiski pandi just Ameerika Ühendriikides alus kurtide vaimulike koolitamisele ja viipekeelte säilitamisele. Üheks selliseks projektiks oli näiteks Ameerika viipekeele talletamine filmides. Projekti eestvedajaks oli **George Veditz**,[86] kes on öelnud ka järgmist:

> Meie maa ja mitmed Ameerika koolid on vallutanud uus vaarao põlvkond, kes ei tunne Joosepit.[87] Nad ei tunne viipeid ega oska viibelda. Nad väidavad, et viiped on väärtusetud ega aita kurte. Olles kurtide vaenlased, on nad kurtide tõelise heaolu vaenlased [---]. Nii kaua, kui meil leidub maakeral kurte inimesi, on meil ka viiped. Ja nii kaua, kui meil on meie filmid, suudame hoida viipeid nende vanas puhtuses. Ma loodan, et me kõik armastame ja valvame meie kaunist viipekeelt kui Jumala üllaimat andi kurtidele inimestele. (Tsit. Broesterhuizen 2008.)

Kristluse puhul kerkib viipekeelsete kurtide puhul esile tõsine keelelis-kultuuriline probleem. Briti ajaloolane ja filosoof Jonathan Rée on osutanud kuuljate enamuskultuuri fonotsentristlikkusele ehk hääle- ja kuulmiskesksusele (Broesterhuizen 2008).[88] See aga lükkab tagaplaanile nähtavad, visuaal-motoorsed viipekeeled.

Vastuolu tõuseb ka kurtuse käsitamisel: kui kristluses on peetud kurtust tervendamist vajavaks seisundiks, siis kurtide kultuuris on kurdiksolemine normaalne. Kurtide rahvarühma perspektiivist on probleemina välja toodud tõsiasi, et kristluses on ku-

---

[86]George Veditz (1861–1937) oli Ameerika Kurtide Liidu president ja üks esimesi, kes filmis Ameerika viipekeelt.

[87]Mõeldud on lugu Joosepist, kellest sai Egiptuse valitseja (1Ms 39). Veditz viitab kirjakohale: *Egiptuses tõusis uus kuningas, kes Joosepit ei tundnud* (2Ms 1:8).

[88]Fonotsentrism (Jacques Derrida järgi) kui häälekesksus ja audism (Tom Humphriesi järgi) kui kuulmiskesksus on mõisted, mis on probleemiks viipekeelse kui visuaalse loomingu puhul (Bauman 2006: 356–361).

junenud arusaam Jumalast kui kuuljast isikust. Seetõttu on tekkinud varem ka kurtide seas arusaam, et Jumalaga suhtlemiseks on suulised või viibeldud keeled[89] justkui sobivamad ja viipekeeled vähem sobivad.[90] Ehk — eelnimetatud arusaama järgi oleks Jumalaga suhtlemise ametlikud keeled suulised keeled (Broesterhuizen 2008). Nimelt põhinevad kuuljate kirikute usutalitused ja liturgilised tekstid suulisel, näiteks eesti keelel. Suuline keel on aga viipekeelsete kurtide jaoks täiesti teist tüüpi keel. Eriti keerukas on omandada kuulmispuude tõttu kuulmispõhist kõnet. Ka keerukama sõnastuse, sõnavara ja ülesehitusega kirjutatud tekstide mõistmisega on probleeme.

Seesuguse vaateviisi raames on käsitletud kurtide pastoraalset teenistust ettevalmistusena nende integratsiooniks. Liturgiad toimuvad viibetega toetatud suulises keeles. Tagajärjeks on aga see, et rõhutatakse, et **Jeesus Kristus ei ole kurt**. Kurdi filosoofi Darren Russelli väitel on metafüüsika ja religioon kurtide kultuuris võõrad nähtused (Broesterhuizen 2008).

Ameerika Ühendriikide episkopaalkiriku kurt vaimulik **Richard Mahaffy** nendib, et kurtidele pakutakse küll võimalust osaleda jumalateenistustel, kuid nende ülesehitus on kujundatud kuuljate inimeste poolt ja nende jaoks. See seab omakorda piirangud kurtidele, kes ei saa palvetada ega osaleda liturgias viipekeeles või viisil, mis peegeldaks nende omakultuuri.[91] Jutlused ja muusikaline osa, näiteks koraalide tekstid, osutuvad kurtide jaoks keerukaks. Ka istuvad kurdid kuuljate koguduse jumalateenistusel viipekeeletõlgi jälgimiseks harilikult kirikus esireas. See

[89]Kõne toetamine viibetega ja viibeldud keeled (nt viibeldud eesti keel) on suulist keelt visualiseerivad kommunikatsiooniviisid.

[90]Seesugust keelelist hierarhiat pani tähele näiteks Suurbritannia vaegkuuljast kaplan Charlie Hollywood, kes töötas koos kahe kurdist vennast pastoriga. Hollywood, keda hinnati ladusa briti viipekeeleoskuse pärast, märkas, et vendade omavaheline viiplemislaad erineb temaga suhtlemise omast. Nimelt viiplesid vennad omavahel kiiremas tempos ja spontaanselt, temaga suheldes oli viiplemistempo rahulikum ja viibete artikulatsioon selgem (Broesterhuizen 2008).

[91]Kurtide omakultuuri all on mõeldud kuulmisvõimetusest lähtuvaid kultuurilisi erijooni, nagu näiteks ruumikäitumine, ajakasutus, rühmasisesed paarisuhted jne (vt ka Paales 2016).

on piirav, ehkki üleilmne tava kuuljate jumalateenistusel istekoha valikul. Harva avaneb kurtidele kuuljate koguduses võimalus osaleda juhtkonna töös või siis piirdub see vaid mõne üksiku teenimisvaldkonnaga (Mahaffy 2015).

Kurtide teoloogias käsitatakse kurti uskuva subjektina. Suurbritannia kurdi katoliikliku naispreestri **Hannah Lewise** sõnul on kurdid inimesed traditsioonilise vaateviisi puhul kuuljate ligimesearmastuse passiivsed objektid. Nad ei saa Kristust järgida, kuni neid pole õpetatud või "päästetud" kuuljate ja nende ühiskonna poolt (Lewis 2007: 41). Seepärast räägitakse isegi spirituaalsest kolonisatsioonist (*ibid.*: 32).

Lewise järgi on kurtide vabastusteoloogia aga teoloogia, *mis on õige ja asjakohane kurtide [d/Deaf]*[92] *inimeste jaoks, olles siiski arusaadav ja väljendatav ning loodav ja arendatav kurtide [d/Deaf] enda poolt* (*ibid.*: 6). Sotsiaalne vabastus kurtide perspektiivist tähendab vabanemist kuuljate normidest ja "survest saada kuuljate inimeste koopiaks", samuti vabanemist rõhumisest, mis on tingitud ligipääsu puudumisest haridusele, meediale, infole jne (*ibid.*: 26).

Mahaffy toob välja, et viipekeelsed kurdid inimesed saavad osaleda usulistes tegevustes põhiliselt kahel moel. Esiteks kurtide enda kogudustes, kus viiakse läbi viipekeelseid jumalateenistusi ja muid usutalitusi. Need võivad olla kas täiesti iseseisvad või kuuluda kuuljate kiriku/koguduse juurde, olles selles näiteks omaette tööharu või osakogudus. Teine võimalus on kurtide integreerimine kuuljate jumalateenistustesse usunditõlke kaudu, millest oli juttu eespool (Mahaffy 2015).

Kurtide viipekeelsed kogudused pakuvad seevastu võimalust kurtide vajadustele kohandatud, nende kultuuri peegeldavas liturgias. Kohandused muudavad liturgia kurtide jaoks rohkem ligipääsetavaks — eriti need, kelle suulise keele oskus on piiratud.

[92]Inglise keeles on suure ja väikese tähega eristatud kurtuse meditsiinilist (*deaf*) ja kultuurilist määratlust (*Deaf*). Et kultuuriline ja meditsiiniline pool on omavahel seotud ja võivad kattuda, siis on inglise keeles kasutatud ka tähistust *d/Deaf* (Lindgren jt 2008: xiii).

Kurtide kirikus saab viipekeelne inimene osaleda täielikult kõikides teenimisvaldkondades, kaasa arvatud juhtimises (*ibid.*).

Samuti leiab Mahaffy, et kurdid inimesed ei peaks olema mitte üksnes kirikusse kaasatud, vaid ka julgustatud arendama nende iseomast, eripärast arusaama kristlikust tõest ehk niinimetatud kurtide teoloogiat. Kurtide teoloogia on uus valdkond, mis tegeleb teoloogiliste küsimuste, jumala- ja elukogemusega kurtide inimeste vaatenurgast. Kurdid suhtlevad ja avaldavad oma mõtteid viipekeeltes, mis on täisväärtuslikud nagu suulised keeledki, kuid samas ei vormu neist kirjalikku teksti. Seega ei võrsu kurtide teoloogia mitte kirjalikust tekstist, mis on suulise keele üks esinemiskuju, vaid pigem visuaalsest kontekstist. Seetõttu ei sarnane visuaalsest tunnetusruumist ja viipekeeltest lähtuv kurtide teoloogia traditsioonilise teoloogiaga, mis põhineb suuliste keelte kirjalikel tekstidel.

Mahaffy osutab, et kurtidel on seoses teoloogiaga probleemiks ligipääsetavus kirjalikele allikatele. Viipekeelse inimese jaoks on seda laadi tekstid liiga keerukad. Sensoorses mõttes põhineb kurtide teoloogia nägemisel ja puudutusel, mitte niivõrd suulise keele kirjalikul vormil. Just nägemine ja puudutus on kurtidele ligipääsetavad kanalid.

Mahaffy osutab kolmele põhjusele, miks kurtide teenistused on viimasel ajal kahanemas: 1) kuuljate vähene teadlikkus ja puudulik arusaamine kurtide eripäradest ning sellest tingitud nõrk toetus kurtide tööharudele; 2) kurtide kirikutele on suur väljakutse peavoolustamine ja kogukonna hääbumine meditsiini edusammude tõttu; 3) finantsprobleemid; 4) jätkuvalt on probleeme kurtide kaasamisel jumalateenistusse, haridussüsteemi kõikidesse astmetesse, ja seda just kommunikatsiooniprobleemi tõttu (Mahaffy 2015).

Kurtide vaimulik Bob Ayres on nimetanud olukorda, kus kurtide kogukonnas toimuvad suured demograafilised muutused seoses küborgiseerimise, kurtide koolide sulgemise ja kurtide klubide tegevuse hääbumisega, k u r t i d e d i a s p o r a a k s (Broesterhuizen 2008). Kui diasporaa tavatähenduseks on enamusrahva hulgas elav, jõuga laialipillutatud vähemus, siis

teatud mõttes saab rääkida ka kurtide kogukonna laialipaiskamisest. Siiski jääb edaspidigi püsima kurdiksolemise elukogemuse kaks aspekti: esiteks piiratud kommunikatsioon kuuljatega ja teiseks sujuv suhtlemine ja koosolemine kurtide kui omataolistega. Kuid inimesed soovivad tunda end koduselt: seepärast kasvab järjest enam kurtide veebipõhine üleilmne virtuaalne kogukond, kus on rõhk isiklikel suhetel ja kuuluvustundel (*ibid.*).

Milline võiks olla kurtide vabastusteoloogia tulevikus? Lewise arvates peaks niisuguse vabastava vaimsusega kirikus olema esiteks niinimetatud kurtide ruum[93]) ehk füüsilis-vaimne ruum, kus kurdiksolemine on norm. Sellesse peaks mahtuma ka viipekeelse jutustamise ruum, kus ei vahendata mitte ainult piiblilugusid, vaid ka kurtide elukogemuslikke jutte; ja loominguline ruum, mis võimaldab luua iseomast religioosset kultuuri (Lewis 2007: 180–181).

Lewise järgi eeldab kurte vabastav pastoraalne teenistus pöördumatut muutust, mis hõlmab kurtide aktiivset kaasamist pastoraalteenistusse. Praktikas väljendub kurtide vabastusteoloogia selleski, et kristlaskond pooldab kurtide rahvarühma vabastamist ega sunni sellele peale kuuljate norme. Ka kurtuses võib näha Jumala andi ja evangeeliumi saab teha ligipääsetavaks viipekeeles. Kurtide rühmal on sarnaseid jooni teiste ühiskondlike vähemusrühmadega. Olulised tegevused kurtide võimustamiseks[94] on piibli tõlkimine viipekeeltesse, kurtide vaimulike juhtide koolitamine, kurtide pastoraalteenistuse moodustamine (Lewis 2007: 16).

Omaksvõtt võiks toimuda mõlemal suunal: kurtide kultuuri väärtused nagu nägemismeelekesksus, kollektiivsus, erinevuse aktsepteerimine, suunatus tegevusele, konkreetsus, otsekohesus ja suhtlemise väärtustamine rikastavad kristlikku traditsiooni

[93]Kurtide ruum (inglise k *Deaf space*) on üks kurtide kultuuri mõisteid, mis osutab kurdi inimese kehast lähtuvale füüsilisele ja vaimsele ruumile (Gulliver, Kitzel 2016).

[94]Võimustumine (*empowerment*) on inimese, grupi või kogukonna liikumine täievolilisuse saavutamise suunas nii oma elus kui ka avaramate sotsiaalsete eesmärkide saavutamiseks (Selg 2014: 12).

ja kristlikud väärtused saavad seotud kurtide kultuuriga (Broesterhuizen 2008).

Kurtide pastoraalteenistust iseloomustavad algupärased, kurtide juhitavad kirikud, kus rakendatakse neile omaseid kurdilikke vorme. Näiteks on muusika ja laulude asemel kesksel kohal näitemängud ja tegevus, kurtide kommunikatsioon. Fookuses on ka kurtide identiteet, kurtide õigused ja kurtide kultuur. Seda laadi on olnud katoliku kiriku kurte ja katoliiklust lõimivad konverentsid (2003. aastal Mexicos ja 2008. aastal Roomas) (Broesterhuizen 2008). Analoogsed on luteri kiriku vaimulikke ühendava International Ecumenical Working Group for Pastoral Care among Deaf'i (IEWG) ja vabakiriklikke kurte ühendava European Deaf Christian Alliance'i (EDCA) ja World Deaf Assemblies of God'i (WDAG) konverentsid. Seesugune rahvusvaheline koostöö tunnistab kristluse praktiseerimises oralismi katkestamist ja kurtide pastorite tõhusust. Kokkuvõttes teavad kurdid kogemuslikult ise kõige paremini, mida tähendab kurtus ja kuidas lõimida sellega vaimsust ja usku.

Lõpetaksin artikli Suurbritannia anglikaani kurdi preestri Bob Shrine'i peetud tähendusrikka palvega briti viipekeele õnnistuseks:

> Sel nädalal, viipekeele nädalal[95] me palvetame. Issand Jumal, täname, et oled kinkinud meile viipekeele, keele, mis on kurtide kogukonna keel. Me palvetame terve riigi kirikute kurtide eest, nii nende eest, kes on kurtide kirikuis, kui ka nende eest, kes on tavakirikutes. Me palume neile ja nende suhtlemisele Sinu õnnistust. Ja kus nad põrkuvad suhtlustakistustele, me palvetame, et need võiks kaduda. Aamen.[96]

---

[95]Palve on peetud 2017. aasta briti viipekeele nädalal. Briti viipekeelt (BSL) tunnustati 18. märtsil 2003. aastal. Seepärast tähistatakse ka iga-aastaselt märtsikuus viipekeelenädalat. Eesti viipekeelt tunnustati iseseisva keelena keeleseaduses 1. märtsil 2007.

[96]Palvetekst on tõlgitud ingliskeelsete subtiitrite järgi (*BSL prayer...* 2017).

12. KOKKUVÕTE

Piiblis leidub mitmeid kurtusele viitavaid kirjakohti, aga konkreetselt kuulmisvõimetu isiku viipekeelset suhtlemist mainitud ei ole. Osutatakse, et ka puudelised inimesed on Jumala looming ja et neid tuleb kaitsta. Mitmes piiblisalmis esineb kurtus vaimse ja hingelise mõistmatuse metafoorina. Tervisliku seisundi mõttes on kurtus midagi sellist, mida ei tohiks olla. Uues Testamendis kirjeldatakse kurdi tervekstegemist Jeesuse poolt. Lugusid imelisest kuulmisvõime taastumisest leidub nii keskajast kui ka tänapäevast.

Kurte on püüdnud keeleliselt mõista teoloogid. Kurtidele on võimaldatud sakramente. Kloostrikultuuris on praktiseeritud religioosset vaikimist, mille lähtekohaks on keelepattude eest manitsevad piiblisalmid. Vaikuseperioodidel kasutati kõne asemel viipeid. Vaikuse kontseptsioon avardub kurtide kultuuris, olles mitte heli, vaid liigutuse puudumine.

Kristlusel ja kirikul on olnud oluline roll kurtide haridusajaloos ja kultuuris ning viipekeelte säilimisel. Mõnes kloostris, kus mungad kasutasid vaikushetkedel viipekeeli, õpetati ka kurte lapsi. Esimeste kurtidekoolide rajajaks olid sageli just kirikuõpetajad. Kurtide laste õpetamiseks rakendati eri riikides kas käelist või suulist meetodit. Mõlemal juhul oli hariduse andmine läbi põimunud usuliste eesmärkidega. Baltisaksa kultuuriruumi kaudu jõudis Eestisse kurtide õpetamise suuline meetod.

Eesti kurtidel tekkis kokkupuude kristlusega luteri kiriku kaudu esimeses kurtide koolis Vändras. Kooli õppekavas oli aastakümneid suur maht usuõpetusel. Kurdid koolilõpetajad leeritati ja nad konfirmeeriti koguduseliikmeks. Kristlus mõjutas ka kogukondlikku kultuuri ja seltsielu. Eesti Vabariigis enne Teist maailmasõda oli kurtide üleriigiliste kongresside kavas jumalateenistus. Üksikud kurdid on olnud seotud vabakiriklike usuliikumistega.

Aastakümnete jooksul tekkisid kurtide omavahelises suhtlemises ka mõned lihtsamad kiriku ja usuga seotud viiped. Usulistest tõdedest, jumalateenistustest, kiriklikest talitustest saadi kuigivõrd osa eesti keele suultlugemisel. Juba 1920. aastatel hakka-

sid mõned ärksamad kurdid väljendama vajadust ja soovi viipekeelsete jutluste järele, nii nagu see oli Soomes.

Nõukogude ajal kogukondlik side usuühendustega katkes. Haridussüsteemis kasutati kurtide õpetamisel jätkuvalt suulist meetodit. Taas leiti tee kirikusse ja usu juurde Eesti taasiseseisvumisel. Algusaastatel olid kurdid eri usuliikumiste tegevusse ja jumalateenistustesse lõimitud usunditõlke läbi. Tõlketööd tegid toona kirikuga seotud vabatahtlikud viipekeeleoskajad. Peagi omandasid kurdid ka ise oma uskkonna õppeasutuses usulise hariduse. Eesti Kristlikus Nelipühi Kirikus ordineeriti esimesed eesti viipekeelsed kurdid vaimulikud 1993. aastal. Eesti Luterlikus Kirikus ordineeriti vaegkuulja viipekeeleoskaja kurtidepastoriks 1997. aastal.

Taasiseseisvunud Eestis mitmekesistusid kurtide õpetusmeetodid. Kasutusele võeti kakskeelne, eesti viipekeelt kaasav õpetusviis. Kurdid aktiveerusid, eesti viipekeel hakkas jõudsalt arenema ja ka ühiskonna teadlikkus kurtide kultuurirühmast kasvas. Oluline tähis on eesti viipekeele tunnustamine 2007. aastal keeleseaduses.

Tänapäeva Eestis on viipekeelsed tööharud kahes kirikus. Koguduseliikmed suhtlevad nii Jumalaga kui omavahel viipekeeles. Jätkuvalt osaletakse kuuljate jumalateenistustel läbi usunditõlke. EELK Püha Vaimu kiriku Sakariase osakoguduse ning EELK Tallinna ja Tartu kurtide koguduste näitel on kujunenud kurdipärane kristlik praktika, mida võibki määratleda kurtide teoloogiana. Selle raames areneb viipekeelse inimese usuline maailmanägemisviis ja seeläbi ka usuline viipekeel. Eesti viipekeelde on tõlgitud usulisi tekste ja arendatakse viipevara. Kuid kurdid on seotud ka teiste usuliikumistega nagu näiteks Jehoova tunnistajad, kus areneb samuti spetsiifiline usundiline viipevara.

Jumalateenimine lähtub kurdist kehast, põhineb visuaalselt tajutaval kogemusruumil ja sümbolitel. Arenenud on arusaam endast kui viipekeelsest kurdist kristlasest, kes on sellisena vastuvõetav ka Jumalale. Kurtide koguduses on olulisteks eneseväljendusviisideks piibliteemaline või elukogemuslik draama, viipelaulmine, piiblilugude ja usukogemuste jutustamine, filmid, vi-

deomontaažid ja slaidid. Kurtide koguduste jumalateenistused on nägemismeelt säästvalt ajaliselt lühemad. Kurtide kultuurile omast ühtekuuluvustunnet väljendavad mitmesugused üritused: laagrid, piiblitunnid, ülistuslaulu-, kiriku- ja piiblipäevad jne. Kristlikel kurtidel on ka sotsiaalmeedias oma suhtlusruum.

Tänapäeva moodsas kultuuris on kurdiksolemine osa inimlikust mitmekesisusest, millega on seotud eri vaateviisid. Kui kristlikus traditsioonis oli lootus kuulmisvõimet taastaval imetervenemisel, siis tänapäeva meditsiini imeks on sisekõrva implantaat. Küberkuulmise toel on fookus suulise keele, eriti kõneoskuse omandamisel.

Kurtide viipekeeled — nagu omal ajal monastilised viipekeeledki — on tekkinud inimloomusele omasest eneseväljendussoovist ja vajadusest suhelda kaasinimesega. Tänapäeval on mitmed rahvuslikud viipekeeled saavutanud riikliku tunnustuse. Mida rohkematesse elualadesse on kaasatud viipekeeled, seda enam on dialoogivõimalusi eri rühmade vahel. Viipekeelsete kurtide keeleliste õiguste realiseerimine on siiski takistatud. Probleeme on hariduse ja professionaalse tõlketeenuse kättesaadavusega. Viipekeeled on edukalt kohanenud digimaailmas. Visuaalsed keskkonnad toetavad viipekeeltes suhtlemist, viiplemise talletamist, taasesitamist ja uurimist.

Ehkki kiriku- ja üldse kultuuriloos on kuuldavat sõna ja nähtavat viibet vastandatud, ei ole Jumalal olnud tõenäoliselt kunagi probleeme viipekeelsete palvete mõistmisega. Kurtide rahvarühma viipekeeled inimvaimu loominguna sobivad sakraalsfääri: suhtlemiseks kõrgema jõuga, palvetamiseks, aruteludeks ja eneseväljenduseks usulistel teemadel. Kurtide teoloogia ja viipekeelsed kogudused mitmekesistavad usumaastikku. Tõepoolest — ka viipesse on kootud inimvaimu mõtte- ja tundeenergia.

Autor tänab Riina Ruutu märkuste ning Ave Teesalut tõlkeabi ja kommentaaride eest.

Kirjandus

Akita / Seitai Hoshikai — The Institute of the Handmaids of the Holy Eucharist. Www.jnto.go.jp/eng/philippines/catholic/spot_akita.html (vaadatud 20.07.2018)

Alliksaar, Rauno 2014. *Benediktlaste kloostriviipekeelest Anglo-saksi* Indicia monasterialia *näitel.* Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool

Alopeaus, Carl Hendrik 1917. Rukous kuuromykkäin puolesta. — *Kuuromykkäin Lehti: Suomen Kuuromykkäinliitin Äänenkannattaja*, N:o. 5, Toukokuu, 22:s vuosik., s. 36–37

Aristov 2013 = Аристов, Константин 2013. *Сурдоперевод литургии святителя Иоанна Златоуста.* Бакалаврская работа. Санкт-Петербургская православная духовная академия. Санкт-Петербург

Assagioli, Roberto 2016. *Transpersonaalne areng: Psühhosünteesi kõrgem mõõde. S. a.*: Eesti Transpersonaalne Assotsiatsioon

Bachmann, H. H. 1899. Õpetaja Ernst Sokolowski, Eesti kurttummade kasvatamise koha asutaja. † 26. webruaril 1899. — *Koit: Wändra kurttummade kooli hääks: pühade leht.* Toim. ja wäljaandnud H. H. Bachmann, lk 6–8

Banham, Debby 1996. *Monasteriales Indicia: The Anglo-Saxon Sign Language.* Hockwold-cum-Wilton: Anglo-Saxon Books

Barisevičius, Andrius, Aleksas Jasiūnas 2003. *Tikybos gestai.* Surdologijos centras

Basova 1965 = Басова, Антонина Г. 1965. *Очерки по истории сурдопедагогики в СССР.* Москва

Bauman, Hans-Dirksen L. 2006. Towards a Poetics of Vision, Space, and the Body: Sign Language and Literary Theory. — L. J. Davis (ed.). *The Disability Studies Reader.* 2nd edn. London: Routledge; Taylor & Francis Group, pp. 355–366

Beebi: Eesti Ämmaemandate Ühingu aastaraamat 2014. Www.minimal.ee/beebi/Beebi2014_EST_ISSUU.pdf (vaadatud 20.07.2018)

Bertrin, George 1908. *Lourdes: A History of its Apparitions and Cures.* London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co.

Betten, Henk 2013. *Deaf Education in Europe — The Early Years.* Ed. by Maya de Wit

Bragg, Louis 1997. Visual-kinetic communication in Europe before 1600: A survey of sign lexicons and finger alphabets prior to the rise of deaf education. — *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, No. 2 (1), pp. 1–25

B r i t i s h D e a f A s s o c i a t i o n. *Sign Language Week.* Http://signlanguageweek.org.uk/bsl-a-recognised-language (vaadatud 20.07.2018)

B r o c k, Brian, John S w i n t o n (eds.) 2012. *Disability in the Christian Tradition: A Reader.* W. B. Eerdmans Publishing Co., pp. 184–215

B r o e s t e r h u i z e n, Marcel (ed.) 2007. *The Gospel Preached by the Deaf.* Proceedings of a Conference on Deaf Liberation Theology held at the Faculty of Theology of the Catholic University of Leuven (Belgium), May 19th, 2003. (Annua Nuntia Lovaniensia, 52.) Peeters

B r o e s t e r h u i z e n, Marcel 2008. Deaf Liberation Theology and Deaf Teología Indígena. Paper presented to the Symposium "Deaf and Other Lives: Living in Multiple Cultures", Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 25 September 2008. Http://theo.kuleuven.be/fckupload/file/Amsterdam.pdf

B r o w n, Candy Gunther 2011. *Global Pentecostal and Charismatic Healing.* Oxford University Press

B r u c e, Scott G. 2007. *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism: The Cluniac Tradition, c. 900–1200.* (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought: Fourth Series.) University of Colorado, Boulder

B S L p r a y e r to mark Sign Language Week 2017. Www.youtube.com/ watch?v=Mq3xkp6EovM (vaadatud 20.07.2018)

B u r c h, Susan 2000. Transcending Revolutions: The Tsars, The Soviets and Deaf Culture. — *Journal of Social History*, Winter, pp. 1–9

C h a l u d e, Joël, Yves D e l a p o r t e, Marc R e n a r d 2006. *Gros signes.* Editions du Fox

C o r a z z a, Serena 1993. The History of Sign Language in Italian Education of the Deaf. — R. Fisher, H. Lane (eds.). *Looking Back: A Reader on the History of Deaf Communities and their Sign Languages.* (International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf, vol. 20.) Hamburg: Signum-Verlag, pp. 219–229

C o s t e l l o, Elaine 2009. *Religious Signing: A Comprehensive Guide for All Faiths.* Bantam

D e l a p o r t e, Yves 2002. *Les sourds, c'est comme ça: Ethnologie de la surdimutité.* Mission du Patrimoine ethnologique. (Collection Ethnologie de la France 23.) Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme

D i c t i o n a r y o f C a n a d i a n Biography s.a. Volume I (1000–1700). Goupil, René

Dictionary of Church Terms in American Sign Language. Https://www.lds.org/languages/dictionary-of-church-terms-in-american-sign-language?lang=eng&clang=ase (vaadatud 20.07.2018)

Eco, Umberto 2005. *Roosi nimi*. (Eesti Päevalehe raamat.) Tallinn: Eesti Päevaleht

Eesti Evangeelne Luterlik Kirik. *Vaimulike leksikon*. Www.eelk.ee/et/kirik/meie-vaimulikud/vaimulike-leksikon/ (vaadatud 20.07.2018)

Eglon, Johannes 1871. Tumm ja tema koolitamine. — *Eesti Päevaleht ehk Nädalaleht*, nr 9, 6. märts, lk 51; nr 12, 24. märts, lk 69–70

Eglon, Johannes 1878. Tumm I–II. — *Eesti Postimees ehk Nädalaleht*, nr 35, 30. august; nr 36, 6. september

Eglon, Johannes 1880. *Kurttumm, tema elu ja olu*. (Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused nr 43.) Tartu

Eier, Tiina 2000. Elu Sõna koguduse algusest ja tööst Eestis, eriti Tartus. — *Mäetagused*, nr 14, lk 57–61

EKNK kurtide kogudus. *Viipekogudus*. Www.viipekogudus.ee (vaadatud 20.07.2018)

Erelt, Pekka 2012. Müü oma kodu maha! Maailmalõpp tuleb. — *Eesti Ekspress*, 20.12

Erm, Aivo 2001. *Mina, kurt*. Lõputöö filmirežii erialal. Tallinna Pedagoogikaülikool. Filmi ja video õppetool. Juhendaja R. Maran

Feige, Hans Uwe 1999. *"Denn taube Personen folgen ihren thierischen Trieben..." (Samuel Heinicke): Gehörlosen-Biografien aus dem 18. und 19. Jahrhundert*. Leipzig: Gutenberg Verlag

Gewalt, Dietfried 1991. Altkirchliche Nachrichten zur Gebärdenkommunikation mit Gehörloser. — *Das Zeichen: Zeitschrift für Sprache und Kultur Gehörloser*, Nr. 15, S. 19–22

Goodman, Felicitas D. 1972. *Speaking in Tongues: A Cross-Cultural Study of Glossolalia*. Chicago: University of Chicago Press

Groschek, Iris 2008. *Unterwegs in eine Welt des Verstehens: Gehörlosenbildung in Hamburg vom 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart*. (Hamburger Historische Forschungen. Bd. 1.) Hamburg University Press

Gulliver, Mike, Mary Beth Kitzel 2016. Geographies. — G. Gertz, P. Boudreault (eds.). *The SAGE Deaf Studies Encyclopedia*. Thousand Oaks: SAGE Publications, pp. 451–453

Günther, Klaus-B. 1993. Von der Antike bis zum ausgehenden Mittelalter: Taubstumme als 'unbildsame Idioten' und die Ahnung

vom unverstandenen Menschen. — *Das Zeichen: Zeitschrift für Kultur und Geschichte Gehörloser*, Nr. 24, S. 166–170

H a a m e r, Harri 1935. Effata! — *Kurttummade Sõber*, nr 8 (9), 22. detsember, lk 117

H a r u l d a n e h õ b e p u l m: Kurttumma abielupaari aupäev. 1928. — *Postimees*, nr 254, 18. september, lk 7

H a y e s, Patrick J. (ed.) 2016. *Miracles: An Encyclopedia of People, Places, and Supernatural Events from Antiquity to the Present*. Deafness, pp. 98–100

H a y s, Jason 2016. Using Visual Textuality of Sign Languages to Construct Religious Meaning and Identity. — J. Baldwin (ed.). *Sensing Sacred: Exploring the Human Senses in Practical Thelogy and Pastoral Care*. Lexington Books, pp. 131–142

H e n t u n e n, Ernest 1939. Ülevaade Soome kehtivast abieluõigusest. — *Õigus*, XX aastakäik, nr 10, lk 451–469

H e r m a t, Tiiu 1997. *Kurdid ja kirik*. Lõputöö. EELK Usuteaduse Instituut

H e r m a t, Tiiu 2002. Kurdid Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus. — *Eesti Kurtide Liit 1922–2002*. Infoleht, lk 6–7

H e r m a t, Tiiu 2015a. Nelipühal tänumeeles ja viipekeeles. — *Eesti Kirik*, 03.06

H e r m a t, Tiiu 2015b. Sõna on kätel. 1.–6. osa. — *Eesti Kirik*

H e u s e r, Stefan 2012. The Human Condition As Seen from the Cross: Luther and Disability. — B. Brock, J. Swinton (eds.). *Disability in the Christian Tradition: A Reader*. Grand Rapids: W. B. Eerdmans

H i t c h i n g, Roger 2004. *The Church and Deaf People: A Study of Identity, Communication and Relationships with Special Reference to the Ecclesiology of Jurgen Moltmann*. Paternoster Theological Monographs

H o l l m a n, Liivi, Raili L o i t, Regina P a a b o, Liina P a a l e s, Harri P a a b o 2015. V peatükk. Tõlkevaldkonnad. — R. Paabo (toim.). *Viipekeeletõlgi eriala õpik*. Käsikiri (pdf). Tartu: Tartu Ülikool, lk 153–191. Käsikiri autori valduses

H ö r s c h e l m a n n, A. K. 1899. *Õndsa õpetaja Ernst Sokolovski mälestuse raamatukene: Kõned ja järelhüüded, mis Vändras 7. märtsil 1899 tema matustel peeti. Vändra kogudusele mälestuseks ja kurttummade kooli kasuks väljaantud*. C. Hörschelmann, Vändra kurttummade kooli direktor. Reval

H ö r s c h e l m a n n, A. K. 1903. *Übersicht über das Werk der Taubstummenbildung mit besonderer Berücksichtigung der Anstalten in Russland*. Ревель

Hörschelmann, A. K. 1904. *Piiblilood. I: Wana testamendi lood: 5-es kooli aasta.* Wändra kurttummadele kokku seadnud C. Hörschelmann, Wändra kurttummade kooli direktor. Ревель

International Ecumenical Working Group for Deaf Ministry (IEWG). Www.deaf-iewg.org (vaadatud 20.07.2018)

Jehoova tunnistajad. *Eesti viipekeel.* Https://www.jw.org/eso (vaadatud 20.07.2018)

Jürisson, Anu 2015. Tõstesportlase maalid jõudsid näitusele. — *Pärnu Postimees*, nr 144, 31. juuli, lk 7

Kaju, Katre 2011. *Vive hodie, cras vivere serum est: humanistlik-kristlik haridustraditsioon ja Riia pastori Adam Andreae reisialbum (1696–1702).* Tartu: Tartu Ülikool

Karu, Elmar 1936. *Jooni kurttummade õpetamise arengust Eestis.* Tartu: Eesti Arsti väljaanne

Keener, Craig S. 2011. *Miracles: The Credibility of the New Testament Accounts.* I–II. Grand Rapids: Baker Academic

Kiil, Evald 1993. *Issandast kutsutud viinamäe tööle.* Tallinn

Kirkko ja viittomakieliset. Usko ja rukous. Http://viittoma[-]kieli.evl.fi/uskojarukous.html (vaadatud 20.07.2018)

Kirkon kuurojen työ 100 vuotta. 2008. Www.viittoma[-]kielinenkirjasto.fi/fi/kirkon-kuurojen-tyo-100-vuotta#.WIsLhvmLRpk (vaadatud 20.07.2018)

Kivisild, Kai, Regina Toom 1990. *Eesti kristlikud viiped.* Tartu, Stockholm, Falköping: Gummessons Tryckeri AB

Kotsar, Juta, Kaarel Kotsar 1996. *Eesti kurtide elu ajaraamat.* I. Tallinn: Ühiselu

Kurg, Riho 2002. Kurdid Eesti Kristlikus Nelipühi Kirikus. — *Eesti Kurtide Liit 1922–2002.* Infoleht, lk 7–8

Kurg, Riho 2011. Südame kuulamine viis rõdu tagareast kõikjale maailma. — *Eesti Kristlik Nelipühi Kirik*, august, lk 3

Kurtide ajalugu. Voldemar Noormägi. Www.ead.ee/375924 (vaadatud 20.07.2018)

Kurttumma palve 1899. *Koit: Wändra kurttummade kooli hääks: pühade leht.* Toim. ja väljaandnud H. H. Bachmann, lk 23

Kurttumma palve 1936. *Kurttummade Sõber*, nr 2–3, 21. märts, lk 14

Lewis, Hannah 2007. *Deaf Liberation Theology: Exploration in Practical, Pastoral and Empirical Theology Series.* Ashgate

Liiwimaa kurttumme harimise seltsi Wõru osaseltsi kurttummekoolile: Lugemise raamat (Uniweri ja Lauritsa perrä); Piibli lu-

gu (Arnoldi perrä); Katekismus; Patutunistus. 1902. Liiwimaa kurttummade harimise selts. Võru osaselts. Võru kurttummade kool. Jurjev

L i n d g r e n, Kristin A., Doreen D e L u c a, Donna Jo N a p o l i (eds.) 2008. *Signs and Voices: Deaf Culture, Identity, Language and Arts*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press

L o i t, Raili 2013. Kurtide esimene ja teine keel. — R. Loit (koost.). *Viipekeelne kurt laps koolis: Juhendmaterjal õpetajale*. Tallinn: SA Innove; Tartu: Studium, lk 29–66

L u t h e r a n W o r l d Information. 2006. Www.lutheranworld.org/sites/default/files/LWI–200605–EN–low.pdf (vaadatud 20.07.2018)

M a h a f f y, Richard 2015. *What Is Deaf Theology and Why Is It Important?* Http://eds.edu/news/theologywithoutwords

M e l t o n, Gordon J. 2008. *The Encyclopedia of Religious Phenomena*. Visible Ink Press

M i l e s, Michael 2005. Martin Luther and Childhood Disability in 16th Century Germany: What did he write? What did he say? — *Independent Living Institute*. Http://archive.is/20120710035412/www.independentliving.org/docs7/miles2005b.html#selection–26.1–30.0 (vaadatud 20.07.2018)

M o n a s t i c s i g n language. Www.ethnologue.com/show_language.asp?code=mzg. Allikas ei ole enam kättesaadav

M o r r i s, Wayne 2008. *Theology without Words: Theology in the Deaf Community*. (Explorations in Practical, Pastoral and Empirical Theology.) Routlege

M u l t i T r e e: A Digital Library of Language Relationships. Http://multitree.org/codes/mzg.html (vaadatud 20.07.2018)

N a r d i, Giuseppe 2016. Lourdes: Von Geburt an taubes Mädchen kann wieder hören. — *Katholisches Magazin für Kirche und Kultur*. Http://www.katholisches.info/2016/05/17/lourdes-von-geburt-an-taubes-maedchen-kann-wieder-hoeren/

N e u m a n n, Wilhelm 1908. *Lexikon Baltischer Künstler*. Riga: Verlag von Jonck & Poliewsky

N o r m a n, Marie 1921. *M. Normann'i ilmutuste raamat: mis Jumal on temale ilmutanud Narvas 1921. a. I ja II jagu, Issanda wiimane hüüdmine: "Waata, ma seisan ukse ees!"*. Narva

P a a b o, Harri, Regina P a a b o (toim.) 2011. *Kurtide tõlgist viipekeeletõlgiks*. Tartu: Tarmest OÜ

P a a b o, Regina 2002. *Viipekeeletõlkide professionaalne areng Eestis*. Magistritöö. Tartu Ülikool

P a a b o, Regina (koost.) 2015. *Viipekeeletõlgi eriala õpik*. Käsikiri (pdf). Tartu: Tartu Ülikool. Käsikiri autori valduses

P a a l e s, Liina 2011. *Kurtide nimepärimuse aspekte: puudelisuse ja kurdiksolemise folkloristlik uurimus*. (Dissertationes folkloristica Universitatis Tartuensis 17.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

P a a l e s, Liina 2014. Eesti sõrmendtähestiku kujunemislugu ja esinemiskontekstid 1849–2013. — *Akadeemia*, nr 12, lk 2230–2269

P a a l e s, Liina 2016. *Kurtide rahvarühm: Kehastus, kultuur ja nimed*. (Töid antropoloogilise ja etnolingvistika vallast 11.) Eesti Kirjandusmuuseum; Tartu Ülikool. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus

P e l l e t i e r, Amand, Yves D e l a p o r t e 2002. *Moi, Armand, né sourd et muet...* Plon: Édition France Loisirs

P i i b e l. Vana ja Uus Testament. 1989 [1968]. Soome Piibliselts

P i i b e l. Vana ja Uus Testament. 1999. Eesti Piibliselts

P i i r s a l u, Hiie 2013. 8. veebruaril / 20. veebruaril uue kalendri järgi möödub 180 aastat Ernst Sokolowsky sünnist. — *Vändra Teataja: Vändra valla ja alevi ajaleht*, nr 1 (196), 31. jaanuar, lk 5

P l a n n, Susan 1991. Pedro Ponce de León: Mythos und Wirklichkeit. — *Das Zeichen: Zeitschrift für Kultur und Geschichte Gehörloser*, Jg. 18, Nr. 5, S. 421–427

P l a n n, Susan 1997. *A Silent Minority: Deaf Education in Spain, 1550–1835*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press

P u i d e t, Rita 2012. Viipekeelne jumalasõna on hea õppematerjal. — *Eesti Kirik*, 29.02

R a n t a l a, Liisa 2010. *Sielunhoitajat sillanrakentajina: Kirkon kuurojentyö 1896–1982*. (Deaf Studies in Finland 3.) Helsinki: Kuurojen Liitto r.y.

R o s e m a n, Stanley. *The Monastic Life: The Four Monastic Orders of the Western Church*. Www.stanleyroseman-monasticlife.com/trappists.html (vaadatud 20.07.2018)

Р у с с к а я Православная Церков. Координационный центр по работе с глухими, слепоглухими и слабослышащими. Www.surdonika.ru (vaadatud 20.07.2018)

R u u t, Riina 2004. *Bingeni Hildegardi Ordo virtutum: Vooruste mäng*. Tartu: Härmametsa Talu Kirjastus (koostöös Ylo M. Pärnikuga)

R u u t, Riina 2010. Rõivas Bingeni Hildegardi visioonitriloogias. — *Akadeemia*, nr 12, lk 2203–2232

R u u t, Riina 2015. Bingeni Hildegardi ravikunstiraamatud. — *Akadeemia*, nr 11, lk 2024–2037

S a c h r i s, Nils B. 2004. Literatuuri troonipärija: Lisandusi teadmistele Juliane B. von Krüdenerist. — *Akadeemia*, nr 11, lk 2358–2384

S a i n t - L o u p, Aude de 1993. Images of the Deaf in Medieval Western Europe. — R. Fisher, H. Lane (eds.). *Looking Back: A Reader on the History of Deaf Communities and their Sign Languages*. (International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf. Vol. 20.) Hamburg: Signum-Verlag, pp. 379–402

S a k a r i a s e osakogudus. Www.facebook.com/Sakariasekogudus/?fref=ts (vaadatud 20.07.2018)

S a k s a k u r t i d e p ä e v a l t (8.–11. juunil 1935). 1936. — *Kurttummade Sõber*, nr 4, lk 26–31

S e l g, Marju 2014. Sotsiaaltöö professiooni ülemaailmne definitsioon. — *Sotsiaaltöö*, nr 3, lk 9–14

S i e v e r s, Fanny de 1999. 66. Lourdes'i ime. — *Eesti Päevaleht*, 9. märts

S i l m a r i n g: Eesti kurtide kristlik ajakiri. 1992–2001. Eesti Kristlik Nelipühi Kirik, Tallinna kogudus. Tallinn: EKNK

S t o k o e, William C. 1987. Sign Language and the Monastic Use of Lexical Gestures. — J. Umiker-Sebeok, T. A. Sebeok (eds.). *Monastic Sign Languages*. (Approaches to Semiotics 76.) Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter, pp. 325–338

S t o n e, Christopher, Bencie W o l l 2008. Deaf People at the Old Bayley From the 18th Century Onwards. — *Law and Language*. (Current Legal Issues, Vol. 15.) M. Freeman, F. Smith (eds.). Oxford: Oxford University Press

S u p a l l a, Samuel J. 1992. *The Book of Name Signs: Naming in American Sign Language*. San Diego, CA: Dawn Sign Press

Z i g m u n d e, Alīda 2011. *Nedzirdīgo izglītība Latvijā no pirmsākumiem līdz mūsdienām*. (The Education of the Deaf and the Dumb in Latvia from the Beginning to the Present.) Rīga: RTU

T a m u l, Sirje 1997. *Album rectorum Universitatis Tartuensis 1632–1997*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

T e i s p o o l s u s t otsimas. Glossolaalia. 01. Https://arhiiv.err.ee/vaata/teispoolsust-otsimas-teispoolsust-otsimas-glossolaalia-01 (vaadatud 20.07.2018)

T h e C l a g g e t t Statement (1984, re-edited 2015). Http://deafhoodfoundation.org/2015/03/the-claggett-statement-1984-re-edited-2015/ (vaadatud 20.07.2018)

T o o m, Regina, Liivi H o l l m a n 2004. Eesti viipekeele sõnaraamatud: kristlike viibete areng. — *Toimiv keel II*. Tallinn: TPÜ kirjastus, lk 309–319

U h l i g, Anne C. 2011. The Sight of Silence: The Conceptualisation of Silence in the Visual Cultures of Sign Language Communities. — *Babilónia — Revista Lusófona de Línguas, Culturas e Tradução*, Vol. 10/1, pp. 139–150

U m i k e r - S e b e o k, Jean, Thomas A. S e b e o k (eds.) 1987. *Monastic Sign Languages*. (Approaches to Semiotics, No. 76.) Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter

U n i v e r, Volmer 1896. *Lugemise-raamat: (Kolmas kooliaasta)* / mis Wändra kurttummade koolile kokkuseadsid Köhleri ja Kruse järele saksakeelest V. Uniwer ja R. Laurits. Revel

V a i k u s e k u t s e. 2015. Madli Lääne (lavastaja). Allfilm OÜ

V a j a m e a i n e s t kuulmis- ja nägemispuudega inimeste kohta. 1986. — *Edasi*, nr 284 (11 211), 12. detsember, lk 6

V a n C l e v e, John Vickrey, Barry A. C r o u c h 1989. *A Place of Their Own: Creating the Deaf Community in America*. Gallaudet University Press

V i i a, Mariina 2010. *Tsistertslased Eestis XIII sajandil: religioossuse tüüp ja praktilised väljundid*. Magistriväitekiri. Tartu Ülikool

V i l l w o c k s, Agnes 2012. Monastische Gebärdensprachen und Gebärdensprachwendung im Kloster: Vom Schweigegebot christlicher Ordensgemeinschaften hin zur gebärdensprachlichen Kommunikation in der monastischen Gehörlosenbildung. — *Das Zeichen: Zeitschrift für Sprache und Kultur Gehörloser*, Nr. 91, S. 266–282

W i l l i a m s, Howard G. 1993. Deaf Teachers in 19th Century Russia. — R. Fisher, H. Lane (eds.). *Looking Back: A Reader on the History of Deaf Communities and their Sign Languages*. (International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf. Vol. 20.) Hamburg: Signum-Verlag, pp. 109–119

W i l l i a m s, Howard G., Polina F y o d o r o v a 1993. The Origins of the St. Petersburg's Institute for the Deaf. — R. Fisher, H. Lane (eds.). *Looking Back: A Reader on the History of Deaf Communities and their Sign Languages*. (International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf. Vol. 20.) Hamburg: Signum-Verlag, pp. 295–305

W i n k l e r, Joachim 1993. Anna Catharina Elisabeth Heinicke (1757–1840): First Female Principal of a German School for the Deaf. — R. Fisher, H. Lane (eds.). *Looking Back: A Reader on the History of Deaf Communities and their Sign Languages*. (International Stu-

dies on Sign Language and Communication of the Deaf. Vol. 20.) Hamburg: Signum-Verlag, pp. 269–288

W i n z e r, Margret A. 2009. *The History of Special Education: From Isolation to Integration*. Gallaudet University Press

W o o d w a r d, James 1982. *How You Gonna Get to Heaven If You Can't Talk With Jesus: On Depathologizing Deafness*. T J Pub Inc.

Y a s u d a, Teiji (1994) [1989]. *Akita: The Tears and Message of Mary*. Asbury, NJ: 101 Foundation

Y o g a n a n d a, Paramahansa 2009. *Joogi autobiograafia*. Lilleoru Keskus

LIINA PAALES (1973) on lõpetanud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna eesti kirjanduse erialal (1996) ning kaitsnud magistri- (2000) ja doktoriväitekirja (2011) rahvaluule alal. Praegu kutseline viipekeeletõlk. *Akadeemias* on temalt varem ilmunud artiklid "Kuulja leide kurtide viipekeelsest rahvapärimusest" (2002, nr 7, lk 1462–1498) ja "Eesti sõrmendtähestik: Kujunemislugu ja esinemiskontekstid 1849–2013" (2014, nr 12, lk 2230–2269).

MIDA SAAKS SOOME UUEST PÕHIKOOLI ÕPPEKAVAST ÕPPIDA?

Edgar Krull

PISA[1] uuringute põhjal on nii Eesti kui Soome üldharidussüsteem maailma parimate hulgas. 2015. aasta uuringus olid Eesti 15-aastased õpilased funktsionaalse lugemisoskuse poolest Euroopas teisel ja Soome õpilased esimesel kohal, matemaatikas vastavalt teisel ja neljandal ning loodusteadustes esimesel ja teisel kohal. Testitulemuste keskmiste võrdlus 2012. aasta tulemustega annab aga pigem põhjust muretsemiseks. Kui funktsionaalse lugemise tase siiski mõnevõrra tõusis, siis matemaatikas ja loodusteadustes langesid testitulemused nii Soomes (vastavalt 519 punktilt 511-le ja 545 punktilt 531-le) ning vähemal määral ka Eestis (521-lt 520-le ja 541-lt 534-le) (vt OECD 2014, 2016).

Õpitulemuste langus matemaatikas ja loodusteadustes oli üks ajenditest, mis tõi Soomes aastatel 2012–2016 kaasa ulatusliku haridusreformi ja õppekavade põhjaliku uuendamise. Kuna Eesti õpilaste õpitulemused on matemaatikas ja loodusteadustes 2006. aasta PISA uuringutest peale riikide järjestuses paranenud (näiteks matemaatikas kuuendalt kohalt teisele ja loodusteadustes teiselt kohalt esimesele Euroopas) (Haridus- ja Teadusministeerium 2013), siis 2015. aasta uuringust ilmnenud testitulemuste väike langus punktiarvestuses pole meil tõsisemat poleemikat põhjustanud. Nii pole meil pärast 2010. aasta õppekavade uuendamist ulatuslikumat haridusreformi ega radikaalse-

[1]PISA ehk rahvusvaheline õpilaste õpitulemuslikkuse hindamisprogramm (ingl *Program for International Student Assessment*).

mat õppekavauuendust toimunud (2011. ja 2018. aastal kinnitatud õppekavad on pigem 2010. aasta õppekavade redaktsioonid). Kas meie üldharidussüsteemis ja elukestva õppe strateegias (Eesti... 2014) on juba arvestatud probleemidega, mille lahendamisele meie põhjanaabrid nii energiliselt pühendusid? Üks, kuid sugugi mitte ammendav võimalus sellele küsimusele vastust leida on võrrelda kahe maa riiklikke õppekavasid. Kuna õppekavad nende funktsioonist tulenevalt annavad suunised õppe-kasvatustöö kavandamiseks ja läbiviimiseks normatiivdokumentidest lähtudes (näiteks haridusseadusest, valitsuse määrustest jm), siis peavad neis kajastuma nii riigi haridusstrateegilised taotlused kui ka pedagoogilised juhised nende teostamiseks. Eesti ja Soome üldhariduskooli õppekavade võrdlust hõlbustab nende uuendamise ajakava sarnasus, mis võimaldab kõrvutavalt analüüsida sama perioodi õppekavasid. Kui meil on pärast iseseisvuse taastamist kasutusele võetud kolm põlvkonda uusi õppekavasid (1996, 2002 ja 2010/11/14/18), siis Soome põhikooli õppekavasid uuendati 1994., 2004. ja 2014. aastal.

Nii oleks igati asjakohane tunda huvi, mis asjaoludel võeti meil ja Soomes uued õppekavad kasutusele ning mis on neis sarnast ja erinevat. Kui paljudes teistes valdkondades oleme harjunud end Soomega võrdlema, siis hariduspoliitika ja õppekavade arendamise küsimustes pole meil seni tõsisemalt võetavaid analüüse avaldatud. Suuremat tähelepanu pole pälvinud isegi Soome äsjane haridusreform ja selle ideedele toetuvad uued õppekavad.

Meie viimase, s.t 3. põlvkonna riiklike õppekavade kõrvutamist Soome õppekavadega ei tohiks enam häirida ka nõukogude aja järelmõju, mille olemasolu võis aimata Soome Koolivalitsuse hinnangus (Opetushallitus. 1999) meie 1996. aasta õppekavale (Eesti... 1996). Näiteks sedastati selle kokkuvõtvas lauses: "Võttes arvesse Eesti suuri õpetajakoolituse probleeme ja pedagoogilise uurimistöö väikest mahtu, on Eesti õppekava sellisena nagu ta on — Soome käibiva eriti vaba ja eelmiste tsentraalselt juhitud õpekavade vahepealne — ehk Eestile praegu kohanegi" (Opetushallitus. 1999: 24). Selgus, et õppekava, mille üle me nii uhked olime, ei osutunudki väljapaistvaks teiste silmis.

Võimalik, et Soome ekspertide mitte just tunnustav hinnang meie esimesele riiklikule õppekavale muutis meid ettevaatlikuks ka edaspidiseks teistest riikidest eksperdihinnangute tellimisel.[2]

Nüüd aga, kui PISA testide põhjal on Eesti õpilaste õpitulemused matemaatikas ja loodusteadustes isegi paremad Soome õpilaste omadest, oleks taas aeg ideede ja kogemuste vahetuseks Eesti ja Soome õppekavaspetsialistide vahel, et mõista toimuvat. Soome uued, nüüd juba käibel olevad üldhariduskooli õppekavad sündisid üldise haridusreformi käigus. Et meil põhjalikumat haridusreformi kehtivate õppekavade loomiseks ette ei võetud, võiks meile seda enam huvi pakkuda, mis on Soome põhikooli äsja rakendatud raamõppekavas teisiti. Tegelikult aga polegi lihtne selles selgusele jõuda, sest ühtset ja kõiki rahuldavat metoodikat õppekavade võrdluseks pole.

Õppekavade rahvusvaheline võrdlemine kui probleem. Üks põhjustest, miks eri maade õppekavade võrdlev analüüs on üsnagi harv nähtus, on ühtse aluse puudumine. Ainuüksi ühe või teise maa traditsioonidest lähtudes võidakse õppekava all mõista erinevaid asju (vt nt Ruus, Mikser 2013), ja isegi siis, kui võrreldavate maade traditsioonid õppekavade kui õppe- ja kasvatustöö kavandamise ja teostamise kohta on sarnased. Seetõttu piirdutakse õppekavade võrdluses väga üldiste kategooriatega.

Näiteks võtsid John I. Goodlad, M. Frances Klein ja Kenneth A. Tye (1979) õppekavade rahvusvaheliseks võrdlemiseks kasutusele deklareeritud, realiseeritud ja saavutatud õppekava mõisted: deklareeritud õppekava ehk õppekava normatiivse dokumendina; realiseeritud õppekava kui õpetaja edastatud õppekava; saavutatud õppekava kui õpilaste poolt saavutatud õpitulemused. Teoorias on see klassifikatsioon õppekavade iseloomustamiseks ideaalne, kuid praktikas mitte, sest deklareeritud ja veel vähem realiseeritud õppekavade hindamiseks objektiivseid kriteeriume pole ning pigem toetutakse eksperdihinnangutele. Parem on olu-

[2]Siiski on põhikooli õppekava 2014. aasta redaktsiooni tõlge inglise keeles avaldatud (vt oppekava.innove.ee/pohiharidus) ja seeläbi kättesaadav ka teiste riikide uurijatele.

kord õppekavade iseloomustamisel saavutatud õpitulemuste tähenduses, kus hindamise alusena saab kasutada rahvusvaheliste võrdlusuuringute, näiteks PISA ja TIMMSi[3] testide tulemusi.

Teiseks õppekavade võrdleva iseloomustamise näiteks on Jaapani haridusuuringute instituudi korraldatud uuring 18 riigis üle maailma (NIER 1999). Uuringul oli kolm eesmärki: 1) koguda osalevates riikides õppekava arendamise kohta andmeid, mille põhjal tõsta kooliõppekavade kvaliteeti ning suurendada nende mõjusust ja tõhusust; 2) anda ülevaade suundumustest ja probleemidest kooliõppekavadega seoses; 3) tuvastada ja dokumenteerida strateegiad, mis on osutunud edukaks kooliõppekavade puhul tekkinud probleemide lahendamisel (NIER 1999: 70). Andmeid kogudes paluti osalevate riikide spetsialistidel iseloomustada oma maa üldharidussüsteemi, õppekavapoliitikat, õppekava(de) ülesehitust ja rakendamist ning õppekavatöö järelevalvet ja hindamist. Uurimistulemused esitati võrdlevalt viie valdkonnana: taustinformatsioon (sotsiaalmajanduslik olukord, religioossed tavad ja haridussüsteem riigis), õppekavapoliitika, õppekavatöö traditsioonid, õppekava rakendamine ning õppekava järelevalve ja hindamine. Eesti ega Soome selles uuringus ei osalenud.

Et loetletud valdkondade toimemehhanismide kirjeldamine isegi ükskõik millises neist eraldi on väga raske ülesanne, siis seda keerulisem on näha õppekavasid võrdlevalt, kus kõigi olulisemate õppe- ja kasvatusprotsessi mõjutavate tegurite ja nende ühismõjuga on arvestatud. Kas tegemist on nn nurjatud probleemiga, mis polegi selgesti määratletav ja millel polegi parimat lahendust (vt nt Ruus 2018) või on see siiski lahendatav komplekssüsteemide teooria abil, mis võimaldab uut moodi mõtestada haridusreforme, õppekavateooriaid, õppimissüsteeme ja pedagoogikat, vaimsust, eetikat ja loovust, nagu lubab Matthijs Koopmans (2017: 17)? Nii paljulubav kui komplekssüsteemide teooria ka on, pole see ilma töötavate rakendusnäideteta õppekavade ana-

[3]TIMMS — Suundumused matemaatika ja loodusteaduste õppimises (ingl *Trends in Mathematics and Science Study*). Eesti on seni osalenud vaid korra 8. klassi matemaatika õpitulemuste uuringus 2003. aastal, kus jäädi kaheksandaks.

lüüsimiseks tõsiselt võetav. Õppimise seadmine hariduse komplekseteoreetilise käsitluse südamesse (vt nt Ruus 2018) on iseenesest ainuõige, kuid ilma komplekseteoreetiliste lahenduste leidmise metoodikata, kus arvestataks kõigi oluliste teguritega, mis mõjutavad ja kujundavad haridust ühiskonnas käibivatest ideaalidest kuni konkreetsete õpiolukordadeni välja, kujutab see endast vaid hariduspoliitilist loosungit.

Kindla õppekava iseloom dokumendina oleneb iga riigi haridustraditsioonidest, hariduspoliitilistest taotlustest, hariduseesmärkidest jpt teguritest, mistõttu vähegi objektiivsem võrdlus mõne teise riigi õppekavaga eeldaks kõigi nende teguritega arvestamist. Seetõttu, kuni õppekavatöö pole igakülgselt kirjeldatav kõiki neid tegureid arvesse võttes, näiteks komplekssüsteemide teooriana, tuleb õppekavade võrdlusuuringutes piirduda vaid olulisemate teemaarenduste ja lahenduste võrdleva analüüsiga. Nii on järgnevas toimitud ka Eesti ja Soome õppekava puhul. Seejuures on püütud arvestada ka laiemat hariduspoliitilist tausta. Mõneti hõlbustab seda võrdlust asjaolu, et Eestis pärast iseseisvuse taastamist omaks võetud õppekavakontseptsioon on sarnane Skandinaavia riikide õppekavasuuniste esitamise traditsiooniga, millel on rohkem kui sajandipikkune ajalugu. Selle traditsiooni järgi mõistetakse õppekavana riiklikke suuniseid selle kohta, mida õpetada õppeainete piires ja nende kooslusena konkreetsel kooliastmel (Sivesind jt 2012: 321).

Soome üldhariduse reformi põhijooni. Põhjanaabrite äsjase haridusreformi tulemusena mõtestati ümber hariduseesmärgid, korrigeeriti õppeainete tunnijaotust, koostati uued riiklikud raamõppekavad ja pandi jõuline alus kohalikule õppekavaloomele. Reformi ajendasid põhiliselt kaks probleemi: 1) Soome õpilaste vähene õnnetunne võrdluses teiste arenenud riikidega, ja 2) õpitulemuste langus rahvusvahelises võrdluses. Lahendust nähti nii hariduse eesmärkide ümbermõtestamises kui ka õppimise muutmises atraktiivsemaks. Arvati, et õpinguteks ja tulevikus toimetulekuks vajavad õpilased pigem läbivat pädevust (teadmiste, oskuste, väärtuste ja tahte kombinatsioonina) kui kindlaid ainealaseid teadmisi. Üldhariduse eesmärgiks seati läbiva kompetentsi ku-

jundamine ja vastuse leidmine küsimusele, kuidas koolikultuur saab sellele kaasa aidata. Leiti, et selleks peavad koolidest saama õppivad kogukonnad, kus iga õpilane omandaks valmisoleku koostööks teistega, õpiks õppima ja väärtustama kestlikku arengut. Õppetöö peab olema nii korraldatud, et selles väärtustataks iga õpilase aktiivsust ning lähtutaks iga õpilase individuaalsusest ja ainulaadsusest (vt nt Halinen 2014). Paljud need põhimõtted kajastuvad äsja valminud õppekavades, sealhulgas Soome põhikooli uues raamõppekavas 2014 (SPRÕK 14; Finnish... 2016).

Toimunud muutuste sügavamaks mõistmiseks on järgnevas võrreldud Soome põhikooli uut raamõppekava 2014 Soome eelmise põlvkonna põhikooli raamõppekavaga (SPRÕK 04; vt Finnish... 2004) eelmise variandi ja meie kehtiva põhikooli riikliku õppekavaga (PRÕK 18; vt Põhikooli... 2018). Eelkõige on keskendutud uuenduslikele aspektidele SPRÕK 14 ülesehituses ja liigendamises alajaotusteks, kohalike haridusorganite ja koolide osale õppekavaloomes, õpetuse lõimimisele, ainekavade ülesehitusele ja läbiva pädevuse sidumisele õppeaine eesmärkidega.

Kaasatus ja avatus reformis. Soome põhikooli raamõppekava 2014 (Finnish... 2016) sündis aastatel 2012–2016 läbiviidud ja suurt osa ühiskonnast kaasanud üldhariduskoolireformi osana. 2012. aasta augustiks valmis uue raamõppekava üldsuuniste projekt, novembris ja detsembris pandi see välja võrgusaidile avalikuks kommenteerimiseks, 2013. a korrigeeriti üldsuunised tagasisidest lähtudes ja tööd alustasid ainekavaprojektide koostamismeeskonnad. 2014. aasta aprillis ja mais avaldati ainekavade projektid avalikuks aruteluks, järgnevatel kuudel korrigeeriti ainekavad taas tagasisidest lähtudes ja sügisel, olles saanud eri asutuste heakskiidu, viimistletud raamõppekavad avaldati. Esimeses avaliku arutluse ringis laekus Soome haridusametile 1120 kommentaari, sealhulgas 124 üldpädevuse kohta; teises arutlusringis said õppekavaprojektid tagasisidena kokku 2500 kommentaari (Kauppinen 2015). SPRÕK 14 ja eelkooli raamõppekava avaldati 2014. aastal ja keskkooli vanema astme õppekava 2015. a soome keeles ning ingliskeelsete tõlgetena 2016. aastal. Soome haridus- ja õppekavareformi käiku ja lahendusi on Soome kooli-

valitsuse spetsialistid tutvustanud arvukatel rahvusvahelistel foorumitel (vt nt Halinen 2014; Vitikka 2015; Vitikka jt 2015).

Õppekavade struktuurid võrdlevalt. Nii Eesti kui Soome õppekavad koosnevad üldosast ja ainekavadest. Soome põhikooli raamõppekava 2014 ja Eesti põhikooli riikliku õppekava 2018 üldosade võrdlusest põhiliste alajaotustena (vt tabel 1) pole raske näha, et kahe õppekava rõhuasetused ja ideoloogia on võrdlemisi erinevad. Kui SPRÕK 14 alustab kohaliku õppekava arendamise probleemidest ja iga põhiteema lõpus osutab küsimustele, mis tuleb kohapeal lahendada, siis PRÕK 18 üldosa esitab juhised kooliõppekava koostamiseks alles selle lõpus, kui riiklikud juhtnöörid on antud. Süvenevat suundumust kooli õppekava olulisuse esile tõstmiseks riikliku õppekava kõrval võib näiteks märgata ka uues Inglise põhikooli õppekavas, mis rakendati 2016. aastast. Selle sissejuhatusest leiab isegi selgituse, et riiklik õppekava on osa kooli õppekavast (Department... 2014).

Kuigi ka Soome eelmises põhikooli raamõppekavas on üldosa esimeses alajaotuses määratletud nii raam- kui kohalik õppekava (SPRÕK 04), siis 2014. aasta õppekava esimese alajaotuse pealkiri "Kohalike õppekavade olulisus ja kohalik õppekavaarendus" koos alajaotustega, sealhulgas põhimõtetega kohaliku õppekava koostamiseks ja hindamiseks, ei jäta kahtlust, mis on oluline.

PRÕK 18 tekstist (sisukorda millegipärast pole) selgub, et nii nagu Eesti varasemate õppekavade puhul kasutatakse sealgi neljaastmelist liigendust: jagu (loetletud tabelis 1), paragrahv, lõige ja lõike alajaotus. Jaod ja §-d 1–24 on pealkirjastatud teksti läbivalt. Lõiked ja nende alajaotused tähistavad vaid positsioone loetletavate testilõikude ees, ilma üldistavate pealkirjadeta.

Ka Soome uues põhikooli õppekavas on teksti liigendus võrdlemisi üksikasjaline. Kasutusele on võetud kolmeastmeline kümnendsüsteemis nummerdusega pealkirjade süsteem ja lisaks tekstisisesed vahepealkirjad, mis pole sisukorras ära toodud. Erinevalt meie PRÕK 18-st sisaldavad tekstisisesed pealkirjad alati üldistust neile järgnevate tekstide kohta. Kõigile alapealkirjadele järgneb kas või mõnerealine selgitav tekst sellega haaratava sisu kohta. Eriti väärib märkimist, et ka tekstisisestele, s.t 4. astme

Tabel 1

PRÕK 18 STRUKTUUR JAGUDE JA SPRÕK 14 SISUKORD PÕHIJAOTUSTE TASEMEL

PRÕK 2018	SPRÕK 2014
1. Põhihariduse alusväärtused	1. Kohalike õppekavade olulisus ja kohalik õppekavaarendus
2. Õppe- ja kasvatuseesmärgid	2. Põhiharidus kui üldise teadmise ja võimekuse alus
3. Õppimise käsitus ja õppekeskkond	3. Põhihariduse missioon ja üldeesmärgid
4.–6. I–II ja III kooliaste	4. Ühtse põhihariduse kultuurikontekst
	5. Kooli töö organiseerimine õppimise ja heaolu edendamiseks
	6. Hindamine
7. Õppekorraldus	7. Õppimise ja koolis käimise toetamine
8. Hindamine ning klassi ja põhikooli lõpetamine	8. Õpilaste heaolu
9. Kooli õppekava	9. Keele ja kultuuri eriküsimused
	10. Kakskeelne õpe
	11. Alternatiivpedagoogiline haridus
	12. Valikained põhihariduses

pealkirjadele järgneb sidus terviktekst. Teksti liigendusest on sisu hierarhia hõlpsasti jälgitav alajaotuste sisule selgelt osutavate pealkirjade abil.

PRÕK 18 kasutamist üldistava juhendina kaldub raskendama õigusteadusele iseloomulik teemade jaotus lõikudeks, mis ei lase haarata loetelude üldisemat tähendust tervikuna. Raskesti loetavus on olnud probleemiks ka meie varasemates iseseisvuse taastamise järgsetes õppekavades (vt nt Krull 2009).

Olulisemad muutused temaatiliste rõhuasetustena. Õppekavade võrdlemisel sisukordade põhjal on loomulikult oht formaalseks pealiskaudsuseks, sest isegi olemuselt ja sisult identseid õppekava suuniseid saab tekstina struktureerida ja kirjeldada mitmeti. Seetõttu on erinevuste ja sarnasuste sügavamaks mõistmiseks otstarbekam keskenduda pigem õppekavades kajastuvatele põhimõttelistele lahendustele. Oluliste teemade tuvastamisel on järgnevas põhiliselt lähtutud Soome haridusreformi rõhuasetustest ja uues põhikooli raamõppekavas pakutavate juhiste iseloomust võrdlevalt PRÕK 18-ga (isegi kui need pole viimases otseselt sõnastatud).[4] SPRÕK 14 rõhuasetused on märgatavalt muutunud ka SPRÕK 04-ga võrreldes. Nii on eraldi peatükkidena lisandunud sellised teemad nagu koolikultuur, õppimise ja kooliskäimise toetamine ning varasemast selgemini ja eraldi 8. peatükina "Õpilaste heaolu" (alajaotustena valdkondadevaheline koostöö õpilaste heaolu kindlustamiseks, õpilaste kogukondlik heaolu, õpilaste individuaalne heaolu ja õpilaste heaolu kindlustamise plaan).

Veelgi põhjalikum on 7. peatükk "Õppimise ja kooliskäimise toetamine", mis hõlmab koguni nelja alateemat: toetamist suunavad põhimõtted, intensiivtugi, eriotstarbeline toetamine ja haridusseadusega ette nähtud toevormid. Neid alajaotusi täpsustavad lausa 13 kolmanda astme pealkirja, nagu näiteks esimese alateema (toetamist suunavad põhimõtted) puhul õpilaste suunamine abiprogrammis olevatele õpilastele ning kodu ja kooli koostöö abiprogrammis olevatele õpilastele.

Kõige olulisemaks ja huvipakkuvamaks uuenduseks SPRÕK 14-s on siiski õpetuse lõimimine läbiva pädevusena, mis erineb tuntavalt nii SPRÕK 04-s kui ka PRÕK 18-s kasutatud lahendustest.

Õpetuse lõimimine PRÕK 18-s ja SPRÕK 04-s. PRÕK 18-s on õpitu lõimimine püütud kindlustada üldkompetentsi ehk päde-

[4]Kuna õppekavad kui suunised õppetöö kavandamiseks ja läbiviimiseks lähtuvad vähem või rohkem haridusprotsessist kui tervikust, siis on vähe tõenäoline, et mõni aspekt jääb üldse puudutamata. Küll aga võib õppekava kui dokument olla struktureeritud erinevalt lähtudes sellest, kuidas tähtsustatakse üht või teist probleemi.

vuse ja läbivate teemade sissetoomisega (vt tabel 2). Nii on § 4 all sõnastatud kaheksa üldpädevust ja seejärel kolmele kooliastmele vastavalt 15, 15 ja 14 alapädevust. Ühtlasi formuleeritakse õppekorralduse all (7. jagu) kaheksa läbivat teemat. Sellega asi ei piirdu, sest kohustuslikke valdkondlikke pädevusi lisandub hulganisti ka ainekavades. Näiteks matemaatika ainekavas on sisse toodud matemaatikapädevus, mis avaldub üheksa võimekusena, antakse näpunäiteid üldpädevuse kujundamiseks, matemaatika lõimimiseks teiste ainetega, läbivate teemade rakendamiseks. Üldosa § 4 lõike 6 selgitus "kooliastmetes taotletavad pädevused kirjeldavad kokkuvõtvalt õpilase arengut eakohaste üldpädevuste ja valdkonnapädevuste ning õpitulemuste omandatuse kaudu" vajaks kindlasti selgitust, millise metoodikaga kooliastme pädevused saavutatakse.

Soome eelmises põhikooli raamõppekavas on abinõud õpetuse lõimimiseks palju lihtsamad. Sissejuhatavas tekstis öeldakse, et "läbivad teemad on keskse tähtsusega kogu kasvatus- ja õpetamistegevuse jaoks" (Finnish... 2004: 36). Kogu käsitlus on antud 7. jao "Õpieesmärgid ja hariduse põhisisu" alajaotuses "Integratsioon ja õppekava läbivad teemad". Õppekava läbivad seitse teemat (vt tabel 2) on määratletud *taotletavate eesmärkide* ja *põhilise õppesisuna*. Näiteks läbiv teema *areng isiksusena* tähendab õpilase kujunevat arusaama oma füüsilisest, psühholoogilisest ja sotsiaalsest arengust ning iseenda ainulaadsusest; oskust hinnata oma tegude eetilisust ning ära tunda, mis on õige ja mis väär; esteetilise kogemuse olulisusest elukvaliteedi määrajana; oskust ära tunda oma individuaalset stiili õppimisel ja võimet arendada end õpilasena; oskust toimida rühma ja kogukonna liikmena.

Õpetuse lõimimine SPRÕK 14-s. SPRÕK 14-s on õpetuse lõimimisele läbiva pädevusena antud rahvuslike hariduseesmärkide saavutamisel keskne roll. Pädevusi on siingi seitse (vt tabel 2). Koodid T1–T7 on läbivalt kasutusel kogu õppekavas, neid on täpsustatud kooliastme ja ainete jaoks. Kaheks kõige suuremaks uuenduseks SPRÕK 14-s ongi üldpädevuse loogiline seostamine õppeainete eesmärkide ja käsitleva sisuga (põhjalikumalt ülejärgmises lõigus) ning õpetust lõimivate *multidistsiplinaarsete õppe-*

Tabel 2

LÄBIV PÄDEVUS JA LÄBIVAD TEEMAD
PRÕK 18-s, SPRÕK 04-s JA SPRÕK 14-s*

PRÕK 18 üldpädevus	PRÕK 18 läbivad teemad	SPRÕK 04 läbivad teemad	SPRÕK 14 läbiv pädevus
– kultuuri- ja väärtuspädevus	– elukestev õpe ja karjääri planeerimine	– areng isiksusena	– mõtlemine ja õppima õppimine (T1)
– sotsiaalne ja kodanikupädevus	– keskkond ja kestlik areng	– kultuuriline identiteet ja internatsionaalsus	– kultuuriline pädevus, suhtlemine ja eneseväljendamine (T2)
– enesemääratluspädevus	– kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	– meedia ja kommunikatsioon	– hoolitsemine iseenda eest ja igapäevane toimetulek (T3)
– õpipädevus	– kultuuriline identiteet	– osalev kodanik ja ettevõtlikkus	– multikirjaoskus (T4)
– suhtluspädevus	– teabekeskkond	– vastutus keskkonna heaolu ja kestliku arengu eest	– IKT pädevus (T5)
– matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus	– tehnoloogia ja innovatsioon	– ohutus ja liiklus	– pädevus tööeluks ja ettevõtlus (T6)
– ettevõtlikkuspädevus	– tervis ja ohutus	– tehnoloogia ja inimene	– osalemine, kaasatus ja kestliku tuleviku ehitamine (T7)
– digipädevus	– väärtused ja kõlblus		

* Läbiva pädevuse ja läbivate teemade loetlemise järjestus tabelis vastab õppekavade omale.

moodulite rakendamine. Multidistsiplinaarseid mooduleid käsitatakse koolikultuuri elulise osana ja nende eesmärk on aidata õpilastel näha seoseid ja vastastikust sõltuvust õpitud nähtuste vahel, samuti näha koolis õpitu seoseid nende oma elu ja kogukonna

ning muu maailmaga. Õppeaineid lõimivate moodulite sisseviimine kooliaastati kuulub kohaliku haridusosakonna võimkonda.

Ainevaldkondade / -kavade struktuur. Ka siin on SPRÕK 14-s tehtud mitu muudatust nii SPRÕK 04 kui PRÕK 18-ga võrreldes. Eesti PRÕK 18-s on ainekavad esitatud üsnagi üksikasjalikult ning need jaotatud valdkonna üldalusteks ja ainekavadeks. Näiteks matemaatika valdkonna üldosa on jaotatud koguni üheksaks rubriigiks: matemaatikapädevus, ainevaldkonna kirjeldus, ainevaldkonna ained ja maht, üldpädevuse kujundamise võimalusi, lõimingu võimalused teiste ainetega, läbivate teemade võimalusi, õpitegevuste kavandamine ja korraldamine, hindamise alused ning füüsiline keskkond. Seejärel tuuakse ainekava all taas matemaatika õppe- ja kasvatuseesmärgid, matemaatika õppeaine kirjeldus, matemaatika õppe- ja kasvatuseesmärgid I kooliastmes, matemaatika õpitulemused ja õppesisu I kooliastmes, ning kaks viimast rubriiki omakorda II ja III kooliastme jaoks.

SPRÕK 04 ainekavade struktuur on lihtsam. See piirdub ainete õppimise eesmärkide, põhisisu ning õpiväljundite kirjeldustega 1.–2., 3.–5. ja 6.–9. klassi jaoks. Ühtlasi esitatakse 8. klassi jaoks lõpphindamise kriteeriumid.

SPRÕK 14 ainekavad on esitatud rühmitatuna kooliastmeti (1.–2., 3.–6. ja 7.–9. klass). Kooliastme ainekavade esituses saab eristada üldosa, mis puudutab kõiki ainekavasid, ja ainekavade kirjeldusi. Esimese kooliastme üldosa käsitleb teemasid nagu üleminek koolieelsest kasvatusest põhikooli ning 1. ja 2. klassi ülesanne, läbiv kompetents (T1–T7) kohandatuna 1. ja 2. klassile, probleemid kohalikuks lahendamiseks (näiteks õppe-eesmärkide ja sisu määramine iga õppeaine jaoks, õppemeetodid, õpiabi jm) ning õpitavad ained I kooliastmes.

Ainekavad on SPRÕK 14-s struktureeritud üksikasjalikumalt kui SPRÕK 04-s: aine roll õppekavas; spetsiifiline roll kooliastmes; õppe-eesmärgid tabelina; põhilised sisuvaldkonnad; eesmärgid seostuvalt õpikeskkonna ja meetoditega; nõustamine, diferentseerimine ja tugi aine õppimiseks, ning õpilaste õppimise hindamine (I kooliastmes suusõnalised hinnangud, II kooliastmes hindamis- ja III kooliastmes lõpphindamiskriteeriumide tabelid).

Läbiva kompetentsi ja aineõppe-eesmärkide sidumine tervikuks. See on ilmselt kõige algupärasem ja ka loogilisem lahendus SPRÕK 14-s. Selle järgi põhikooli õpingutega taotletavad seitse läbivat pädevust konkretiseeritakse õpilaste arenguvõimalusi arvestades kooliastmeti saavutatavaks. Kohandused antakse kirjeldustena, milliseid õppetegevusi õpilastele pakkuda ja millist võimekust nende arengus võib oodata. Kooliastme läbiv pädevus on lähtealuseks õppeainete eesmärkide ja põhisisu määratlemisel (Finnish... 2016: 21). Selline lähenemine võimaldab seada vastavusse aine õppe-eesmärgid; sisu, mille õppimise tulemusena need eesmärgid saavutatakse; ja pädevuse, mille kujunemisele mainitud õpingud kaasa aitavad.

Näiteks 1.–2. klassi soome keele ja kirjanduse õpetamise 14 eesmärki on jaotatud neljaks sisuvaldkonnaks: õpilase suhtlusoskus (C1), teksti tõlgendamine (C2), tekstiloome (C3) ning keelest, kirjandusest ja kultuurist arusaamine (C4). Üheks tekstiloome (C3) õpetamise kolmest eesmärgist (O9–O11) on julgustada ja innustada õpilast rääkima lugusid, väljendama oma arvamust ning edastama oma kogemusi sõnaliselt, kirjalikult ja visuaalselt. See aitab kaasa pädevuste T1, T4, T5 ja T7 kujunemisele. Õppeeesmärgid, nendega seostuvad sisuvaldkonnad ja saavutatav läbiv kompetents on SPRÕK 14 kõigi kooliastmete õppeainetes esitatud nii, nagu kujutatud tabelis 3.

Kokkuvõtteks. Soome üldharidusreformi ideed ja selle käigus valminud õppekavade, sealjuures SPRÕK 14 lahendused väärivad kindlasti tõsist tähelepanu meie üldhariduse strateegia ja seda kajastavate õppekavade kujundamisel. See aga ei tähenda, et kõik, mida naabrid teevad, sobib meilegi. Näiteks pole sugugi kindel, et väga jõuline orienteerumine õpilasekesksusele kõigi selleks rakendatavate abinõudega (sh koolikultuuri arendamise, õpikogukonna ideede, õpilaste heaolu rõhutamise ja hariduseesmärkide määratlemise läbiva kompetentsina) kindlustaks meie oludes õpilastel suurema õnnetunde, loomingulisuse ja ettevõtlikkuse ning edaspidigi väljapaistvad õpitulemused rahvusvahelises võrdluses.

Põhjanaabrite mure hariduse kvaliteedi pärast on arusaadav, sest näiteks loodusteaduste õppimisest rõõmu tundmine (ingl *en-*

Tabel 3

LÕIK SOOME KEELE JA KIRJANDUSE
1.–2. KLASSI ÕPPE-EESMÄRKIDE TABELIST

Õppe-eesmärgid	Eesmärgiga seostuv sisuvaldkond	Läbiv pädevus
Tekstiloome		
(O9) julgustada ja innustada õpilast rääkima lugusid, väljendama oma arvamust ning edastama oma kogemusi sõnaliselt, kirjalikult ja visuaalselt	C3	T1, T4, T5, T7
(O10) ...	C3	T2, T4, T5

Allikas: Finnish... 2016: 113.

joyment of learning science) on PISA 2015 andmetel vähenenud võrreldes 2006. aasta uuringuga. Seevastu on Eesti õpilaste hulgas selle aine meeldivus isegi suurenenud (OECD 2016: 123). Kas meie õpilaste praegu üsnagi head õpitulemused rahvusvahelises võrdluses aga ei uinuta meid märkamast ohte, mis kaasnevad näiteks pealiskaudsuse kasvuga digikeskkonnas elades (vt nt Hint 2011). Informatsiooni kerge kättesaadavus tekitab õpilastes ning vahel ka õpetajates väärarusaama, et digikeskkonnas justkui toimuks õppimine teisi seaduspärasusi järgides kui digiajastu eel. Arvatakse, et enam polegi vaja vaeva näha õpitava meelde jätmise või selle teadvustamisega (Krull 2018: 404). Selle tulemuseks on võimetus eristada olulist ebaolulisest, sest puuduvad süstemaatilised teadmised. Kas Soome üldhariduskooli reform ja sellest tulenev suurem rõhuasetus koolikultuuri arendamisele õpikogukondadena, kus väärtustatakse iga õpilase innustamist maksimaalselt pingutama õppimisel ja õppimisest rõõmu tundma, toob tõepoolest kaasa üldise hariduse kvaliteedi paranemise? Kas me saame loota, et ühiskonna üldine muutumine ei too meiegi koolides kaasa PISA testi tulemuste halvenemist ja vajaduse revideerida meiegi õppekavasid?

Või on probleem veel keerulisem, kui selgub, et PISA testid ei mõõdagi võimekusi, mida on vaja edukaks toimetulekuks tulevases maailmas. Näiteks osutab professor Jouni Välijärvi *Postimehele* antud intervjuus, et kuigi Soome õpetajate tähelepanekute järgi on laste võime keskenduda pika kestusega ülesannetele langenud, on samas paranenud suutlikkus teha korraga mitut asja: näiteks töötada korraga mitme avatud tekstiga, liikudes kiiresti nende vahel (Aavik 2015).

Eesti ja Soome riiklike põhikooli õppekavade lahenduste võrdlus struktuuri, temaatiliste rõhuasetuste, õpetuse lõimimise ja ainekavade tähenduses ning eriti süüvimine SPRÕK 14-s läbiva pädevuse ja aineõpingute tervikuks sidumise metoodikasse pakub hulganisti mõtteainet uute lahenduste leidmiseks. Nii toob õppekavade struktuuri põguski analüüs esile, et Soome põhikooli riiklikus õppekavas nähakse kohaliku tasandi osa õppekava arendustöös palju suuremana kui meil. Vähene kaasatus ja otsustamisõigus õppekavatöös ongi peamised põhjused, miks Eesti õpetaja ei tunne õppekava päris omana, nagu selgub õpetajate küsitlustest (Mikser jt 2016).

Kõige radikaalsem on siiski SPRÕK 14 põhimõte tuletada ainete õppe-eesmärgid läbivast pädevusest. See paneb selgelt paika, mis on põhihariduses oluline, kuid suunab ka senisest rohkem tähelepanu pöörama sellele, kuidas läbivast pädevusest kui üldeesmärgist tulenevalt on püstitatud üksikasjalikumad aineõpingute eesmärgid üldeesmärgi saavutamiseks. Põhimõtteliselt on SPRÕK 14 õpetuse lõimimissüsteem juba SPRÕK 04-s kasutatud õpetuse lõimimissüsteemi (läbivate teemade ning nende käsitlemisel saavutatavate eesmärkide ja õppesisuna) ainekavade põhiseks arenduseks. Ka SPRÕK 14-s on sisu ja selle õppimisel saavutatavate õppe-eesmärkide puhul osutatud, millise pädevuse saavutamisele need kaasa aitavad. Nii on iga aineõpingute eesmärgi puhul jälgitav selle võimalik panus läbiva pädevuse saavutamisse eri kooliastmetes.

Meie järgmise põlvkonna õppekavade koostamisel võiksid nii SPRÕK 14 kui ka SPRÕK 04 lahendused õpetuse lõimimiseks väärida tõsist tähelepanu, et lihtsustada meie õppekavades traditsiooniks saanud üldpädevuse ja läbivate teemade raskesti hooma-

tavat süsteemi. Seni kasutatud õpetuse lõimimistaotluste väljendamine mõneti teineteist kordavate üldpädevuse ja läbivate teemadena pole just kõige õnnestunum. Kogu süsteem on kohmakas ja sellest on õpetajal igapäevases õppetöös raske juhinduda. Seetõttu võiks huvi tunda, mis räägib õpetuse lõimimistaotluste väljendamise poolt või ka vastu *läbivate teemadena*, nagu seda on tehtud Soome 2004. aasta põhikooli raamõppekavas või *läbiva pädevusena* 2014. aasta õppekavas.[5]

Nii tervikliku probleemi puhul nagu erinevate õppekavalahenduste võrdlus, et mõista üldhariduse arengut ja selle kajastamist õppekavasuunistena, on raske tasakaalustatult kõiki aspekte hõlmata. Nii oleks igati teretulnud, kui Eesti ja Soome, kuid miks mitte ka teiste riikide õppekavasid võrreldaks ka teistest põhimõtetest lähtudes, et leida ideid paremateks lahendusteks meie õppekavaarenduses.

Kirjandus

A a v i k, Marti 2015. Kas lapsed lähevad lollimaks?; intervjuu Jouni Välijärviga. — *Postimees*, 2. V. Vt arvamus.postimees.ee/3174191/kas-lapsed-lahevad-lollimaks

D e p a r t m e n t of Education. 2014. The national curriculum in England: Framework document. Vt assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/381344/Master_final_national_curriculum_28_Nov.pdf

E e s t i elukestva õppe strateegia. 2014. Tallinn. Vt www.hm.ee/sites/default/files/strateegia2020.pdf

[5]Kuigi SPRÕK 04-s kasutatakse mõistet *läbiv teema* (ingl *cross-curricular themes*) ja SPRÕK 14-s terminit *läbiv kompetents* (ingl *transversal competence*), peetakse mõlema puhul silmas meie mõistes õppeainete ülest pädevust. Põhimõtteline erinevus on aga selles, et esimese puhul peetakse silmas aine õppe-eesmärkide saavutamist seostatult läbivaks teemaks, teisel juhul aga läbivast pädevusest tulenevalt sõnastatud õppeainete õppimise eesmärke, mille kaudu vastav pädevus saavutatakse.

F i n n i s h National Board of Education. 2004. *National Core Curriculum for Basic Education*. Vammala. Vt www.oph.fi/english/curricula_and_qualifications/basic_education/curricula_2004

F i n n i s h National Board of Education. 2016. *National Core Curriculum for Basic Education*. Helsinki: Next Print Oy. Tasulist versiooni vt www.ellibs.com/fi/book/9789521362590/national-core-curriculum-for-basic-education-2014

G o o d l a d, John I., M. Frances Klein, Kenneth A. Tye 1979. The domains of curriculum and their study. — John I. Goodlad and associates (eds.). *Curriculum Inquiry: The Study of Curriculum Practice*. New York: McGraw-Hill, pp. 43–76

H a l i n e n, Irmeli 2014. General aspects of Basic Education Curriculum Reform in Finland. Vt www.oph.fi/download/158389_general_aspects_of_basic_education_curriculum_reform.pdf

H a r i d u s- j a T e a d u s m i n i s t e e r i u m. Innove. 2013. PISA 2012 uuringu tulemuste kokkuvõte: Pressikonverents 3. detsembril 2013. a. Vt haridusinfo.innove.ee/UserFiles/%C3%9Cldharidus/PISA%202012/PISA_2012_uuringu_tulemuste_kokkuvote.pdf

H i n t, Mati 2011. Internet ja isiksus. — *Õpetajate Leht*, 28. X. Vt dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=opetajateleht20111028.1.1&st=1&l=et

K a u p p i n e n, Eija 2015. Finnish Curriculum reform 2012–2017. The National Debate on the Core Curriculum. Paper presented at ECER Annual Conference in Budapest (10 SES 03 D Paper Session) (7–11 September, 2015). Resümeed vt www.eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/20/contribution/36799

K o o p m a n s, Matthijs 2017. Perspectives on complexity, its definition and applications in the field. — *Complicity: An International Journal of Complexity and Education*, Vol. 14, No. 1, pp. 16–35. Vt journals.library.ualberta.ca/complicity/index.php/complicity/article/view/27611

K r u l l, Edgar 2009. Õppekavaülesed ideed Eesti õppekavades: Õppekavaüleste ideede kajastamise traditsioonid, tendentsid ja võimalused Eesti üldhariduskooli õppekavades. — *Haridus: Eesti pedagoogilise üldsuse ajakiri*, nr 11/12, lk 34–41

K r u l l, Edgar 2018. *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. 3., täiend. ja ümbertööt. tr. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

M i k s e r, Rain, Anita K ä r n e r, Edgar K r u l l 2016. Enhancing teachers' curriculum ownership via teacher engagement in state-based curriculum-making: The Estonian case. — *Journal of Curricu-*

lum Studies, Vol. 48, No. 6, pp. 833–855. Vt dx.doi.org/10.1080/00220272.2016.1186742

N I E R 1999. An International Comparative Study of School Curriculum. Tokyo: National Institute for Educational Research. (ERIC Document Reproduction Service No. ED437711). Vt eric.ed.gov/?id=ED437711

O E C D. 2014. *PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do. Student Performance in Mathematics, Reading and Science.* Vol. I. Revised edition, February 2014. PISA, OECD Publishing. Vt www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-volume-I.pdf

O E C D. 2016. *PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education.* PISA, OECD Publishing, Paris. Vt dx.doi.org/10.1787/9789264266490-en

O p e t u s h a l l i t u s. 1999. Hinnang Eesti õppekavale: Kokkuvõte õppekava üldosa ja ainekavade tugevatest ja nõrkadest külgedest. Vt www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjW5fDPuoXcAhVLxaYKHSLfBe4QFggmMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.curriculum.ut.ee%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fsh%2Fsoome_hinnang_eesti_6ppekavale.pdf&usg=AOvVaw3VQ57CPr6FdPSoeF5Qu6HO

P õ h i k o o l i riiklik õppekava (PRÕK). 2014. Vabariigi Valitsuse määrus (avaldamismärge) RT I, 14.02.2018. Vt www.riigiteataja.ee/akt/114022018008?leiaKehtiv

R u u s, Viive-Riina 2018. Paradigmavahetuse võimalikkusest kasvatusteadustes. — *Akadeemia*, nr 3, lk 399–430

R u u s, Viive-Riina, Rain M i k s e r 2013. Õppekava. — Rain Mikser (toim.). *Haridusleksikon*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 257–264. Vt www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:134642

S i v e s i n d, Kristen, Jan V a n D e n A k k e r, Moritz R o s e n m u n d 2012. The European Curriculum: Restructuring and renewal. — *European Educational Research Journal*, Vol. 11, No. 3, pp. 320–327. Vt journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2304/eerj.2012.11.3.320

V i t i k k a, Erja 2015. Curriculum reform and development in Finland. Finnish National Board of Education. Vt www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/ht/12.111.15_curriculum_reform_in_finland_vitikka.pdf

V i t i k k a, Erja, Leena K r o k f o r s, Elisa H u r m e r i n t a 2012. The Finnish National Core Curriculum: Structure and development. — Hannele Niemi, Auli Toom, Arto Kalloniemi (eds.). *Mir-*

acle of Education: The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schools. Rotterdam: Sense Publishers, pp. 83–96

EDGAR KRULL (1948) on lõpetanud Tartu Ülikooli füüsika erialal 1972, pedagoogikateaduste kandidaat 1987. TÜ üldfüüsika kateedri vanemlaborant 1972–1976, Alžeeria Demokraatliku Rahvavabariigi Annaba Ülikooli füüsika kateedri insener-laborant 1976–1979, TÜ üldfüüsika kateedri vaneminsener 1979–1983, pedagoogikakateedri õpetaja 1986–1987, vanemõpetaja 1987–1990, pedagoogikakeskuse ja pedagoogika osakonna dotsent 1990–2002, üldpedagoogika professor 2002–2017, üldpedagoogika osakonna juhataja 2003–2006, a-st 2017 emeriitprofessor. *Akadeemias* on avaldanud artiklid "Poliitiline sotsialiseerumine demokraatia tingimustes" (1991, nr 4, 1991, lk 740–762), "Inter- ja multikultuurilised kasvatustaotlused Eestis" (1999, nr 1, lk 114–129) ja "Normaalkoolid — kas anakronism või õpetajakoolituse tulevik?" (2009, nr 3, lk 524–547) ning Jack R. Fraenkeli artikli "Hilda Taba õppekava projekti arengulugu" tõlke (1996, nr 10, lk 2165–2193).

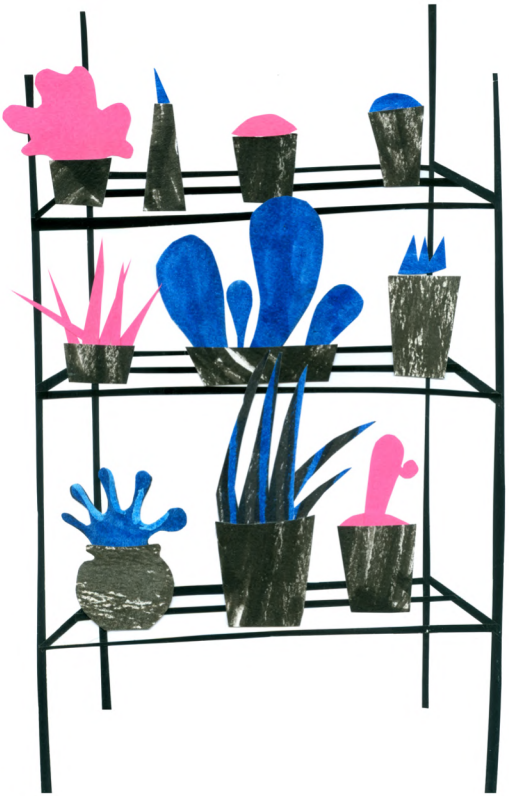

ANNE PIKKOV (2018)

RÄSITUD RÕÕM

Heljo Mänd

Olen lapsepõlves
nagu võõrsil.
Õõtsun kaameli seljas
mööda õitsvat kõrbe,
õõtsun oma alguse poole,
jõudmata rinnapiimani.
Ema maitse on
suus ununenud.
Tuline päikeseliiv
põletas keele hellaks.

*

Päev avaneb ja sulgub.
Rõõm kasvab eluvihmas
põlevaks põõsaks.
Põõsal on silmad peas
ja hääl küljes,
ainult tal pole sõnu suus,
pole sinist silpigi.
Pean teda aitama.
Looma talle ise sõnad hinge
tema enese tuleleegist.

*

Astun mööda elupikka teed,
mööda künklikke tolmupilvi,
mööda higi
ja leemendavat palavust,
mööda arusaamade kontraste,
mööda vastuväiteid ja vaidlusi,
mööda leppimist ning mõistmist,
mööda erinevaid arenguruume.
Astun, astun
mööda endakssaamise teed.
Rõõmu lõpp-punkt
terendab juba eemalt.

*

Kõnnin tasamaa näol.
Mööda ta ninajuurt,
ta ripsmeid,
ta kulmukaari.
Kõnnin mööda armastust
kilomeetrite kaupa,
jalad nagu pintslilöögid
maalivad mind lõuendile
vaikelu rahusse.

*

Mul on vahel tunne,
et olen ise rõõmupuu.
Mu sirge selgroog mühab
endast rühti välja.
Iga leheke on laulusuu,
kuulutab oma rõõmu
testamenti.

*

Kõnnin ikka veel kodutänaval,
südame jäälahmakatel,
mõistmata, kuidas väike
saab laguneda hiigelosadeks.
Kõnnin lainetavas jääs,
jalad läbimärjad,
hing puhas nagu Eeval
enne pattulangemist.
Siis tõmmatakse eesriie
mu sammude
või silmade ette.
Edasi on silmapiiril
ainult hirm.

*

Kes sosistab mu kuulmeisse:
unusta ära! unusta ära!
Unusta kadedus,
mis madaldab inimest,
võtab temalt väe, nagu keegi
võtaks Kalevipojalt mõõga.
Kes sosistab: unusta ära!
Lausa laulab:
andesta kõikidele kadedatele,
nad on ise
oma tigeduse ohvrid.
Andestan jõudumööda,
täna, homme ja ülehomme,
kuni hing saab
võõrast võimust puhtaks.

*

Õhtu hakul
hakkab taeva tagatoas
kruuksuma kaelustuvi:
kruu-kruu.
Kruuksub õhtu veel pikemaks
ja pimedamaks.
Kruuksub öö läbi,
õpetab mind pimedust tundma,
näitab hirmu
seest- ja väljastpoolt.

*

Mu kodul pole
enam piire,
seinad ei seisa püsti,
libisevad lootsikuks
mõttemerele.
Loksume lainetel
kaldast eemale,
kuuleme enese sees vaid
kauguste kutset:
kaugemale! kaugemale!
Seilame, mina ja paat,
ühineme
allhoovuste salapäraga,
teadmata, kuhu
välja jõuame.
Ent me usaldame elu.

*

Ka kurbus tahab olla
vahel rõõmus.
Unustada oma pained ja paised
ja sügelused.
Ent ta häälepaelad on tummad.
Ta pole harjunud
rõõmsalt suhtlema,
kuid ta proovib,
püüab tursunud kurgust
häälikuid kätte saada.
Kähiseb läbi pingutuste:
ole mulle emaks!
Mul on tunne,
nagu kõlistaks ta harfi.

ANNE PIKKOV (2018)

“TA EDENEB, KINDLALT, JULGELT, SUURE HOO JA JÕUGA, TÄIS ARMASTUSE TULD JA ARVUSTUSE KALKUST JA KÜLMUST...”

Eesti Vabariigi 8. aastapäevaks 1926

A. B.[1]

KAHEKSA AASTAT

Pühitseme juba kaheksandat rahvusliku iseseisvuse ja riikliku rippumatuse aastapäeva. Juba kaheksandat!

Kiirelt on kadunud aeg, kuid sisuküllaldane ja huvirohke on ta olnud sellele rahvale, kes riikliku iseseisvuse tunnistust nõutada oli otsustanud tegeliku enesemaksmapanemise teel, õhutatud sisemisest õigluse- ja kohusetundest.

Koostanud Mart Orav. — Tekstides on parandatud ilmsed trükivead ning tehtud väiksemaid ortograafiaparandusi. Vt aastapäevade 1919–1925 kohta: *Akadeemia* 2018, nr 1, lk 3–34; nr 2, lk 261–284; nr 3, lk 431–463; nr 4, lk 623–646; nr 5, lk 896–927; nr 6, lk 1055–1074; nr 7, lk 1267–1288.

[1]Adam Randalu (Bachmann; 1890 – 14. IV 1966 Tallinn), *Postimehe* ärijuht 1916–1917 ja vastutav toimetaja 1918–1919, toimetuse liige a-ni 1927, Asutava Kogu liige 1919–1920, töö- ja hoolekandeminister Jaan Tõnissoni valitsuses 1920, I ja V Riigikogu liige 1920–1921 Eesti Rahvaerakonna ja 1932–1937 Rahvusliku Keskerakonna nimekirjas, ajalehe *Põhja-Eesti* vastutav toimetaja 1929–1930, Narva abilinnapea 1930–1934, Nimede Eestistamise Keskbüroo juht 1934–1937. *Siin ja edaspidi koostaja kommentaarid.*

Eesti rahva täisväärtuslik tulevik on mõeldav ainult täieliku rahvusliku vabaduse ja iseseisvuse tähe all — sellest t e a d l i k u s t tundest kantuna võiski meie väikerahvas julge ja otsustava sammu astuda, kuulutada end keset politilisi tormikeerde ja sõjamölle i s e s e i s v a k s.

Eesti rahva enesemaksmapanemise võitlus ei ole mitte nii kerge ja saatuse hellal käel juhitud olnud, nagu see mõnelegi vahest paistab, kelle tunded ja meeled on sagedad olnud osavõttest rahva minevikule ja tulevikule. Lagedaid hingi ja pealiskaudseid peaajusid on meiegi inimeste hulgas, kes arvamisel on, nagu oleks meile iseseisvus kukkunud kui taevamanna iseenesest rüppe, ilma et meie seda ära teeninud oleks.

Tõsi, ettevalmistatud ja riiklikuks eluks kogenud ning vilunud ei olnud meie mitte — seks oli meie minevik küllalt ränk ja meie eneseavaldused liig kitsastesse raamidesse sulutud, kuid keegi, ei võõras ega oma, ei tohiks küll julgeda tõendama tulla, nagu ei oleks meie rahval iseseisvaks olemiseks sisemist kandejõudu ja küpsust või aga nagu puuduksid meil välised võimalused oma olu iseenda poolt seatud raamides arendama hakata.

Kaheksa aastat kestnud t e o d kõnelevad enam kui selgelt, et meie oma riikliku olemise kindlustamisel ja rahvusliku elu arendamisel suuremat küpsust ja tüsedamat sisemist jõudu avaldanud oleme, kui seda nii mõnigi oma või võõras uneski näha oleks võinud. Eriti majandusliku iseseisvuse kindlustamisel oleme erakordset püsivust näidanud, kuigi on eksisamme tehtud ja vääratusi olnud. Kuid need ei ole meid veel mitte murdnud.

Meie oleme vanemailt ja suuremailt riikidelt tunnistuse võitnud, et meie oskame ja suudame oma riigi elu kindlustada, meile on tõsiseid sõpru ja poolehoidjaid tekkinud juba iseseisvuse algpäevilt, kuna iseäranis viimased aastad on kinnitanud usku meie riiklikku püsimusesse ka nende seas, kes meie katsete ja püüete peale seni kahtleva pilguga vaadanud.

Erilise heameelega rõhutame iseseisvuse kaheksandal aastapäeval seda sõpruse tunnet, mis valitseb meie ja meie lähemate naabrite vahel.

L ä t i kui liitlase ja sõbrariigi esimese mehe — president Tschakste[2] — külaskäik meile ja meie selleaegse riigivanema J. Jaakso-

---

[2]Jānis Čakste (1859–1927), Läti Rahvanõukogu esimees 1918–1920, Asutava Kogu esimees 1920–1922, esimene president 1922–1927.

ni[3] vastukülaskäik naaberrahvale[4] oli tunnistuseks, kuidas kaks ühe saatuse osalist sõpra üks teist hinnata oskavad ja kuidas meie kahel ühise minevikuga lapsel ühine tulevik nii seotud on vastastikuste püüete ja lootustega.

Vennasrahva S o o m e presidendi Relanderi[5] külaskäik aga kujunes läinud aasta kevadel haruldaseks rahvuslikuks suursündmuseks ja h e l e d a k s p ä e v a k s Eestile.[6]

Veri on paksem kui vesi — seda kinnitasid need päevad, mil Soome presidendi sümpaatlikus isikus võisime tunda a r m a s t u s t kahe venna vahel.

Neile suurejoonelisemaile sõprusavaldusile lisaks oli läinud aastal rohkearvulisi külaskäike ka suurriikide esitajailt — Rahvasteliidult, Inglismaalt ja mujalt. Ja kõik need viisid meist h e a mulje, kinnitasid enam kui üks kord, et meie kindlal jalal asume ja õiglastes püüetes tegutseme.

Üheksandasse iseseisvuse aastasse astudes tahaksime aga soovida endale tõsist s i s e m i s t k a s v a m i s t, väärilist enesest lugupidamist ja sügavamat austusetunnet sellele kõrgele mõttele ja ilusale aatele, mille nimi on r a h v u s l i k i s e s e i s v u s!

Postimees, nr 54, 24. II 1926, lk 1.

---

[3]Jüri Jaakson (1870 – 20. IV 1942 Stupino), Eesti kubermangukomissari abi 1917, Ajutise Maanõukogu I abiesimees 1917–1918 Radikaaldemokraatide Erakonna ridades, Asutava Kogu liige Eesti Rahvaerakonna poolt, kohtuminister Ajutise Valitsuse III koosseisus 27. novembrist 1918 kuni 8. maini 1919, Otto Strandmani valitsuses 1919 ning Jaan Tõnissoni kahes valitsuses ja Ado Birgi valitsuses 1919–1920, II ja III Riigikogu liige 1923–1929, riigivanem 16. detsembrist 1924 kuni 15. detsembrini 1925, Eesti Panga president 1926–1940; Rahvuskogu 2. koja liige 1937 ja Riiginõukogu liige 1938–1940; vangistati 14. juunil 1941 Tallinnas, oli Sevurallagis, 1942. aastal mõisteti Erinõupidamise otsusega surma ja hukati.

[4]Jānis Čakste külastas Eestit 23.–26. veebruarini 1925 ja Jüri Jaakson Lätit 9.–11. maini 1925. a. Vt ka Kristhel Haak, "Läti Vabariigi ja Eesti Vabariigi riigipeade vastastikkused visiidid 1925. ja 1933. aastal ja nende kajastamine ajalehtedes: Bakalaureusetöö". Tartu: Tartu Ülikool, Eesti ajaloo osakond, 2018. hdl.handle.net/10062/60343.

[5]Lauri Kristian Relander (1883–1942) oli Soome president aastail 1925–1931; VR III/1, Kotkaristi I klassi teenetemärk 1930.

[6]Soome president külastas Eestit 21.–24. maini 1925. aastal.

J-s.[7]

ISESEISVUSES ON PÜSIVUS

Iga aasta pühitseme oma vabariigi aastapäeva. Iga aasta peatume uue verstatulba juures ja heidame pilgu tagasi läbirännatud tee pääle. Iga aastaga jõuame ühe jaamavahe võrra kaugemale sellest lähtekohast, kust algas meie rännak iseseisva rahvana. Ning mida kaugemale jõuame sellest lähtekohast, mida enam kuhjuvad meie pääle iseseisvuspoliitika äripäeva askeldused, seda vastutusrikkamaks muutuvad meie toimingud rahvusliku loomistöö ja iseolemise kindlustamise alal, — seda enam näib kahanevat esialgne patriootiline vaimustus ja kõikivõitev usk meie sammude häässe kordaminekusse. Esialgu on see vaid loomulik reaktsioon, mis järgneb igale tõusengule, kuid peame valvel olema, et ta ei areneks edasi, sest siis jõuame ükskord niikaugele, et peatudes järgmise verstatulba juures ja heites pilku tagasi, paneme endile küsimuse ette: ons see õige, mis oleme teinud, kas on õige see tee, mida senini oleme käinud? Selle küsimuse juure ei tohi meie kunagi jõuda! Selles küsimuses on kahtlus ning kahtlusel ei tohi maad olla sellel rännakul, mida algasime kaheksa aasta eest.

Meil ei pruugi kunagi karta kahtlust ega tunda hirmu oma iseolemise eest, kui meil on selge teadmine ja arusaamine selle üle, mis on toonud meile iseseisvus ning milliseid väljavaateid ta meile pakub tuleviku suhtes.

Meie riik on alguse saanud ajalooliste suursündmuste keerises. Sõda ja revolutsioon — need on meie rahvusliku uuestisünni häll, kuulide vingumine ja surejate hoiged — tema hällilaul. Nagu laastuke tormisel merel on tõusnud pinnale Eesti vabariik, ning sellele laastukesele võlgneme tänu, et oleme jõudnud välja sündmuste hävitavast keerisest. Ainult iseseisvus päästis meie rahva kõlblisest ja majanduslisest laastamisest, sest pruugib ainult heita pilku ida poole ning meile saab selgeks, mis oleks saanud meie rahvast ja maast siis, kui oleksime sunnitud olnud neid eksperimente kaasa tegema, mis mitukümmend korda tugevama rahva elujõugi surmani ära laastanud. Need ohvrid, mida nõudis vabadussõda, on täpikene selle kõrval, mis oleksime pidanud ohverdama siis, kui oleksime jäänud sündmuste jalgu. Seda meie ei tahtnud ning valisime tee, mille sündmuste käik meile lahti jättis.

Peame tunnistama, et meie iseseisvus on enam ajaloolise sündmustekäigu kui meie endi otsekohese töö ja arusaamise vili. Seda enam peame aru saama tema määratumast tähtsusest ning kindlustama endid

[7] Avamata nimemärk.

selge arusaamisega, et mõni sarnane puhang, mis meile iseseisvuse tõi, teda jällegi ära ei viiks.

Iseseisvus on suurim varandus, mida rahvas enesele iial ihaldada võib. Ainult iseseisvad rahvad suudavad kultuurilisi väärtusi luua ja maailma ajaloos kaasa rääkida — seda on tõestanud ajalugu ise. Ainult täieõiguslik kultuurrahvas suudab enesele luua inimväärilised elutingimised ja ei ole sunnitud leppima nende palukestega, mis rikaste laua päält maha langevad.

See on igale arusaadav. Iga üksik rahvus erineb teisest oma iseloomu tõttu ja see iseloom vajutab oma pitsati kogu rahvuse elu ja tegevuse pääle. Loomulikult — kui rahval puudub võimalus tegutseda oma iseloomu kohaselt, siis ei ole tema tegevusel ka tarvilisi tagajärgi ning kogu rahva elamine muutub temale enesele piinaks. Kui rahval puudub võimalus ise omale seadusi anda, oma elu enda iseloomule vastavalt korraldada, kui ta elab teise rahva valitsuse või eestkostmise all ja on sunnitud leppima korraldustega ja seadustega, mis võõrad tema hingele, — siis kahaneb rahva jõud, ta ei suuda midagi luua, vaid tammub tuimalt ja üksluiselt võõralt poolt kättenäidatud rada. See on rahvaste enesemääramise psüholoogiline vundament.

Senini ei ole nähtud valitsejat, kes oma valitsusalust ei eksploateeriks. Ning rahvas, kes oleneb teisest, peab osa ja sagedasti õige suure osa oma tööviljast ohverdama sellele, kellest ta oleneb. Kui sinna juure arvame veel selle osa, mis teisest olenedes sisemise tasakaalutuse tõttu iseenesest kaotsi läheb, siis alles näeme, kuivõrd vähe oma tööviljast saab rahvas omale siis, kui ta teisest oleneb. Sellest järeldub, et ainult iseseisvuses seisab rahva loomisjõud värske ja viljakas ning ainult iseseisvuses võib rahvas kogu oma töövilja ise oma huvides tarvitada ja seda maitsta. Sellega on rahvuste iseseisvus ainukene kapital, mis loob väärtusi.

Meie iseseisvus on meid välja kiskunud hävitavate sündmuste keerisest ja sellega meid hoidnud kasuta ohvrite toomisest. Igal inimesel ja rahval on õigus inimväärilisek elamiseks, samuti ka meil. Seda aga võime saavutada ainult siis, kui jääme iseseisvaks riigiks.

Riiklise iseseisvuse vilja maitseme juba tänapäev. Võrreldagu ainult praegust Eesti vabariiki endise veneaegse provintsiga, ning vahe iseseisvuse kasuks on käega katsutav.

Siiski leidub meil palju inimesi — ka haritlasigi, kes kõngutavad pääd ja ütlevad: Ega ikka seda elu ei ole, mis veneajal.

See on kulunud minevikuromantika, mis omane igale ajajärgule. Tuletatagu ainult meele seda, mis öeldi sellel õndsal Vene ajal, mida praegu tagasi igatsetakse! Reaalelu jätab ikka osa inimese nõudmisi

rahuldamata. Kuigi oleme tuntavalt edenenud, on ka meie nõudmised suurenenud ning sellepärast ei ole süüdi see ajajärk, milles elame, vaid meie ise.

Tõsi, meie pole omas iseseisvuses jõudnud veel õitsele, kuid vastuvaidlemata kindel on, et meie seda mingisuguses muus olukorras ammugi poleks suutnud. Meil on veel palju teha ja ainult iseseisvus on pandiks, et meie tegutseda võime ja suudame, et meie tegutsemisel on tagajärjed ja et meie oma töövilja ise maitsta saame.

Ainult iseseisvuses on püsivus ja inimvääriline elu!

Oma Maa, nr 23, 23. II 1926, lk 3.

F. K.[8]

EHITAME KODU, KUS KORD JA ÕIGLUS VALITSEKS

Homme pühitseme suurimat püha — oma riiklise iseseisvuse sünnipäeva.

Kaheksa aasta eest kõlas suust-suhu vabaduse hüüe: "E e s t i, s a s e i s a d l o o t u s r i k k a t u l e v i k u l ä v e l, k u s s a v a b a l t j a i s e s e i s v a l t o m a s a a t u s t v õ i d m ä ä r a t a j a j u h t i d a! A s u e h i t a m a o m a k o d u, k u s k o r d j a õ i g u s v a l i t s e k s!"...

Sellest ajast saadik ehitame kodu...

Kaheksa aastat on riiklises elus lühikene ajajärk. Eestile tähendab aga see ajajärk kõike.

Kaheksa aasta eest rõhus meid võõra kand. Siis oli raske isegi kohta leida, kus Eesti rahvas oleks võinud oma suveräänset tahet avaldada. "Sarmatia" lagendikul laiutas end hävitav korralagedus, ähvardades oma alla matta ka Eesti rahva. Läänest lähenesid Saksa väed. Vaenlased hirvitasid avalikult meie üle. Veeti kihla, et see isehakanud Eesti valitsus kaob kiirelt ajaloo hõlma, ilma et ühtegi väärilisemat tunnusmärkigi

[8]Ferdinand Kool (ps Kalju Rahu; 1895 – 6. IV 1973 Manchester, Connecticut), Viljandi maavalitsuse osakonnajuhataja 1922–1924, ajalehe *Oma Maa* tegev- ja peatoimetaja 1924–1940, ajalehtede *Oma Maa* ja *Sakala* trükikodade hooldaja ning ajalehe *Sakala* peatoimetaja 1941–1944; põgenes 1944. a Austria kaudu Saksamaale, viibis Augsburgis Hochfeldi põgenikelaagris, asutas seal ajalehe *Eesti Rada* ja oli selle esimene peatoimetaja 1945–1946, toimetas laagri bülletääni *Päevauudised*; asus 1950. a USAsse, kus oli mh Eesti Arhiivi Ühendriikides asutaja ja juhataja.

suudaks järele jätta. Palju oli me eneste hulgaski neid, kes Eesti tulevikusse ei uskunud. Kuid ometigi püsime kõigi nende arvamiste kiuste. Oleme vaba ja iseseisev rahvas rahvaste peres. Ehitame omale uut kodu.

Kaheksa aasta jooksul oleme suutnud rajada ja üles ehitada selle kodu alusmüürid. Kodumaa pojad ja tütred on ühinenud selles pühas töös. Kivi kivi järele on rahvas kokku kannud ja paigutanud kindlasti müürisse.

Vaadakem tagasi selle töö pääle ja tunnistagem avameelselt, et oleme korda saatnud rohkem, kui seda teinekord erakondlises võitlushoos tunnistada tahame.

Tõsi, ka praegugi ei ole veel kadunud rasked ajad. Iseseisvus tõi kaasa hulk uusi kohustusi. Need on seda raskemad kanda asutamise ja ülesehitamise ajajärgul. Kuid meil on kord majas. Me võime vabalt ehitada ja korraldada oma kodu ning rajada tulevikku. Peremees olla ise omas kodus, see on ka kõigi rahvaste ülim püüe. See soov on aastasadasid ka eestlase hinges hõõgunud. Selle hääks oleme valmis kandma kohustusi.

Kuid mitte üksnes ehitada, vaid ka kaitsta oleme suutnud oma kodu.

Vabadussõda ja 1. detsember... Narva tapelustes ja Võnnu väljadel otsustas Eesti sõdur Eesti saatuse. 1. detsember kudus uusi saatuslikke niite vabadusvõitluse kangasse. Nende langenud kangelaste vaim kannab meie kodu alusmüüri. Kangelaste verega on niisutatud lubi, mis kivid ühte seob. Sellepärast püsibki alusmüür kindlalt, nii et julgesti võime rajada seinu.

Millal jõuame tööga päris lõpule? Ei jõuagi. Riiklises elus ei lõpe kunagi korraldamise ja ülesehitamise töö. Kõik edeneb. Aeg toob kaasa uusi vaateid ja nõudeid. Aeg nõuab ümberehitusi. Õige riikline tarkus seisabki selles, et tarvilikke ümberkorraldusi õigel ajal ette võtta.

Iseseisvuse võitluses oleme ammutanud julgust, oskust ja usku oma võimistesse. Töö himu ja tarvilikku sitkust oli meil ennegi. Need on varad, mis ei tohi kaduda, vaid peavad kasvama. Seda kiiremalt kerkivad uue kodu seinad.

Homme paljastagem pääd langenud kangelaste kalmul, sest ilma nende ohvriteta ei oleks meil kodu. Homme anname tõotuse veel suurema usinusega edasi ehitada seda kodu. Mitte üksnes ehitada, vaid kindlustada tahame kodu, nii et seda ei suudaks kõigutada tuuled ega tormid.

Meie esivanemate higi ja veri ning vabadussõja ohvrid nõuavad meilt ennast ärasalgavat tööd. Järeltulevad põlved kohustavad meid.

Ehitame kodu, kus õigus ja kord valitseks...

Oma Maa, nr 23, 23. II 1926, lk 1.

J. Lattik[9]

HARIDUSMINISTER KOOLIÕPILASTELE. HARIDUSMINISTRI RINGKIRI KOOLIDELE VABARIIGI AASTAPÄEVAKS

Haridusminister J. Lattik on saatnud kõigile koolijuhatajatele vabariigi 8. aastapäeval koolides ettelugemiseks alamaljärgneva ringkirja.

Kasvandikud-õpilased.

Koolimajades ei tohi olla täna äripäeva liikumist ja elu. Koolitöö on käest pandud. Mõtted on mujal. Mälestused astuvad üle koolimaja läve ja kutsuvad kooliperet pühapäeva pidama ja pühitsema... kui oleks neid saadetud kuskilt ilusamast ilmast. Need on üsna hilised mälestused, väga kaugelt nad ei ole tulnud. Kevadise tormi sekka kaovad nende jäljed, sinna, kus oli Eesti riigi algus, kus sündis meie riik. Sinna ulatavad mälestused, kust meie rahvas hakkas käima oma eluteed iseseisva rahvana. Ei ole meie riigi algpäevad meelest jõudnud ära minna, suur hulk õpilasigi mäletab neid selgesti. Ainult pisikesed lapsed, kes esimest talvet koolis käivad, ei ole oma silmaga seda näinud, mis siis tehti, kui võideldi elu ja surma peale meie rahva vabaduse eest. Teistele kõigile võivad mälestused täna jutustada sellest, mis sündis kaheksa aasta eest.

See oli kangelasmeelne heitlemine nutu, lootuse ja pisaratega segamini visatud. Vahel läksid päevad nii raskeks, et kõik seisis kaalu peal: olla või mitte olla, surra ja jääda võõraste jalgu või võita ja siis elada. Mehi ei olnud enam, keda oleks võinud lahingusse saata, siis anti sõjariist koolilaste kätte ja kästi neil sõtta minna. Poisid läksid, nii mõnigi neist ei olnudki püssi pikkune, aga selle eest põles nende noorte silmis elutuli. Süda peksis valjult ja koolipoisid laulsid sõjameeste laulu. See on karm laul, valjud sõnad on tal, aga noored kodukaitsjad mõistsid lahingu laulu. Mu noored sõbrad, täna võite uhked olla selle üle, et teil juba mälestusi on. Jutustage oma noorematele kaasõpilastele, mis teil meelde on jäänud eestlaste vabadussõjast. Kui see mälestuste tagavara ka suurem ei ole kui üks pisar ema silmas, mida teie märkasite siis, kui ta üksi koju jäi ja isa läks sõtta, rääkige julgesti sellest ühest pisarast...

---

[9]Jaan Lattik (1878 – 27. VI 1967 Stockholm), Viljandi maakoguduse õpetaja 1910–1939 ja 1941–1944; Asutava Kogu ning I–V Riigikogu liige, Kristliku Rahvaerakonna asutajaid 1919, haridusminister Jaan Teemandi kolmes valitsuses 1925–1927, välisminister August Rei valitsuses 1928–1929 ning Otto Strandmani valitsuses 1929–1931, Eesti saadik Leedus 1939–1940; põgenes 1944. a septembris Rootsi.

...Aga mälestustest ei ela noorsugu kuigi kaua, see on õieti vanade kapital, mille protsentidest nad ennast toidavad. Noorte päralt on tulevik, ja meie noored kannavad kord meie tulevikku. Mõni aasta sinnapoole, ja teil tuleb võtta oma õlgadele kõik raskused ja kõik töö, mis meie õlgu surub. Kannate ka vastutust tehtud töö eest, nagu meie oleme kannud. Kas teist saab raskuste kandjaid, kas teie ei karda tööd ja vaeva, seda meie vanemate ilusamat ehet? See küsimus teeb meile alati muret, see küsimus põleb isa ja ema huultel nagu palavik, mida raske on kustutada. Aeg oma külma hingeõhuga ei armasta meie tahtmist ja püüdmist, ei hinda meie esivanemate põlist igatsust olla vaba ja olla töötegija kuni surmani. Meile valetatakse, et võõrsil olla kenam ja vabam elada, katsutakse kõrva sisse sosistada vana juttu kergemast elust ja sarnasest tulevikust, mida saaks ainult maitsta ja juua karika seest rõõmu ning õnne. Niisugust tulevikku ei ole. Kui ta ilus peab olema, see tulevik, mis peidetud teie kätesse ja meie vanade unenägudesse, siis on tema ehted töö ja raskus, palav armastus oma kodu vastu ja tänu isale ja emale haua põhja. Selle tuleviku jaoks õnnistab Eesti rahvas täna oma õppivat noortsugu.

...Vanas Ateena linnas on muistsed templi varemed. Neid varemeid kannavad kivist sambad. Kord kandsid nad uhket hoonet. Neile sammastele on antud inimese kuju. Saledad inimesed hoiavad hoone raskuse oma pea peal. Sellega on tahtnud vana elutark Kreeka rahvas ütelda, et inimesed on need, kes ehitust kannavad, mitte kivi, mitte kalju, vaid inimene oma sooja südamega, selge mõistuse ja kotka silmaga on ehituste kandja ja tugi, kelle najal seisab tempel, seisavad kodu ja kodumaa. Kivisammas ei ole muud kui kuju, pilt, päris kena pilt, aga ilma südameta...

Meil on püha õigus teid, noored sõbrad, näha kord niisugustena, kes tulevad ja astuvad sambaks, kui vanad toed väsivad.

Seda lubadust andke täna oma riigile ja rahvale, seda tõotage maksku mis maksab, et teie tahate olla tulevikus toed oma kodule...

Kui õige vanal ajal inimesed kaugel hommikumaal üksteisele truudust vandusid, siis nad tegid seda niiviisi. Vastamisi surusid mehed oma käe vastu üksteise südant ja lugesid selle juures vandesõnu.

Südamest südamesse pidi minema soov sõna pidada ja mitte murda...

Kui oleks see võimalik, ma annaksin käsu, et tõuseksid täna tuhanded ja tuhanded noored käed, vajuksid vähe allapoole, rinna kõrgusele ja vajutaksid ennast siis õrnalt vastu eestlase südant tunnistuseks, et õppiv noorsugu lubab armastada oma kodumaad kuni surmani... Sarnast

lubamist nähtakse kindlasti igavesest eluriigist ja seal antakse jõudu sõna pidada... Jumal kaitsku meie noori...

Jaan Lattik,

haridusminister.

Vaba Maa, nr 46, 24. II 1926, lk 6.

L. L.[10]

KAHEKSA AASTAT ISESEISVUSE IKKE ALL

Kirikukellade helistamisega algades, suurtükke paugutades ja sõjavägesid läbi linna marsitades ja joomingutega ning praalimistega "Estoonia" punases saalis ja teistes kabareedes ning kõrtsides lõpetades, — pühitseb Eesti tõusikkodanlus täna oma "iseseisvuse" kaheksandat aastapäeva.

Papp, minister, spekulant ja ülemuse käsu järele liikuma sunnitud sõdur, — need on need iseseisvuse pühitsejad. Ametlikud sõnakõlksud, "ustavama" sõjaväe osa paraadid tühjel uulitsail, klaaside kokkulöömised "Kuld Lõvis"[11] ja "Mustas Kassis"[12] ning joobnud lärm ja priiskamine, — on selle "pühitsemise" sisuks. "Iseseisvus", — see pidi olema kogu rahva asi, iseseisvuse püha pidi olema kogu rahva püha, pidi olema kogu rahva pidu- ja rõõmupäev. Aga kus on see rahvas? Seda rahvast ei ole olnud kodanluse paraadidel ja pidupäevadel. Ehk kui Tallinnas ja teistes linnades on rahvahulgad sel päeval uulitsale ilmunud, siis ainult selleks, et sini-must-valgete lippude vastu punaseid lippusid üles tõsta, et isamaa hümni jorutamisele vastata võimsa "Internatsionaaliga", et selle pealesunnitud iseseisvuse vastu meeleavaldust toime panna ja sellele pühitsevale käpatäiele näkku ütelda: von Seckendorfi[13] ja Soome lihunikkude loodud iseseisvust ei pühitseta kaua...

Ja mitte üksi töölised ja kehvem talurahva osa ei seisa sellest iseseisvuse pühitsemisest aupaklikul kaugusel, vaid selle "unustavad" ära ka need kihid, keda kodanlus oma iseseisvuse alustugedeks peab. Alles

---

[10] Avamata nimemärk.

[11] "Kuld Lõvi" oli võõrastemaja ja restoran Tallinnas Harju tn 40.

[12] Tallinnas Mere puiestee 10 kino Grand-Marina all asunud restoran, mille omanikuks oli 1923–1925 Eduard Libe ning mille siseminister oli 11. juunist 1925 skandaalide ja üle aja tegutsemise pärast sulgenud ning omaniku pealinnast välja saatnud.

[13] Vabahärra Adolf von Seckendorff (1857–1941), Saksamaa jalaväekindral, Saksa Põhjakorpuse juhataja, Eestimaa sõjakuberner esimese Saksa okupatsiooni ajal.

hiljuti virises "Vaba Maa", et majaomanikud ei pane "ei enamlastest vabastamise päevadel, ei iseseisvuse ja muudel riiklistel pühadel lippusid välja", vaid teevad seda ainult kroonu sundival käsul ja trahvi kartusel.[14]

Kaheksa aasta eest oli Eesti tööline ja talupoeg sunnitud taganema Saksa imperialismi ülevõimu ees, mis võimaldas Eesti kodanlusele, sellele pappide, ministrite, spekulantide, riigivaraste, nuhkide ja ohvitseride bandele "iseseisvust" tuua. Kuid seda iket, mida Eesti töörahvale iseseisvus kaasa tõi, ei ole Eesti töörahvas ükskõikselt kannatanud, vaid need kaheksa aastat on täis kõige ägedamat võitlust. Võitlust, milles Eesti töörahvas tahab ja peab tagasi võitma selle seisukoha, mille ta lõi ühes Vene proletariaadiga 1917. a. oktoobris.

Kangelaslik on olnud see võitlus. Ja järeljätmatu ning allaandmatu. Selle kaheksa aasta jooksul on Eesti töörahvas läbi elanud mitu kaotust, mitu taganemist. Kuid Eesti töörahvas ei ole lasknud pead norgu, ei ole nutnud ja virisenud oma kaotuste üle. Kaotustest on ta õppinud, kuidas paremini võidelda, kuidas vastasele paremat hoopi anda.

Tema võitlusvaim on terveks ja kindlaks jäänud. Julgelt ja kohkumatalt on sadanded ja tuhanded Eesti töölistest ja talupoegadest kommunistid kodanluse tapakirve ees seisnud ja värisematult hüüdnud: "Elagu töörahva revolutsioon!" Kodanlus ja sotsid vahivad silmad pimedaks, et klassikohtute ees tõuseks püsti tööline või talupoeg, kes mõistaks hukka olnud võitlused, kes lubaks võitlusmõõga käest visata ja pakuks härradele käe... "koostöötamiseks iseseisvuse kasuks". Aga seda ei ole. Ei ole ühtegi põlvililangemist iseseisvuse kuldvasika ette.

Ja see ongi kõige tähtsam. Julge ja kindel võitlusvaim on üheks aluskiviks, millele Eesti proletariaat võib rajada oma otsustava ja lõpuliku võitluse ja võidu.

---

[14]Vt "Ärevus ja meelepaha Tallinna majaperemeeste seas: Edaspidistel pidustustel ei panevat majaperemehed enam lippusid välja." — *Kaja*, nr 124, 16. V 1925, lk 3. Majaomanikud olevat nõudnud juba kaua üüriseaduse kaotamist ja esitanud Riigikogule ka vastavaid eelnõusid, mida see komisjonides arutanud, kuid pole päevakorda võtnud, takistajaks sotsialistid keskrühma toetusel. Tallinna majaomanikud nentisid oma koosolekul, et nende osaks on vaid makse maksta ja pidustuste ajal lippe välja panna, mistõttu otsustatud, "et edaspidiste tähtpäevade ja pidustuste puhul majaomanikud enam vastavate korralduskomisjonide töödest osa ei võta ja oma maju enam lippudega ehtima ei hakka, kuna aga lähemal ajal ühe lugupeetud külalise Eestisse jõudmist on oodata, siis otsustatud viimase auks ü k s n e s vastava riigi lipud hoonetel välja panna".

Selle meelekindluse, julguse, järelandmatuse ja kartmatuse ees väriseb kodanlus. Kriiskades oma võidust väriseb ta töörahva surematu võitlusvaimu ees, nagu see kõige paremini ilmsiks tuli pastor Lattiku kirjutusest 1. dets. aastapäeval "Päevalehes".[15] Nagu selle kirjutuse ridade vahelt selgub, tunneb see kodanluse ideoloog end täiesti lööduna. Kui palju surmaotsuseid, kui palju sunnitööd, kuid võitlusvaim ei murdu, klassivaen ei kustu, — nii ohkab ja vabiseb Lattik. Ning ta tuleb klassiviha lahutama piibliga: vennad, laseme põlvili vennatapluse ühistele haudadele ja anname üksteisele käe... rahuks! Meie oleme ju kõik tulnud parunipiitsa alt, meil on ühine saatus! Nii jutlustab see töörahva kurnamisest ja vereaurust rasvaläinud jäär.

Selle kelmi jutlustamised annavad tunnistuse just hirmust ja kartusest.

Rahu tuleb pakkuma ainult võidetu, ainult allavanduja.

Töörahvas lükkab niisuguse rahupakkumise tagasi. Ei saa olla leplikkust võllatõmmatu ja võllatõmbaja vahel. Seda teab ka kodanlus. Ning priisates ju prassides oma iseseisvust pühitsedes väriseb ta.

Edasi: Venemaa Kommunistline (enamlaste) Partei Peterburi Eesti osakonna häälekandja, nr 45, 24. II 1926, lk 1.

E. N.[16]

VABARIIGI 8. AASTAPÄEV.
24. VEEBR. 1918 – 24. VEEBR. 1926

Homme peame vabariigi kaheksandat sünnipäeva... Pääle väikeste laste mäletavad kõik eestlased meie vabariigi loomisaega. Need sündmusrikkad ja ärevad päevad, mil tekkis meie riik, jäävad mälestusse kustumatult.

See oli veebruarikuul 1918. a., kui valitses Vene võim, seekord enamlik nõukogude valitsus, mille keskkoht oli Peterburis ja kelle kohapäälseteks esindajateks olid Anvelt, Kingissepp, Vöölmann[17], Vall-

---

[15]Vt Jaan Lattik, "Siis katkes kõne...: 1. detsembri ohvrite haual". — *Päevaleht*, nr 326, 1. XII 1925, lk 2.

[16]Eduard Pertmann (Pertman; 1894 – 12. VI 1933 Viljandi), kooliõpetaja Harju- ja Järvamaal, *Sakala* toimetuse liige a-st 1924, Viljandi Karskusseltsi Võitlus esimees.

[17]Voldemar Vöölmann (1887–1937), Tallinna Nõukogu Täitevkomitee ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee esimehe asetäitja, VSDT(b)P Eestimaa Büroo liige ja Tallinna linnavalitsuse esimees 1917–1918, Venemaale 1918, Moskvas juhtival majandustööl, Kasahhi ANSV Rahva-

ner[18], Käspert[19] ja Vakmann[20]. See võim oli hävitanud meil vabadus-

---

komissaride Nõukogu esimehe asetäitja ja Majandusnõukogu esimees 1923–1925, VNFSV Rahvakomissaride Nõukogu j.a Plaanikomitee esimehe asetäitja 1925–1928, Ehituskomitee esimees 1928–1930, seejärel VNSFV RKN erivolinik kapitaalehituse alal. Vangistati 1937 nn Palvadre grupi liikmena ja hukati.

[18]Artur Vallner (1887 – 4. XI 1937 Sandramoh), lõpetas Peterburi Ülikooli matemaatikakandidaadina 1912; Petrogradis Eesti Vabariiklaste Liidu asutajaid 1917, Eesti Ajutise Maanõukogu (Maanõukogu) liige 1917 EVRLi esindajana ning Maanõukogu esimees kuni 25. oktoobrini, EKP liige 1918; põgenes 1918. aprillis Venemaale, Eesti Töörahva Kommuuni nõukogu liige ja hariduskomissar 1918–1919, tema algatusel avatud ETK ülikooli juhataja ja õppejõud Petrogradis 1919, Leningradi Ülikooli pedagoogika ja ühiskonnateaduste metoodika professor 1923–1937, ühtlasi Herzeni-nimelise Pedagoogilise Instituudi pedagoogikaprofessor ja selle ühiskonnateaduste osakonna dekaan; vangistati 15. VIII 1936, mõisteti NSVL Ülemkohtu Sõjakolleegiumi väljasõiduistungil 25. detsembril 10 aastaks vangilaagrisse, kandis karistust Solovetsi saartel, NKVD Erinõupidamise otsusega 10. oktoobrist 1937 mõisteti surma ja lasti maha, maetud Sandramohi vangide hukkamis- ja matmispaigale.

[19]Johannes Käspert (1886 – 11. XI 1937 Leningrad), VSDTP Tallinna Komitee ja Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu liige 1917, Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee liige ja ajakirjanduskomissar 1917, Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu TK liige ja haldusosakonna juhataja 1917–18, Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu liige ja Siseasjade Valitsuse juhataja 1918–1919, tšekist Venemaal a-st 1919, EKP KK Leningradi Büroo sekretär 1931–1934, EKP KK Välismaabüroo liige a-st 1935, EKP Ajaloo Komisjoni sekretär a-st 1925, vangistati 11. VIII 1937, NSVL Prokuratuuri ja NKVD komisjoni otsusega mõisteti surma ja hukati.

[20]Rudolf Vakmann (1894 – 11. XI 1937 Leningrad), VSDT(b)P Tallinna komitee liige ja sekretär 1917–1918, Punakaardi organiseerijaid, Ülevenemaalise Asutava Kogu saadik Eestimaa kubermangust 1918, Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu täitevkomitee liige 1917–1918, Eestis põranda all 1918. aasta novembrist kuni 1921. aastani, Kommunistliku Partei Eestis ja EKP Keskkomitee liige 1918–1930, EKP KK välismaabüroo sekretär 1921–1925, korraldas terroristide toimetamist Eestisse 1924. a; Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonna Eesti sektori juhataja ja poliitökonoomia õppejõud 1925–1930, majanduskandidaat 1935, ÜK(b)P KK Parteiaktiivi Massilise Kaugõppe Instituudi Leningradi osakonna poliitökonoomia kateedri juhataja 1936–1937; vangistati 6. IX 1937, NSVLi Proku-

päevil 1917. a. demokraatlikul alusel valitud maapäeva ja omavalitsused ning seadnud asemele enamlikud nõukogud. Maal valitses punane terror. Sõjaväljal oli peetud rahuläbirääkimisi, mis lõppesid Brest-Litovskis rahulepinguga Nõukogude-Vene ja Saksamaa vahel.

Kommunistliku Venemaa esindajad kirjutasid militaristliku Saksamaa nõudmistele alla ja selle tagajärjel tulid Saksa väed Eesti mannermaale, kuna kommunistliku punaväe osad põgenesid itta ja hetkeks jäi Tallinn võimuta. Laevadel ja raudteel lahkusid punase võimu esindajad, aegamisi tulid lõunast ja läänest lähemale Saksa kiivrimehed. Sel ajal astus kokku Eesti maapäeva juhatuse poolt moodustatud päästekomitee ja kuulutas Eesti iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks. See oli 24. veebr. 1918. a. Tallinnas pandi lehvima sini-must-valged lipud... Kuid mitte kauaks. Samal päeval jõudsid Tallinnasse Saksa sõjaväed. Eesti lipud võeti maha, maksma pandi terves Eestis vägivaldne okkupatsiooniline võim, mis alles sama aasta novembrikuul lahkus, maad andes Eesti ajutisele valitsusele.

*

Nõnda tekkis Eesti vabariik.

Kaht ülivõimu on kannatanud demokraatlik Eesti — üks on läänevõim, teine idavõim. Kaks vaenlast on ähvardanud Eestit aastasadade jooksul, üks läänest, teine idast. Eestimaa suutis kõige esmalt täielikult vallata läänevõim — 1217 langes meie maa läänest tulnud raudrüütlite toore vägivalla alla, mis sai lõplikult hävitatud alles 1919. a. maaseadusega. Ida raudrusikat maitsesime 1710. a. alates kuni 1918. a. okupatsioonini.

Ajalugu on tahtnud, et meid valdab enne lääne vägivald, siis ida vägivald. Kui langes Eestis kommunistlik ida vägivald, siis tahtis saatus, et pidi tulema veel kord lääne vägivald militaristliku okupatsioonivõimu näol. Selle langemisel tegi katset meid uuesti vallata idast tabav enamlus. Ja enamluse järele tõstis pääd lääne poolt tulev parempoolne purutagurlik rüütlivõim "landesvääri" näol. Ja kui mõlemad olime enam kui aastapikkuses heitluses tagasi tõrjunud ning oma kodu juba mõndapidi korraldanud, siis tõstis pääd 1. dets. 1924 a. jälle idavõim, püüdes ennast siin vägivaldselt, terrori abil maksma panna. Kuid Eestil läks korda ennast kaitsta.

Praegu, mil demokraatliku vabariigi 8. aastapäeva pühitseme, oleme küll väljaspool otsekohest hädaohtu. Kuid ei või olla julge, et lää-

---

ratuuri ja NKVD komisjoni otsusega 4. novembrist mõisteti surma kui kodumaa reetur ja lasti maha.

ne must tagurlus või ida punane militarism meid ühel ootamatul tunnil jälle ei ähvardaks. Ikka kordamööda on need vaenlased meid neelata püüdnud — kord üks, kord teine. Ikka ja alati peame nende vastu valvel olema.

Saatus on tahtnud, et Eesti asub demokraatia teele. Saatus õpetas meid tundma parempoolset militaristlikku monarhismi ja pahempoolset militaristlikku enamlust. Küllalt hästi saime oma turjal tunda neid vägivalla-võime, küllalt tundsime nende rusikat. Sellest tuligi, et Eesti valis oma riigikorraks demokraatia, rahvavalitsuse ja lõi demokraatliku vabariigi, mille kodanikud praegu oleme.

Eesti on saanud minevikus väga valusaid õppetunde. Kibe ja võitlusrikas minevik on õpetanud Eesti rahva rõhuvat enamust demokraatiat, rahvavalitsust austama. Ei paku meile veetlust enam ei monarhistlik fashism ega kommunism — tunneme neid juba liig hästi selleks veel kord nendega mingisuguse paremuse lootuses katset teha. Meie ülesandeks jääb ainult demokraatiat kaitsta ja hoolitseda, et meie vabariigis puhas ja võltsimatu demokraatia ikka enam ja enam esile pääseks ja maksma hakkaks.

Demokraatia süvendamine olgu meil kodukaitse kõrval pääülesandeks. Laialiste rahvakihtide hääkäekäigu eest hoolitsemine, rahvahulkade hädade ja puuduste tähelepanemine ning nende kõrvaldamise eest hoolitsemine olgu meie päevaülesandeks, sest see on üks parematest kodukaitse abinõudest. Rahvaenamuse käekäigust hoolitsemisega loome demokraatlikus Eestis sisemise tugevuse. Ja ainult sisemiselt tugev riik suudab end kaitsta väliste vaenlaste vastu.

Niisuguste soovidega saadame Eesti demokraatliku vabariigi uude iseseisvuse aastasse. Iga kodanik kannab meie vabariiki oma õlgadel, sellepärast olgu igaühe kohus hoolitseda riigi sisemise ja välise rahu, sisemise tugevuse ja välise kaitse eest.

R i i g i s i s e m i s e e l u o t s t a r b e k o h a s e k o r r a l d a m i s e j a d e m o k r a a t i a i g a k ü l g s e k a i t s e t ä h e a l l a l g a m e u u t i s e s e i s v u s e a a s t a t.

Järvamaa: Põllumeeste, asunike ja väikemaapidajate häälekandja, nr 15, 23. II 1926, lk 1; *Sakala*, nr 23, 23. II 1926, lk 1.

A. Piip.[21]

ISESEISVUSE PÜHA.

"Postimehele" kirjutanud välisminister A. Piip

Kaheksas aastapäev leiab Eesti sisemiselt ja väliselt kindlal jalal. Nooremal põlvel, kes Eesti vabariigi aja kestel üles võrsunud ja juba tegelikult meie rahva saatuses kaasa kõnelema hakkab, on raske ette kujutada määratut edu, mis Eesti oma lühikesel vabaduse ajajärgul saavutanud. Unustatakse raskused, mis meie riik alguspäevil üle elama pidi — ning nurisetakse, et kõik ikka veel pole selle täiuseni jõudnud, mida nende noor mõttelend vast õigusega teostatud tahaks näha.

Kuid ka vanemad inimesed, kellele loomulikult nende noorpõlve olud kuldsetena näivad, ohkavad, kui näevad, et ühel ehk teisel juhtumisel mõni raskus nende rahupäevi rikub. Ka nemad kaebavad, et asjad minevat liig aeglaselt ning paremust polevat märgata.

Ühendused meie üldse raske loomuga kipub kurbmeelsus ja pessimism kogu meie seltskonnas maad võtma.

Kas on see aga õigustatud? Kas ei tuleks meil kõigil, ümberpöördult, tõesti raskete aegade peale vaatamata, suutmaks teisiti elu peale vaadata ja tähele panna määratud edu, mis meie riik ja rahva olukorra paranemine saavutanud? Ma olen veendunud, et küll oleks aeg meil võtta elu juhtnööriks optimismi, et kõik paremusele muutub selles paremas olevas maailmas.

Ja tõesti — vaadake ümber, kas ei ole see nii? Noored, õnneks, ei tunne meie vanema põlve noorepõlve raskusi, neid majanduslisi vintsutusi ja seda moraalset piina võõra rõhumise pärast, mis oli meie saatus. Kas ei ole meie ise saanud o m a p e r e m e e s t e k s, kas ei ole meie o m a k e e l maksmas siin meie esivanemate maal, kas ei ole r a h v a

[21] Ants Piip (1884 – 1. X 1942 Nõrobi vangla), Ajutise Maanõukogu liige Viljandi maatameeste poolt 1917–1919, Asutava Kogu 1919–1920 ja I Riigikogu liige 1920–1923 Eesti Tööerakonna nimekirjas, Rahvuskogu II koja liige 1937, Riigivolikogu liige 1938–1940; Eesti välisdelegatsiooni liige 1918–1919, Eesti delegatsiooni liige Tartu rahukonverentsil 1919–1920, Eesti esindaja Londonis 1920, saadik USAs 1923–1925; Otto Strandmani valitsuses välisminister Jaan Poska abi ja välisminister 1919, peaminister (riigivanem) ja sõjaminister 1920–1921, välisminister Konstantin Pätsi valitsuses 1921–1922, Jaan Teemandi valitsuses 1925–1926, Jaan Tõnissoni valitsuses 1933 ning Jüri Uluotsa valitsuses 1939–1940; TÜ rahvusvahelise õiguse professori kt ja korraline professor 1919–1940; vangistati 1. VII 1941, suri vangistuses Permi (Molotovi) oblastis.

k ä t t e tagasi läinud m a a pind, mida veel hiljuti hariti võõra käsu järele higi ja vaevaga?

Ning, lõpuks, kas siis meie iseseisvuse võitlus ise ei anna põhjust optimismiks? Tuletagem vähegi meele olukorda kaheksa aasta eest — ja meis peab tahes ehk tahtmata kindlamaks muutuma usk ajaloolise õigluse ja vabaduse võidu sisse.

Meie pühitseme täna meie vabariigi kaheksandat aastapäeva. Milline määratu ajalooline tähis! Kuid ka seegi ei olnud ümbritsetud päikese paistest, vaid maetud mustematesse ajaloo pilvedesse. Kodus valitses meil võõras terror, ning ees seisis uus ja mitte vähem kohutav hädaoht — tolleaegse tugevama militaristlise riigi vägede okupatsioon.

23. jaanuaril enne seda olid meie aadelikogud omalt poolt kokku astunud ning otsustanud Eestimaad Venest lahtilöönuks tunnustada ning kutsuda mainitud vägesid maale. Ja pärast seda, kui 18. nov. 1917. a. Eesti maanõukogu Eesti maa oli juba tunnustanud suveräänseks ja rippumatuks, tegelikult lahutatuks Venest, kus ainult oma rahva poolt heaks kiidetud seadused maksma panna võidaks.

Julgelt ja otsustavalt kõlab küll juba 4. veebr. 1918. a. Stokholmis meie Maanõukogu esitaja Jaan Tõnissoni protestihääl aadelikogu otsuse vastu meie maale uut orjaiket kaela tuua, küll kuulevad suurriigid meie esitaja protestihäält — kuid tegelikku jõudu meil veel polnud, et välist hädaohtu kõrvaldada. Ainult aasta hiljem, 24. veebr. 1919. a., võis meie ülemjuhataja kindral Laidoner teatada Maanõukogule, et maa võõrastest vägedest vaba. Kuid 24. veebr. 1918 ise, meie ajalooline tähis, pidi ettevalmistatud saama määratute raskustega ja hädaohuga kogu rahvale, muidugi ka meie päästekomitee liikmetele — K. Pätsile, J. Vilmsile, K. Konikule[22].

Kuid see rõhuv ja läbipaistmata tumedus pidi andma aset rahva kindlale soovile saada vabaks, saada iseseisvaks. Priius tuli nii täieli-

---

[22]Konstantin Konik (1873 – 3. VIII 1936 Tartu), TÜ haavakliiniku assistent 1905–1908, Tallinna Eesti Arstide Erakliiniku juhataja 1909–1912, Vene-Balti laevatehaste vanemarst 1913–1918, Tallinna tervishoiubüroo juhataja 1915–1917, Eesti Ajutise Maavalitsuse liige ja tervishoiuosakonna juhataja 1917, Eestimaa Päästekomitee liige 1918. a veebruaris, Saksa okupatsioonivõimude vang 1918, Tervishoiu Peavalitsuse juhataja 1918–1920, TÜ haavakliiniku juhataja ja kirurgia professor 1920–1936, arstiteaduskonna dekaan 1920–1931; Asutava Kogu liige 1919–1920 Eesti Tööerakonna nimekirjas, V Riigikogu liige 1932–1936 Rahvusliku Keskerakonna rühmas, haridus- ja sotsiaalminister Jaan Tõnissoni valitsuses 1933.

kult, nii kiirelt, et meil määratuid jõupingutusi vaja oli, et ajaloo käigule järele jõuda.

Sellest ka tekkinud meie raskused, sest pole nii lühikese ajaga, nagu seda meie iseiseisvus, võimalik olnud kõiki keerdküsimusi küllaldaselt veel korraldada.

Kuid meie oleme õigel rajal. Välisvaatlejate arvamiste järele ei ole meie üldse suuri eksisamme teinud, eriti välispolitiliselt, oma esimese välisministri kadunud J. Poska ajast peale, oleme saavutanud ühtlase õige rahvuslise tegevusjoone.

Arvan, et ka oma sisemises arenemises ja majanduslise iseseisvuse saavutamises meie oskame seda õiget keskjoont tabada meie reaalsete olude kohaselt, nagu see meil on korda läinud välises võitluses oma iseseisvuse ja riigi kindlustamise eest.

Ja kõige selle pärast võime meie oma vabaduse püha kaheksandat aastapäeva pühitseda täie optimismiga ja usuga paremasse tulevikku.

Postimees, nr 54, 24. II 1926, lk 2.

Rbn.[23]

KAHEKSA AASTAT POLIITILIST ISESEISVUST

Juba kaheksa aastat on möödunud Eesti riigi asutamisest.

Ruttu on aastad läinud, nagu unenäos on elatud.

On ju kõik need aastad olnud ehitamis- ja sisseseadeaastad. On omale iseseisvat kodu alustatud, ehitatud, parandatud.

Kõik need aastad on laastud lennanud ja kirves liikunud, ei ole mahtigi saadud tehtud tööst välja puhata, mõnutundmisest kõnelemata.

Ei ole ime, et aeg nii ruttu kaob, kus õieti minutitki ei ole saadud igavustki tunda.

---

[23]Hans Rebane (1882 – 16. XII 1961 Stockholm), *Postimehe* toimetuse liige 1906–1918 ja vastutav toimetaja 1913–1914, 1916–1917, *Päevalehe* peatoimetaja 1918–1927 ja vastutav toimetaja 1918–1921, III Riigikogu liige 1926–1929 Põllumeeste Kogude nimekirjas, Jaan Tõnissoni valitsuse välisminister 1927–1928, Eesti saadik Soomes 1931–1937 ja Lätis 1937–1940; vangistati 1941, pääses vange Leningradi viivalt laevalt Jaen Teär; põgenes 1944. a septembris Rootsi, oli Eesti Vabariigi valitsuse eksiilis minister, peaministri asetäitja ja välisminister 1945 kuni nende käskkirjade tühistamiseni August Rei poolt 1949.

Elu sammub edasi ja ka meie ühes sellega oleme edasi saanud. Meie tänases lehes on avaldatud majanduslised ülevaated,[24] kus näeme meie arenemiskäiku iseseisvuse kestel, pea lootuseta alguspäevi, visa ja järeleandmata edasipüüdmist, kuni viimaks jalgu alla hakkasime saama, kõvemat pinda oma all tundma.

On paljugi katseid tehtud, paljugi eksitud, väärsamme tehtud ja kooliraha makstud.

Aga sinna ei ole midagi parata, ei ole seal ka kedagi süüdistada.

Riiklises elus ei saa kõike järele aimata teistelt, kes varem alanud ja omad õppimisaastad juba läbi teinud, lihtsalt kopeerida.

Iga rahvas ja riik elab enam-vähem omapärastes tingimistes, mille järele tal oma elu juhtida tuleb.

Nii oleme pikapeale äratundmisele jõudmas, mida ikkagi ainult elu üksi, katsed näidata võisid, missugused on meie tähtsamad majanduslised harud, kuidas ja mis abinõudega on meil võimalik oma majapidamist tasakaalu viia.

Seniste õppimisaastate ja seni saavutatud tagajärgede kohta peab siiski tähendama, et need kihid ja ringkonnad, kes majanduslisi v ä ä r t u s i loovad, edukamalt on töötanud, kui sagedasti neile seks poliitilised olukorrad seda on võimaldanud.

Sisepoliitiline arenemine on meil igatahes pikalisemalt käiku läinud, kusjuures demokraatline mõtlemisviis veel küllaldaselt süveneda ei ole suutnud.

Kui meie aga tahame riiklist tunnet süvendada, arusaamist oma iseseisva riikluse tarvidusest kasvatada, siis on tarvis, et meie sisepoliitiline võitlus ideelisemaks muutuks ja meie rahvaesitus püüaks seista kodanikkude silmis tarvilikul kõrgusel.

Meie sisepoliitilises võitluses on igatahes olnud edu märgata nimelt selle poolest, et nüüd järgmise riigikogu valimiste eel üles on kerkinud rida põhimõttelisi küsimusi, mille pärast piike murtakse.

Põhimõtteliste küsimuste pärast võib võitlus ei tea kui äge olla, ta seisab ikkagi peajagu kõrgemal igasugustest isiklistest kahtlustamistest, millest meie õhkkond alati on kubisenud.

Kuna pikapeale arusaamine üksikutes kihtides oma e l u l i s t e s t huvidest on tõusnud, mida demokraatlises ja rahvaesituslises riigikorras saab teostada poliitiliste parteide kaudu, siis on klaarimas ka parteide vahekorrad.

---

[24] Vt "Kaheksa aastat iseseisvat majanduslist elu". — *Päevaleht*, nr 54, 24. II 1926, lk 5.

Kahe tiiva — parema ja pahema tiiva ümber on koondumas tihedamalt need ollused, kelle sotsiaalne ilme on kõige selgemini välja kujunenud.

Keskkohas aga, kus on esitatud üksikute kihtide kui ka ilmavaadete killud, kestab käärimine ja otsimine ka nüüd edasi.

See tunnistab kõigepealt seda, et sarnaste vähemate rühmituste seljatagune midagi ühtlasemat ei ole ega saagi olla, et sarnaste rühmitamiste ja killunemiste juures suurelt osalt kaasa on mõjunud juhuslised meeleolud, poliitiline arenematus ja isegi isiklised momendid.

On palju suuremat poliitilist kasvatust, traditsioone ja ka isiku mahasalgamist tarvis, kui meil võiks kujuneda suurim ja kandvam koondus, mis võiks oma ümber koguda kahe tugeva tiiva vahele ripakile jäänud vähemaid voole ja kirjuid sotsiaalseid kilde.

Ka kolmanda riigkogu valimiste eel on keskrühmitused käärima hakanud, on seal ette võetud ümber istumisi ja ümberpaigutusi. On isegi paralleelseid erakondi tekkimas.

Igal nähtusel on omad põhjused. Nii ei tule ka selle nähtuse põhjusi kaugelt otsida. See on püüd leida selgemat tagapinda, kindlamat jalgealust, mida järelikult seni mitte olnud ei ole.

Üheks peateguriks, mis meie iseseisvuse mõtet kannab, meie rahvast poliitiliselt kasvatab, eeskujuks on kogu riiklisele aparaadile, jõuallikaks täidesaatvale võimule, on meie rahvaesitus — riigikogu.

Kui aga riigikogu neid ülesandeid vääriliselt täita tahab ja suudab, siis peab ta palju suuremat e n e s e d i s t s i p l i i n i üles näitama kui seni. Seda saab ta aga teha, olles kõigepealt täielikus äratundmises oma suurtest ülesannetest.

Kas ei ole ta neid siiski kahe silma vahele jätnud, libisenud allapoole oma kõrgest tasapinnast? Kas ei ole olnud kahjuks rohkesti isiklikkust, tegemist asjaoludega, mis ei kuulu rahvaesituse ülesannete hulka?

Meie tahaksime loota ka meie rahva väljavalitud osa arenemisesse ja kasvamisesse, süvenemisesse oma tähtsatesse ülesannetesse.

*

Täna pühitseb Eesti oma kaheksandat iseseisvuse püha.

See on suurim ja pidulikum silmapilk meie ajaloos.

Täna mälestame neid, kes oma elu on jätnud meie iseseisvuse eest, rõõmustame ühes elavatega, et oleme jällegi edasi jõudnud, avaldame lootust, et meie käekäik järjest paraneb, elujärk lahedamaks ja päiksepaistelisemaks muutub.

Täna kõlab vägevalt üle Eesti meie rahvushümn isamaast, meie õnnest ja rõõmust.

Täna lehvib vabalt ja uhkelt Eesti sini-must-valge lipp. Tänasel päeval kogub üle maa kokku noorus, Eesti tuleviku kandja, kes vahest puhtamalt ja otsekohesemalt tunneb rõõmu iseseisvusest kui tema eest võitlejad, see noorus kuulab täna pidulikkudel aktustel säravail silmil jutlustusi tema vanemate suursaavutusest — Eesti riigist, mille ta juba varsti oma õlgadele võtma peab, et seda kindlamalt ja suurema usuga kanda, kui seda on vahest võinud need, kes üle on tulnud Vene kubermangust nagu üle öö Eesti riiki.

Täna on kaheksas iseseisvuse päev.

Varsti jõuab kätte üheksas, kümnes jne.

Loomulikult peaks iga aasta meie iseseisvus süvenema, riikluse tunne kasvama — ühes sellega ka meie ise, Eesti riik nii sisemiselt kui väliselt kindlamale alusele saama.

Selles lootuses pühitseme oma kaheksandat iseseisvuse päeva.

Päevaleht, nr 54, 24. II 1926, lk 2.

–m.[25]

RAHVUSLIKU ISESEISVUSE 8. AASTAPÄEVAL

Võib olla nii mõnelgi meie hulgast, kes võrdlemisele võtavad meie rahvusliku ja majandusliku olukorra Vene ajal ja rahvusliku iseseisvuse päivil, ei tundu nii väga väljatungivat võõra võimu päivilt. Kellele aga elu ei tähenda ainult äraelamist aineliste nõuete alamäärase rahuldusega, vaid kes hindab kõlblise isiku olemise, see ei saa teisiti, kui peab sügava tänutundega, täis südamlikku rõõmu, palvel tänama, et meie ei ole mitte enam antud võõra võimu tujudele ja tahtmistele, vaid tohime elada oma iseseisvat rahvuslikku elu rippumatus rahvariigis.

Igaüks, kellele on vajutanud Vene piiramata isevalitsuse surve oma pitseri, oskab hinnata rahvusriikliku iseseisvuse tähendust, tulgu katsumisi missuguseid ja toogu avaliku elu eitavad nähtused pettumusi kui

[25]Ilmselt Hugo Urm (1902 – 26. XI 1987 Toronto), Valgamaa Põllumeeste Esinduse sekretär ja ajalehe *Uus Rajalane* vastutav toimetaja 1926–1928, Lõuna-Eesti Eksporttapamajade Tartu osakonna asjaajaja 1928–1930, A/s Lihaprodukt juhatuse liige ja juhataja, O/ü Estonia Eksporttapamajad Kopli tapamaja juhataja 1931–1932, lihaäri ja vorstitööstuse kaasomanik Tallinnas 1933–1940; põgenes 1944. a septembris Saksamaale, asus sealt Kanadasse 1950, Toronto Eesti Ühispanga krediidikomisjoni esimees, ehitusettevõtja.

suuri, kuid silmapilgukski ei tule kellelgi meele meie hulgast kahtlust, kas meie võime õnnelikud olla oma rahvusriikliku iseseisvuse üle, vaid tuleb igaühe hingesse meie hulgast tuline tahtmine elada ja tööd teha rahvusliku iseseisvuse tähe all kõigi raskuste ja hädaohtude kiuste.

Kuigi meie end ei taha kergesti avada ja oma õrnemaid tundeid mitte hõlpsasti teiste ette välja ei laota, ei tähenda see veel, nagu oleksime meie tuimad ja külmad juba oma loomu poolest.

Ei, meie ei armasta mitte valju pidulikkust. Ei kanna välja koguelu kärarikkust. Ei ole siis ka ime, kui kõik ametlik pidulikkus meie inimestele südame põhjast võõras on. Ei osata oma tundeid huulil kanda, ei saada hakkama meeleavaldustega, kui asi ise inimeste südameid soojaks ei aja ehk juhus ei kisu kaasa inimeste meeli.

Kuid seda tugevamini kannab meid vabaduse vaim ja seob meie südameid ja meeli.

Igaüks on valmis visaduses ja kindluses edasi tungima isegi raskuste ja kannatuste teedel Eesti riikliku iseseisvuse ja rippumatuse tähe all. Siis ei jää ka rahvuslik vabaduspäev mitte ainult riiklikuks pühaks meile, vaid vabaduspäev on meile ühtlasi rahvuslikuks tänupühaks, et oleme jõudnud rahvusliku iseseisvuse ja vabaduse kindlale pinnale.

Oleme võitnud oma rahvusliku iseseisvuse ja vabaduse valude, kannatuste, püüete ja unistustega. Kes meist tahaks taganeda oma kõige kallima vara kaitsest ja anda end võõra võimusse?!

Kuid iialgi mitte tagasi võõra võimu käsutada!

Ja see vabaduse vaim kandku uut elu ja jõudu meie südametesse, et meie üles kerkiksime oma rahvuslikkude paleuste sihis vabade rahvaste keskel.

Uus Rajalane, nr 2, 24. II 1926, lk 1.

Val.[26]

KUI MEIL RIIKLIST ISESEISVUST EI OLEKS

Kui meil midagi Vene ajast pärandusena ennast tunda annab, siis on seda kalduvus äärmustesse langeda. Kas taevani ülistada või põrgu põhja

[26]Karl Valdson (1890 – 29. VIII 1964 Tallinn), Tartu Maavalitsuse statistikaosakonna juhataja 1917–1918, ajalehe *Maaliit* toimetuse liige 1919, *Kaja* toimetuse liige 1919–1924 ja vastutav toimetaja 1924–1931, ajalehe *Teataja* tegev- ja vastutav toimetaja 1923–1935, ajalehe *Uus Eesti* toimetuse liige 1935–1940; ühtlasi vandeadvokaat Jaan Teemandi abi Tallinnas 1928–1934; pärast 1940. a ETK / ETKVLi töötaja.

puistata — see näib nii mõnelegi suurvaimu omandusena. Ja kes ei tahaks meil teistest peajagu kõrgem olla? Rahulikul, vaiksel arenemise teel kindlalt edasi jõuda, ühte edusammu selleks kindlustada, et võimalik oleks seda kindlamalt teist astuda, nägemata, halli, üksluiset jõupingutust päevast päeva korrata, et viimaks suure, ilusa ja laia vaatepiiri äärele jõuda, kui palju osatakse meil sarnast tööd hinnata?

Kuulake meie iseseisvuse arvustajaid: midagi ei ole nende arvates meil hea, midagi ei ole kätte saadud, midagi ei jõuta kätte saada, — riik olla vaene, väike ja jõuetu — kõik olla mäda, aated puududa, õigluse tunne puududa, olla ainult inetu kuldvasika ümber tantsimine.

Kui niisugust enese peale sülgamist kuuled ja sagedasti kuuled, siis tekib loomulikult küsimine, kas siis nende "mitte-midagi-head-leidjate" arvates tõesti parem oleks olnud, kui Eesti rahvas suurt jõupingutust selleks ei oleks teinud, et riiklist iseseisvust kätte võita, kas see siis tõesti suur eksisamm oli, kui julgelt asuti oma riiki looma.

Elu ise peab meile selle peale vastuse andma. Mitte kalduvused ja vaated ei pea siin otsustajad olema, vaid tõeasjad ise. Ja nüüd küsiksime meie neilt, kes Eesti iseseisvuses ainult puudusi näevad, kas võivad ja suudavad nad tõendada, et kõik need edusammud, mis Eesti rahvas oma iseseisvuse aastate jooksul igal alal kindlasti astunud, oleksid võimalikud olnud, kui meie praegusel raskel ajal mõne naaberriigi osaks oleksime olnud.

Ja mis on siis kätte saadud, mis oleks iseseisvuseta kätte saamata jäänud?

Kõigepealt tuleb tähendada, et ükski rahvas kultuurilises võistluses ei suuda teistega ühes sammuda, kui tal kindel rahvusline iseteadvus puudub, kui tal puudub kõlbline alus oma tuleviku vabaks rajamiseks. Seda võib anda ainult võitlus oma rahvuslise enesemääramise õiguse eest. Selles võitluses võib kokku langeda, võib isegi oma kättevõidetud riiklised korraldused kaotada, kuid iialgi ei kustu rahva hingest selle võitluse kõrged ja ülendavad aated, iialgi ei vaju vaimlisesse orjusesse tagasi see rahvas, kes oma palava verega on kord kastnud oma noort vabaduse idu, kes puruks on rebinud ja julgelt eemale paisanud endise aja häbistavad ja alandavad vahekorrad.

Võrrelge meie praegu kasvavat noortsugu ja seda noortsugu, mille esitajad nüüd juba elu viimases veerandis liiguvad. Siis oli see vägitegu, kui haritud noormees või neiu eesti keeles avalikult rääkis. Oma rahva sekka elama jääda, temale oma tööjõudu ja teadmisi pühendada, see ei olnud mitte loomulik ja arusaadav, see oli nagu suur ohver. Ja nüüd? Teie võite nüüdsetel noortel ehk paljugi vigasid leida, mida meie ajal arvati noortel mitte olevat, kuid ometi jätab meie praegu kasvav noorsugu

kõik oma eelkäijad oma loomuliku, tasakaaluliku, julge ja rõõmsa rahvusliku iseteadvuse poolest kaugele maha. Praegused noored ei suuda enam seda mõistagi, kuidas võis kord häbi olla oma emakeeles kõneleda, ennast eestlasena tunda ja ennast kodumaa külge köita. Ainult praegusel loomulikul alusel võib aga üksnes vaba, salliv ja aadetest kantud loomulik kultuur tekkida. Kes julgeb seda salata, et selle suure pöörde meie noorte hinges on korda saatnud see vaba õhkkond, mille loonud on meie noor, kõiki jõudusid pingutav iseseisvuse eest võitlemise ajajärk. See ajajärk on meile kindla tuleviku lootuse tagasi annud, ta on kasvatanud julge ja iseteadliku noorsoo.

Kangesti hädaldatakse praegu meie majandusliste raskuste üle. Küll läheksid mõned heameelega Venemaale, küll põgeneks Brasiiliasse, küll Uuele-Meremaale ja Kaanadasse. Ja ometigi: nii suurt, värsket, jõurikast majanduslist loomiseaega ei ole meie kodumaal kunagi enne olnud kui praegu. Tuhanded, õigem, kümned tuhanded inimesed asutavad omale uusi eluasemeid. Kerge on seda ütelda, kuid katsutagu enesele väiksematki ettekujutust saada, kui suurt tahtevõimu, kui palju tööd ja vaeva, muresid ja rõõmusid see meie rahva sekka toob, siis alles võib otsusele jõuda, kui tähtis, suur ja vastutusrikas aeg meie rahval praegu oma majanduslise järje kindlustamises ees on. Ja meie noor riik pingutab oma jõudu, et see üleminekuaeg rutem lõpeks ja rahvas oma jõupingutuste vilja saaks maitsta. Kas oleks see kõik ilma iseseisva riigita võimalik olnud?

Vaadake ümber, mis sünnib meil ka kõige mahajäänumas kolkas. Need sajad ühisused, need kaugeleulatavad maaparandused, kümned ja sajad verstad peakraavisid, jõgede puhastamised, soode kuivatamised, lokkavad luhad endiste soomülgaste asemel, paari miljardi eest aastas väljamaale saadetud võid, uus hoog seakasvatuses, loomade tõu parandamine kindlal alusel, terve võrk uusi ettevõtteid põllumajandusalal — kas see kõik ei tunnista selgelt ja julgelt, et meie majandusline selgroog, meie põllutöö, ennast kindlal sisemisel jõul, tahtel ja nooruse tungil sirgu ajab. Meie põlluharija rahvas on alles nüüd võimaluse saanud vabalt looma hakata, alles nüüd tunneb ta rõõmu oma algatusest, oma tööst ja vaevast, sest kõik, mis ta nüüd teha võib ja tahab, oleneb ta enese kandejõust, mitte enam võõrast majanduslisest ülevõimust ja rahvuslisest mitteheatahtlikkusest.

Kui siis mõni majandusline ala sel rängal ajal, mis praegu kogu Euroopat rõhub, ka meil praegu raskuste all kannatab, siis võime kindlasti ütelda, et need raskused ka siis vähemad ei oleks olnud, kui meil oma riik asutamata oleks jäänud. Nüüd võime kindlasti loota, et niipea, kui meil maa oma tööle täie hoo sisse pannud, ka linnades raskused ka-

duma hakkavad. Ja maa kosub iseseisvuse ajal jõudsamalt kui kunagi enne.

Raske ja kurnav on sõjast laastatud majanduse ülesehitamine igal pool. Temast jõutakse üle töö ja kindla tahtmisega, ja ainult nende abil. Imesid ei sünni. Aga tööd ja tahtejõudu võib meile anda usk meie tulevikku, lootus, et meie töö kaduma ei lähe, ja see tunne, et meil on nüüd vaba kodumaa, kus kõik meist enestest ära oleneb, meie õnn või õnnetus, meie ilus tulevik või häbistav kadu. See vastutus, need nii laiad ja vabad loomise võimalused, tahtmine võimalikult ruttu teostada seda, mis enne nii kättesaamatu paistis olevat, ongi osalt silmapaistvaks tõukeks uut luua, osalt jälle nii armuta arvustamisele sundijaks — paljud on hukkamõistjad liig käredast püsimatusest.

Ta edeneb, kindlalt, julgelt, suure hoo ja jõuga, täis armastuse tuld ja arvustuse kalkust ja külmust, kuid ikka ta edeneb, meie noor vabariik, kõigi talle omaste puuduste, kõigi ta nooruse kärsituse ja kogemuse puudusega, kõigi talle endisest ajast pärandatud vigadega ja kalduvustega. Ilma temata, meie iseseisva vabariigita, oleksime üks rahvas teiste jalus, nüüd aga oleme ise eneste üle valitsejad, ise oma saatuse rajajad ja oma õnne loojad. Temale, meie ilusale kodumaale, meie noorele vabariigile, pühendame täna meie riigi aastapäeval oma kõige pühamad tunded ja paremad soovid.

Kaja, nr 45, 24. II 1926, lk 2.[27]

---

[27]Vt ka: A. K., "Iseseisvuse aastapäeva puhul". — *Võru Teataja*, nr 23, 23. II 1926, lk 1; A. Piip, "Iseseisvuse püha: "Vaba Maale" kirjutanud välisminister prof. A. Piip". — *Vaba Maa*, nr 46, 24. II 1926, lk 2; O. R. [ilmselt Yri Naelapea (ps Olaf Rood)], "Pärnus, 24. veebruaril". — *Postimees: Pärnu väljaanne*, nr 43, 24. II 1926, lk 1; J. Seskis, """"Teie rõõm on meie rõõm": "Postimehele" kirjutanud Läti saadik Eestis J. Seskis". — *Postimees*, nr 54, 24. II 1926, lk 2; Jaan Tõnisson, "Iseseisvuse päeva pühitsemine". — *Postimees*, nr 54, 24. II 1926, lk 2; "Vabariigi ja kaitsemaleva aastapäeva puhul". — *Lõuna-Eesti*, nr 11, 24. II 1926, lk 1; "Uuestisünd: Eesti kaheksandaks vabadusepühaks". — *Põhja Kodu*, nr 21, 23. II 1926, lk 2; "Kaheksa aastat: 24. veebruarist 1918. – 24. veebr. 1926". — *Rahvaleht*, nr 23, 23. II 1926, lk 3; "24.II.1918 – 24.II.1926". — *Virulane*, nr 15, 24. II 1926, lk 1.

ARVUSTUS

KES NAD OLID JA MIS NEIST SAI?

Toomas Anepaio. *Kohtunikud, kohtu-uurijad ja prokurörid 1918–1940: Biograafiline leksikon.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2018. 362 lk.

Seadusevõimu alusel tegutsev riik (õigusriik) ei tule toime juristideta. Kodanike turvalisuse ja õiguste kaitse tagavad kohtunikud, kohtuuurijad, prokurörid, advokaadid, notarid ja teised seadusetundjad. Eesti Vabariigi rajasid juristid — põhiliselt advokaadid —, kes ühtlasi moodustasid kuni 1940. aastani suure osa selle poliitilisest eliidist. Selle põhjuseks oli juristide eriharidus, aga ka üldiselt domineerimine kõrgharidusega eestlaste hulgas enne Esimest maailmasõda (Karjahärm, Sirk 2001: 145).

Eesti Advokatuuri eestvõttel on kogutud Eestis aastail 1919–1994 tegutsenud advokaatide lühibiograafiad (Vahtre 2005). Notarite Koda on kogunud andmeid aastail 1918–2003 notariametit pidanud juristide kohta (Vahtre 2008). Kaua oodatuna ilmus Eesti Vabariigi 100. sünnipäevaks kohtunike, kohtu-uurijate ja prokuröride biograafiline leksikon.

Leksikon on Riigikohtu arhivaari magister Toomas Anepaio 30-aastase töö tulemus. 1993. aastal kaitses Anepaio magistritöö "Eesti Vabariigi kohtunikekorpus 1918–1940" (Anepaio 1993), mis käsitles kollektiivkohtute kohtunike (s.o rahukogude, Kohtupalati ja Riigikohtu liikmete) hariduslikku, rahvuslikku ja sotsiaalset tausta ning kohtunike päritolu mõju kohtute tegevusele. Jaoskonnakohtunikke ja kohtu-uurijaid, samuti sõjaväekohtute kohtunikke magistritöö ei hõlmanud.

Aastaid oli ainult osaliselt trükis ilmunud magistritöö (Anepaio 1994a–1994g) kõige põhjalikum ülevaade Eesti kohtunikest. Üksikute kohtunike ja prokuröride teenistuskäiku ja hilisemat saatust on käsitletud pagulaseestlaste *Õigusteaduslikus Ajakirjas* (Siimer, Taska 1957; Taska 1963, 1960, 1959, 1958a, 1958b) ning mõnes Eesti sõjaeelset ning -aegset kohtukorraldust puudutavas kirjutises (Kaasik, Maripuu 2006; Kuusik 2006; Poom 1953; Rebane 1982; Taska 1990; Vallikivi 2014, 2017).

Siin käsitletav leksikon on tunduvalt põhjalikum kui Eestis aastatel 1918–1940 tegutsenud umbes 750 advokaadi ja 80 notari kohta ko-

gutud andmeid esitavad teosed. Leksikonis on artiklid 389 isiku kohta. Teosesse on kaasatud kõik Eesti Vabariigis 1918–1940 kohtuniku-, uurija- või prokuröriametit pidanud juristid sõltumata teenistuse pikkusest. Raamatust leiab nii kogu iseseisvusaja tegutsenud isikuid, nt kohtunikud Julius Kurg, Paul Parts ja Hendrik Vahtramäe, kui ka vaid mõni kuu justiitsametit pidanud mehi. Näiteks Jaan Teemant oli esimene Eesti Vabariigi prokurör 1918. aasta novembrist kuni 1919. a maini ja rohkem ta avalikus teenistuses ei olnud. Lui Olesk teenis Eesti Vabariiki Tartu-Võru Rahukogu esimehena 1918. aasta novembrist 1919. a juulini ja Eesti Vabariigi peaprokurörina 1919. aasta augustist oktoobrini, kuid edasi kuni surmani 1932. aastal pidas Olesk Tartus advokaadipraksist. Karl Terras oli küll kaua aega avalikus teenistuses (sh 1921–1940 riigisekretär), kuid leksikoni on ta arvatud kahekuulise tegutsemise tõttu peastaabi kohtu-uurijana (1918. aasta detsembrist kuni 1919. a veebruarini). Leksikoni on hõlmatud nii üld- kui sõjaväekohtutes teeninud isikuid.

Anepaio täpsustab sissejuhatuses, et leksikoni ei ole võetud võõrvõimude poolt, nt 1940. aasta 16. juuni järel ametisse nimetatud kohtutegelasi. See lähenemine on õige, kuid erandi võinuks teha 29. juunil 1940 Viljandi 2. jaoskonna kohtunikuks nimetatud vanemale kohtuameti kandidaadile Paavo Kuksile (1914–1999). See konkurss algas enne okupatsiooni ning Kuksi koos kohtunike Karl Pärna ja Heinrich Viidekopiga valis veel vana korra järgi välja ja esitas Vabariigi Presidendile Riigikohtu üldkogu.[1]

Leksikoni artiklid on kõik sarnase struktuuriga:

1) nimi (sh kasutusel olnud muud nimekujud ning eestistamise käigus nime muutmise aeg) ja foto;

2) sünniaeg ja -koht; sotsiaalne päritolu (isa tegevusala); Eestist põgenemise aeg ja asukohad paguluses; surmaaeg ja -koht; represseeritutel hukkumise asjaolud;

3) hariduskäik, k.a algharidus; ülikoolistuudium (ka muud peale juura) ning kuulumine akadeemilisse organisatsiooni;

4) osavõtt Esimesest maailmasõjast ja Vabadussõjast ning rahuaegne sõjaväeteenistus (üksused ja aukraadid); mobilisatsioonidest osavõtt;

5) teenistuskäik kohtu- või prokuröriteenistuses; sellele eelnenud ja järgnenud tegevus (nt advokaadina, valitsusjuhina või ministrina); kuulumine üleriigilistesse rahvaesindustesse (Maanõukogu, Asutav Kogu,

[1]Nimetamise otsus. — *Riigi Teataja* 1940, nr 58, art 516; konkursi materjalid — RA, ERA1356.1.1004.

Riigikogu); tegevus Nõukogude ja Saksa okupatsiooni ajal ning pärast sõda;

6) autasud ja tunnustused (eelkõige Eesti Vabariigi teenetemärgid, aga ka välisriikide omad; Kaitseliidu autasud, samuti nt tasuta hariduse võimaldamine);

7) ühiskondlik tegevus (kuulumine erakondadesse, Kaitseliitu, muudesse ühiskondlikesse organisatsioonidesse);

8) andmed perekonna kohta (abikaasa ja laste nimed ja eludaatumid; abiellumise aeg);

9) repressioonid (põhiliselt NSV Liidu või natsionaalsotsialistliku Saksamaa võimude poolt arreteerimine ja süüdimõistmine, aga ka Tsaari-Venemaal või Eesti Vabariigis poliitilistel põhjustel karistamised); perekonnaliikmete represseerimine.

Ei tea, kas "poliitilisest korrektsusest" või mõnel muul põhjusel, ei ole välja toodud isikute rahvust. Ometi teenistuskirjades rahvus fikseeriti, mitte-eestlastel on see enamasti märgitud *Album academicum*'is (Album... *s.a.*) ning Anepaio enda magistritöös on analüüsitud kohtunikkonna rahvuslikku koostist.

Kui põhiliselt on isikute nimed nii nimeloendis (lk 27–31) kui ka leksikonis esitatud eestistatud kujul (Enn Aarend (Edgar Adler), Enn Allpere (Ernst Albert), Riho Ilmre (Richard Intelmann), Kustav Kuuskvere (Gustav Kuuskmann), Amandus Neemre (Amandus Neumann), August Teose (August Tõnishof) jt), siis Jaak Depman (Tepandi), Karl Land (Kaarel Leetmaa) ja Georg Johann Jürist (Jürvetson) on toodud eestistamise eelse nimekujuga. Eriti Tepandi ja Leetmaa puhul raskendab see artikli leidmist. Loendis oleksid võinud olla mõlemad nimed koos viitega artiklis kasutatud nimekujule.

Loomulikult ei leidu kõigi isikute kohta täielikku andmekomplekti. Andmed pärinevad lõviosas teenistuskirjadest, kuid neid on täiendatud Tartu ülikoolis 1918–1944 õppinute andmebaasis (*Album academicum*), õigusvastaselt represseeritute liidu Memento väljaannetes (kasutatud allikate loetelust on vastav viide välja ununenud), enne Teist maailmasõda *Riigi Teatajas*, biograafilistes leksikonides, aadressiraamatutes, üliõpilasorganisatsioonide liikmete teatmikes, ajakirjanduses ja paljudes muudes allikates ilmunud teabega.

Nii mahuka töö puhul on mõistetav, et andmeid kogudes jääb midagi kahe silma vahele. Näiteks on ununenud märkimata prokurör Raimond Koffi haridus, kuigi Tartu Ülikooli lõpetamine 1929. aastal on *Album academicum*'is olemas. Prokurör Artur Paal vabastati ühena esi-

mestest 1940. aasta augustis "omal palvel",[2] mitte prokuratuuri likvideerimisel sama aasta detsembris. Loodetavasti jõuavad leksikoni artiklid kunagi Vikipeediasse ja siis on igaühel võimalik andmeid täiendada.

Leksikoni lõpus on väga põhjalik allikate nimistu. Loetelu on laiem kui üksnes kasutatud allikad. Pigem on see Eesti sõjaeelse kohtusüsteemi ja kohtunikkonna kohta avaldatud allikate kataloog. Koostaja vastavat taotlust arvestades võinuks seetõttu täiuslikkuse huvides ära märkida ka baltisaksa kohtutegelaste Gustav von Knorringi ja Siegfried von Bremeni mälestused (Wistinghausen 2016), samuti nt prokuratuuri ajalugu puudutavad üksikud artiklid (Paukštys 1995; Urge 1991) ja Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Rahvusvahelise Komisjoni artiklid Eesti kohtusüsteemi lõhkumise kohta (Kaasik, Maripuu 2006; Kuusik 2006). Allikate puhul tuleb täpsustada, et Rahvusarhiivi fond 3629 on üksnes aastatel 1927–1938 tegutsenud advokatuuri Tartu osakonna arhiiv, nimistu järgi otsustades pealegi üsna lünklik. Vannutatud Advokaatide Nõukogu (a-st 1938 Advokatuuri Nõukogu) enda arhiiv ei ole säilinud (Vahtre 2005: 9, 31).

Anepaio on leksikoni koostades ja teavet kildhaaval kogudes teinud hiigelsuure töö. Kui muidu väga põhjalikult leksikonilt veel midagi enamat tahta, võinuks artiklite juures olla ka allikaviited, nii nagu need on *Album academicum*'is. See võimaldaks huvilistel lisa otsida muidu väga asjalikele ülevaadetele.

Leksikoni vormi kohta tuleb märkida, et raamatu teostus on väga soliidne. Kriitpaber ja poolkalingurköide on igati sisu väärilised.

1940. AASTAL TEENINUD EESTI PROKURÖRIDE PÄRITOLU JA SAATUS

Kuna enne Teist maailmasõda teeninud prokuröride kohta ei ole ülevaateid trükis ilmunud, teen leksikoni abiga katse võtta kokku, kes need mehed olid ja mis neist sai. 1940. aasta suvel oli üldkohtute juures 26 prokurörikohta: Riigikohtus prokurör ja kaks abiprokuröri, Kohtukojas prokurör ja kolm abiprokuröri ning neljas ringkonnakohtus igaühes prokurör ja kokku 15 abiprokuröri. Teenistuses oli 24 meest, sest Tallinna ringkonnakohtu prokurör Gustav Avald oli ühtlasi Kohtukoja prokuröri kohusetäitja, ning üks Tallinna abiprokuröri koht oli täitmata.

Kaks kolmandikku 1940. aasta prokuröridest olid senisele ametikohale nimetatud viimase kahe aasta jooksul. 1930. aastate lõpul tehti

[2] Vabastamise otsus. — *Riigi Teataja* 1940, nr 99, art 975.

palju ümberpaigutusi. Uue kohtute seadustiku jõustumisest 1938. aasta mais kuni 1940. aasta juunini lahkus kuus prokuröri kohtuteenistusse ning muudel põhjustel lahkus teenistusest kolm prokuröri. Karl Luud ja Richard Räägo said riigikohtunikuks, Oskar Sein, Kaarel Leetmaa, Felix Hallik ja Aleksander Mägi nimetati ringkonnakohtu liikmeteks (Vallikivi 2014: 256). Albert Assor nimetati 1938. aasta mais kohtuministriks, Elmar Tambek asus sama aasta augustis Vabariigi Presidendi kantseleiülema ametisse ning vabastamist palus Saksamaale ümber asunud Herbert Eichhorn. Prokuröre võeti heal meelel kohtunikuks ja nad olid ainsad, kes kohtunikele konkurentsi pakkusid. Kõnealusel perioodil korraldati Riigikohtu ja ringkonnakohtu liikme kohale kokku 26 konkurssi, mis tähendab, et prokurörid võitsid 23% konkurssidest (Vallikivi 2014: 254). Lahkujate asemele võeti prokuröriteenistusse kohtuminister Johan Müller (Mülleri-Assori vahetus), jaoskonnakohtunik Peeter Elias, kohtu-uurijad Raimond Koff ja Edgar Paris, vandeadvokaat Aleksander Buldas ning paar kohtuameti kandidaati (Arnold Eljas ja Boris Nirk).

Prokuröride koosseis oli keskmiselt noorem kui kohtunikel. Viisteist meest ehk 2/3 olid sündinud 20. sajandil, seega 1940. aasta suvel olid nad 40-aastased või nooremad. Kõige vanemad prokurörid olid Riigikohtu abiprokurör Adalbert Luiga (54-aastane) ning Riigikohtu prokurör Johan Müller ja Kohtukoja abiprokurör Ernst Zihrul (mõlemad 50-aastased).

Kõnealustest prokuröridest peaaegu kõik olid eestlased ja vähemalt pooled olid esimese põlve haritlased. Pooled olid pärit maalt, pooled linnadest-alevitest. Üheksa prokuröri olid pärit taluperest ja kolm töölisperest, nelja prokuröri isa oli ametnik, kahel õpetaja, ühel vabrikuomanik, ühel kaupmees ja ühel apteeker. Kolme prokuröri sotsiaalse päritolu kohta andmed puuduvad. Linnas või alevis oli sündinud 12 meest (kolm Tallinnas, kolm Tartus, kaks Viljandis ning Rakveres, Valgas, Põltsamaal või Oudovas igas üks). Kõik maamehed peale Hillar Kümmeli olid pärit Liivimaa kubermangu kihelkondadest (Kümmel oli sündinud Lihula kihelkonnas). Nagu öeldud, rahvust leksikonis välja toodud ei ole. Muudest allikatest on teada, et Helme kihelkonnast pärit Ernst Zihrul oli sünnilt lätlane (*Album academicum*). 1941. aasta algul Saksamaale ümber asunud vabrikuomaniku poeg Gustav Avald ja Põltsamaa apteekri poeg Erich Vilberg võisid olla sakslased, kuid ei tarvitsenud, sest eriti järelümberasujate hulgas oli tuhandeid eestlasi (Rand 2006: 42–43).

Koguni 22 siin käsitletavatest prokuröridest olid lõpetanud Tartu Ülikooli. Kaks olid saanud Moskva Ülikooli diplomi, kuid Johan Müller oli kogu stuudiumi läbi teinud Tartu Ülikoolis ja Gustav Avald Pe-

terburi Ülikoolis. Neliteist meest (u 60%) olid Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmed. Teistest üliõpilasorganisatsioonidest olid esindatud korp! Fraternitas Academica (Ernst Zihrul), korp! Fraternitas Estica (Artur Paal), ÜS Põhjala (Gustav Avald ja Edgar Lüüs), korp! Sakala (Hillar Kümmel) ja ÜS Ugala (Erich Vilberg). Nelja prokuröri akadeemiline kuuluvus pole teada või olid nad "metsikud".

Nagu kohtutegi puhul ei toonud 1940. aasta anneksioon kohe kaasa suuri muutusi. Eesti Vabariigile truudust vandunud prokurörid jätkasid tegevust 1940. aasta lõpuni. Võõrvõim vabastas enne prokuratuuri reorganiseerimist 1940. aasta oktoobris vaid neli prokuröri, kõik vormiliselt omal palvel. Juulis 1940 vabastati Kohtukoja prokuröri kohusetäitja Gustav Avald, augustis Johan Müller ja Tartu ringkonnakohtu abiprokurör Artur Paal ning septembris Viljandi ringkonnakohtu abiprokurör Aleksander Buldas. 1941. aasta algusest töötasid Nõukogude prokuratuuris Peeter Elias, Johan Looman, Edgar Lüüs, Udo Pullmann, Juhan Viilip ja Erich Vilberg. Viimane küll lühikest aega, kuni 1941. aasta veebruaris järelümberasujana Saksamaale lahkumiseni.

Punase võimu aastal arreteeriti 1940. aasta detsembris Aleksander Buldas ning juuniküüditamise käigus Viljandi ringkonnakohtu prokurör Johannes Kerge, Tartu ringkonnakohtu prokurör Karl Kompus, Rakvere ringkonnakohtu prokurör Johan Looman ja Tartu ringkonnakohtu abiprokurör Bruno Pärli. Veel arreteeris nõukogude võim Punaarmeesse mobiliseeritud ja sealt deserteerinud Hillar Kümmeli. Kõik nad hukkusid või hukati NSV Liidu vangilaagrites 1942. aastal. Eesti taasokupeerimise järel arreteeriti Adalbert Luiga, kes suri Tartu vanglas 1945. aasta augustis.

Peaaegu kõik, kes Nõukogude okupatsiooni üle elasid, tegutsesid Saksa okupatsiooni ajal taas prokurörina, sh Julius Annok, Peeter Elias, Arnold Eljas, Raimond Koff, Adalbert Luiga, Boris Nirk, Artur Paal, Edgar Paris, Mikk Põlde, Ilmar Rebane, Ernst Zihrul ja August Viilu, samuti Eestisse naasnud Gustav Avald ja Erich Vilberg. Üksnes Johan Müller töötas sõja ajal Tallinnas vandeadvokaadina. Edgar Lüüs mobiliseeriti Saksa sõjaväkke. Juhan Viilipi kohta andmed puuduvad, kuid võib oletada, et nagu Edgar Lüüski oli ta end nõukogude võimuga koostööd tehes diskrediteerinud.

Sõja ajal põgenes Eestist 15 meest. Nad elasid oma elu lõpupäevil Rootsis (Avald, Põlde, Zihrul ja Viilip), USAs (Elias, Koff, Paris, Rebane ja Viilu), Kanadas (Eljas, Lüüs, Müller ja Nirk) ning Austraalias (Paal). Erich Vilberg suri 1946. aastal Saksamaal. Punaarmeesse mobiliseeritud Udo Pullmann ja end aastail 1944–1954 varjanud Julius Annok jäid mõlemad repressioonidest puutumata ning surid Eestis vas-

tavalt 1985. ja 1974. aastal. Ei võõral pinnal ega Eesti NSVs ei töötanud neist enam keegi juristina. Kõige lähemal kohtutele oli Arnold Eljas, kes leidis rakendust Kanadas Ontario kõrgemas kohtus kantseleiametnikuna. Teised, kellest teada, teenisid elatist näiteks raamatupidajana, raamatukoguhoidjana, joonestajana või lihttöölisena.

KOHTUNIKE AMETISSE NIMETAMISE MUUTUS 1934. AASTAL

Leksikoni eessõnas kirjeldab Toomas Anepaio põhjalikumalt Eesti kohtute eellugu ning nõukogulikke ja Saksa kohtuasutusi segastel aastatel 1917 ja 1918 (lk 8–15). Eesti omariiklike kohtuasutuste sisseseadmist ning arengut on leksikoni autor käsitlenud varasemates töödes (Anepaio 1993, 1994a, 1995, 1999), mistõttu selle perioodi ülevaade on eessõnas põgusam.

Anepaio märgib, et 1920. aasta põhiseadusega kehtestatud kohtunike nimetamise süsteem ei olnud mitmele poliitilisele leerile meelepärane. 1937. aastal väljendas tollane riigipea Konstantin Päts seisukohta, et 1920. aastast pärinev kohtunike ametisse nimetamise kord on kõlbmatu, sest seab I ja II astme kohtunikud sõltuvusse neid nimetanud Riigikohtust. Anepaio peab seetõttu seaduspäraseks, et hilisemad põhiseadused andsid kohtunike ja kohtu-uurijate nimetamisel juhtrolli riigipeale, kellele Riigikohus esitas vaid asjakohased kandidaadid (lk 20).

Tõsi on see, et Päts oli presidentaalse riigivõimu veendunud pooldaja, kuid viide 1937. aasta väljaütlemisele ei tundu asjakohane. 1937. aastaks oli riigipea kohtunikke ametisse nimetanud juba üle kolme aasta. Õiguskorda viidi vastav muudatus sisse 1934. aasta jaanuaris jõustunud põhiseaduse muudatustega, idee ise oli aga palju vanem. Raske on muudatuse põhjuseks pidada poliitikute soovi allutada kohtud täitevvõimule. Pigem oli tegu üldise võimuharude pädevuse ümberkorraldamisega ning muudatus ise kohtunike sõltumatust ei mõjutanud.

1920. aasta põhiseaduse järgi valis riigikohtunikud Riigikogu ning kõik ülejäänud kohtunikud nimetas ametisse Riigikohtu üldkogu (§-d 69 ja 70). Põhiseaduse muutmise esimestest kavanditest 1926. aastal kuni 1932. ja 1933. aastal rahvahääletusele pandud eelnõudeni nähti kohtunikke nimetava organina riigipead (eri eelnõudes nimetatud kas Riigivanemaks või Vabariigi Presidendiks).[3] Madalamate astmete kohtunikud pidi riigipeale nimetamiseks esitama Riigikohus.

[3]Hans Rebase ja August Jürmanni poolt Riigikogu Põllumeeste Kogude rühma nimel 27.06.1926 Riigikogu juhatusele esitatud eelnõu. —

Põllumeeste Kogude ja Rahvaerakonna 1929. aasta eelnõudes oli riigikohtunike kandidaatide esitajaks Riigikogu, kuid kõigis hilisemates versioonides, sh kolmes rahvahääletusele pandud eelnõus, esitas ka riigikohtuniku kandidaadid riigipeale Riigikohus.

Eelnõude menetlemisel kohtunikke nimetav isik (riigipea) mingeid vaidlusi esile ei kutsunud. 1932. aasta kevadel Riigikogu põhiseaduskomisjoni koosolekul leidsid nii Riigikohtu esimees Kaarel Parts kui ka Kohtupalati esimees Jaak Reichmann, et kohtunike määramine peab minema presidendi kui kolme riigivõimu ühendaja kätte ja et riigikohtunike kandidaadid peaks riigipeale esitama Riigikohus, mitte Riigikogu.[4] Kõrged kohtutegelased olid eri meelt üksnes selles, kas presidendi poolt ametisse nimetamise kord (kandidaatide esitaja isik ning esitatavate kandidaatide arv) peaks sisalduma põhiseaduses või eriseaduses. Parts eelistas põhiseadust, Reichmann eriseadust. Väärib märkimist, et põhiseaduse muutmise aruteludes korduvalt eeskujuks toodud Soome 1919. aasta põhiseaduse järgi nimetas kohtunikud president kõrgeima kohtu poolt üles seatud kolme kandidaadi hulgast (§-d 87 ja 89).[5]

1932. aasta eelnõusse jäi lahendus, mis jõudis ka 1934. aasta põhiseadusesse: kõik kohtunikud pidi ametisse nimetama riigipea Riigikohtu ettepanekul. Kandidaatide arvu ega Riigikohtu ettepaneku siduvust põhiseadus ette ei kirjutanud. Eriseadus — 19. jaanuaril 1934 Riigikogus vastu võetud valitsemise korraldamise seadusega muudetud Vene kohtute seadus[6] — määras, et Riigikohus esitab riigikohtuniku, koh-

---

Eesti Vabariigi... 2002: 19–31; Põllumeeste Kogude Riigikogu rühma poolt 7.11.1929 riigivanemale esitatud eelnõu. — RA, ERA31.5.536, l. 38; Rahvaerakonna rühma kava. — RA, ERA31.4.940, l. 32–37; Riigikogu liikmete Jaan Sootsi ja Hugo Kukke poolt 19.02.1932 Riigikogu juhatusele esitatud eelnõu. — RA, ERA80.4.1627, l. 2–9; Riigikogu 24.03.1933 otsusega 13.–15.08.1932 rahvahääletusele pandud eelnõu. — *Postimees*, nr 179, 3.08.1932, lk 4; vabadussõjalaste Aleksander Seimani, Leopold Tõnsoni, Theodor Rõugu ja Artur Sirgi poolt 10.11.1932 Riigikogu juhatusele esitatud ning Riigikogu juhatuse 29.06.1933 otsusega 14.–16.10.1933 rahvahääletusele pandud eelnõu. — *Riigi Teataja Lisa* 1932, nr 97; Riigikogu 14.02.1933 otsusega 10.–12.06.1933 rahvahääletusele pandud eelnõu. — *Riigi Teataja Lisa* 1933, nr 16.

[4]Riigikogu Eesti Vabariigi Põhiseaduse muutmise seaduse komisjoni 9.03.1932 koosoleku protokoll nr. 9. — RA, ERA80.4.388, l. 40–40p.

[5]Soome 1919. aasta põhiseadus (*Suomen hallitusmuoto*). Vt www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190094001.

[6]*Riigi Teataja* 1934, nr 5, art 36.

tuniku ja kohtu-uurija ametisse nimetamiseks igale vabale kohale oma üldkoosoleku otsuse põhjal kaks kandidaati (§ 216).

Riigikohus ei näinud kohtunike nimetamise korra muutuses kohtu võimupiiride kärpimist. See ilmneb kohtunikukandidaatide esitamise praktikast. Professor Artur-Tõeleid Kliimanni arvates oli valitsemise korralduse seaduse kahe kandidaadi nõue põhiseadusega vastuolus. Põhiseaduse § 70 sõnastusest järeldas Kliimann, et kõik kohtunikud peale riigikohtunike valib Riigikohtu üldkogu ning riigivanem üksnes kinnitab valiku, s.t ta ei saa kinnitada kedagi teist ja tohib keelduda üksnes kohtuniku nõuetele mittevastavuse korral (Kliimann 1934: 69). Riigikohus seda vaadet ei jaganud ja esitas riigivanemale alates 1934. aasta veebruarist kaks kandidaati ning jättis valiku riigipeale.[7]

Küsimust, kas riigipea võib Riigikohtu esitatud kandidaadid tagasi lükata ja nõuda uute esitamist, arutati 1932. aasta kevadel põhiseaduskomisjonis. Komisjoni liige Konstantin Päts ning samuti komisjoni töös osalenud Kohtu- ja siseministeeriumi kodifikatsiooniosakonna direktor Juhan Reinhold (Raid) leidsid, et president võib ettepandud kandidaatide hulgast kohtuniku ka nimetamata jätta ja siis peab Riigikohus uued kandidaadid esitama.[8] Hilisemas kohtunike nimetamise praktikas kuni 1938. aasta põhiseaduse jõustumiseni (uus põhiseadus lubas Vabariigi Presidendil nõuda uute kandidaatide seadmist) ei tulnud kordagi ette, et riigipea Konstantin Päts oleks Riigikohtu esitatud kandidaate tagasi lükanud (Vallikivi 2017: 371).

Seega 1934. aasta põhiseadusega kohtuvõim küll kaotas ainupädevuse nimetada I ja II astme kohtunikke, kuid Riigikohtu ja riigipea pädevus olid uues põhiseaduses tasakaalustatud ning kohtunikkonna kujunemine jäi valdavalt sõltuma Riigikohtust.

Kirjandus

A l b u m a c a d e m i c u m Universitatis Tartuensis 1918–1944. Vt www.ra.ee/apps/andmed/index.php/site/aaut

A n e p a i o, Toomas 1993. Eesti Vabariigi kohtunikekorpus (1918–1940): Väitekiri õigusteaduse magistri teaduskraadi taotlemiseks. Tartu Ülikool. (Käsikiri TÜ Raamatukogus)

[7]Kohtunike konkursside materjalid. — RA, ERA1356.1.968.

[8]Riigikogu Eesti Vabariigi Põhiseaduse muutmise seaduse komisjoni 17.03.1932 koosoleku protokoll nr. 14. — RA, ERA80.4.388, l. 90–90p; Riigikogu Eesti Vabariigi Põhiseaduse muutmise seaduse komisjoni 11.03.1932 koosoleku protokoll nr. 12. — RA, ERA80.4.388, l. 56p.

A n e p a i o, Toomas 1994a. Eesti Vabariigi kohtute kujunemine. — *Eesti Jurist*, nr 3, lk 33–38

A n e p a i o, Toomas 1994b. Eesti Vabariigi Riigikohus. 1. osa. — *Eesti Jurist*, nr 4, lk 26–33

A n e p a i o, Toomas 1994c. Eesti Vabariigi Riigikohus. 2. osa. — *Eesti Jurist*, nr 5, lk 3–9

A n e p a i o, Toomas 1994d. Kohtupalat (resp Kohtukoda). — *Eesti Jurist*, nr 7–8, lk 44–50

A n e p a i o, Toomas 1994e. Rahukogud (Ringkonnakohtud). — *Eesti Jurist*, nr 9, lk 3–10

A n e p a i o, Toomas 1994f. Rahukogud (Ringkonnakohtud). Tartu-Võru Rahukogu. — *Eesti Jurist*, nr 10, lk 3–9

A n e p a i o, Toomas 1994g. Rakvere-Paide Rahukogu (Rakvere Ringkonnakohus). — *Eesti Jurist*, nr 11, lk 17–21

A n e p a i o, Toomas 1995. Eesti kohtutest Vabadussõja ajal. — *Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1991.–1992. aastal*. Tartu: Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts, lk 59–66

A n e p a i o, Toomas 1999. Eesti Vabariigi Riigikohus. — *Riigikohus: Otsuste valikkogumik 1920–1940*. Koost. Toomas Anepaio. Tartu: Elmatar, lk 7–18

E e s t i V a b a r i i g i sisepoliitika 1921–1929: Dokumentide kogumik. 2002. (Ad fontes 12.) Koost. Jüri Ant, Eeri Kessel, Ago Pajur. Tallinn—Tartu: Eesti Rahvusarhiiv

K a a s i k, Peeter, Meelis M a r i p u u 2006. Sovietisation of the Estonian court system in 1940–1941. — *Estonia 1940–1945: Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*. Ed. by Toomas Hiio, Meelis Maripuu, Indrek Paavle. Tallinn: Estonian Foundation for the Investigation of Crimes Against Humanity, pp. 271–295

K a r j a h ä r m, Toomas, Väino S i r k 2001. *Vaim ja võim: Eesti haritlaskond 1917–1940*. Tallinn: Argo

K l i i m a n n, Artur-Tõeleid 1934. Kohtunikkude määramine. — *Juriidiline ajakiri "Õigus"*, nr 2, lk 67–74

K u u s i k, Argo 2006. Court system in Estonia 1941–1944. — *Estonia 1940–1945: Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*. Ed. by Toomas Hiio, Meelis Maripuu, Indrek Paavle. Tallinn: Estonian Foundation for the Investigation of Crimes Against Humanity, pp. 569–572

P a u k š t y s, Indrek 1995. Prokuratuuri areng Eesti Vabariigis 1940. aastani. — *Juridica*, nr 6, lk 264–268

P o o m, Paul 1953. *Sovetization of Estonia's Lawcourts*. The Hague: International Commission of Jurists

R a n d, Luule 2006. Resettlement of the German minority from Estonia in 1939–1941. — *Estonia 1940–1945: Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*. Ed. by Toomas Hiio, Meelis Maripuu, Indrek Paavle. Tallinn: Estonian Foundation for the Investigation of Crimes Against Humanity, pp. 33–43

R e b a n e, Ilmar 1982. *Kohtud Eestis läbi aegade: Lühiülevaates*. Toronto: Estoprint

S i i m e r, Imant, Artur T a s k a 1957. Riigikohtu viimase koosseisu saatusest. — *Õigusteaduslik Ajakiri*, nr 2, lk 49–50

T a s k a, Artur 1990. Eesti Vabariigi kohtukorralduse hävitamisest 1940. aastal. — *Eesti Jurist*, nr 2, lk 134–142

T a s k a, Artur 1963. Tallinna Ringkonnakohtu viimase koosseisu saatusest. — *Õigusteaduslik Ajakiri*, nr 7, lk 63–64

T a s k a, Artur 1960. Tartu Ringkonnakohtu viimase koosseisu saatusest. — *Õigusteaduslik Ajakiri*, nr 6, lk 61–63

T a s k a, Artur 1959. Viljandi Ringkonnakohtu viimase koosseisu saatusest. — *Õigusteaduslik Ajakiri*, nr 5, lk 54–55

T a s k a, Artur 1958a. Kohtukoja viimase koosseisu saatusest. — *Õigusteaduslik Ajakiri*, nr 3, lk 48–49

T a s k a, Artur 1958b. Rakvere Ringkonnakohtu viimase koosseisu saatusest. — *Õigusteaduslik Ajakiri*, nr 4, lk 52–53

U r g e, Leo 1991. Prokuratuur Eesti Vabariigis. — *Eesti Jurist*, nr 4, lk 252–254

V a h t r e, Lauri 2005. *Eesti Advokatuuri ajalugu 1919–1994*. Tallinn: Ilo

V a h t r e, Lauri 2008. *Eesti notariaadi ajalugu 1918–2003*. Tallinn: Juura

V a l l i k i v i, Hannes 2014. Juristide liikumine advokatuuri, prokuratuuri ja kohtunikkonna vahel 1930. aastate teise poole Eesti Vabariigis. — *Juridica*, nr 3, lk 244–259

V a l l i k i v i, Hannes 2017. Kohtunike valiku kriteeriumid Eesti Vabariigis 1934–1940. — *Ajalooline Ajakiri*, nr 2/3, lk 363–397

W i s t i n g h a u s e n, Henning von (koost.) 2016. *Revali ja Peterburi vahel: Eestimaalaste mälestusi kahest sajandist*. Tlk Hanna Miller. Tallinn: Argo

Hannes Vallikivi

HANNES VALLIKIVI (1974) on lõpetanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna 1996, õigusteaduse magister 2001 (TÜ). Vandeadvokaat a-st 2001, Eesti Advokatuuri juhatuse liige 2010–2016, Eesti Advokatuuri esimees a-st 2016.

ABSTRACTS

JÜRI KÕRE. **Deinstitutionalisation in Estonian social care — external compulsion or internal consideration?**

Large hospitals and care homes were part of traditional arrangement of life in developed countries in the 20th century. Moreover, the greater part of this period is characterised by the growth of the number of places and clients in institutions, and consequently, there have been arguments supporting this growth. The term deinstitutionalisation has come into use primarily in the context of rearrangement of psychiatric treatment (large specialised psychiatric hospitals). In the US, such hospitals meant closed communities for thousands of people. The spread of views challenging institutional care began with the creation of the theory of total institution. The proponents of deinstitutionalisation accentuate two groups of circumstances. Firstly, they mention the most general protection of human rights and individual liberties, which are endangered or not sufficiently guaranteed in the case of institutional care. Secondly, medical arguments are emphasised (the efficiency of treatment, rehabilitation and care, which is not sufficient in institutions and is also economically expensive). In Eastern European countries (including Estonia), deinstitutionalisation became discernible in the early 21st century. The EU green paper Improving the mental health of the population: Towards a strategy of mental health for the European Union *(2005) stresses the need for a paradigmatic change in the arrangement of mental health services and sees deinstitutionalisation of services as a solution. The current article analyses deinstitutionalisation as a paradigm in the context of Estonian social work. Family- and community-centred solutions are compared with institutional ones from the viewpoints of general and special care, children's substitute home service and finding solutions to housing problems (social work with the homeless). The article contains mostly meta-analysis, dis-*

cussing the results of existing studies in the context of the aforementioned paradigm. (Auth.)

ANTS PARKTAL, JANE MEIMER-PARKTAL. **Psychoanalysis in Estonia**

The article describes the arrival of psychoanalysis in Estonia as a manner of thought and clinical application, its development and current situation.

The first superficial contacts with psychoanalysis appeared before World War I. The first reference to the works of Sigmund Freud, the founder of psychoanalysis, in Estonian-language literature dates from 1912 from Juhan Luiga, who recommends to use Freud's ideas for explanation of dreams on which some folk tales are based. At least two people from Estonia are known to have visited Vienna to learn about psychoanalysis and to listen to Freud's lectures. The theme found more coverage in Kasvatus, *the journal of the Estonian Teachers' Union (was published from 1919–1940) in relation to students' early development and emerging sexuality, and the possibility of applying the ideas of psychoanalysis at schools. The psychoanalytic way of thinking found its way to literature and even to discussions on religion. Psychoanalysis was not used in Estonia as a systematic method of clinical treatment before World War II. Some psychiatrists and physicians, however, applied a few elements of psychoanalysis in their practice.*

What was done in the Republic of Estonia was quickly wiped away by the occupation authorities. Adequate treatment of psychoanalytic themes was impossible during the Soviet period, to say nothing of practicing psychoanalysis in mental treatment. The theme was mentioned in official publications only in the form of incompetent criticism. Unofficially and half-secretly, however, psychoanalytic views began to spread in the cultural and theatrical circles of Tartu in the 1960s, greatly due to the activities of the psychiatrist and writer Vaino Vahing.

The demise of the Soviet rule in the late 1980s opened opportunities for practising ideologically disfavoured themes and specialities. Training of psychotherapists with a psychoanalytic slant began in Estonia in 1989. In 1994, psychologist Sinne Naruskberg and psychoanalytic psychotherapist Ants Parktal founded the Private School of Professional Psychology. In 2001, Han Groen-Prakken Psychoanalytic Institute for Eastern Europe was founded at the initiative and support of the International Psychoanalytic Association and the European Psychoanalytic Federation. This created a framework for training in psychoanalysis in the former eastern bloc countries.

By today, psychoanalysis has found its place in the mental world and mental treatment of Estonians. In the authors' opinion, one of the essential trends in Estonian psychoanalysis is rendering English-language psychoanalysis into Estonian — adding the contribution of a Finno-Ugric language and culture to the spiritual and mental world of English-language psychoanalysis. (Edit.)

LIINA PAALES. **Can God understand prayers in the sign language?: Deafness, silence and sign languages in the Christian tradition. Part II**

The article discusses deafness, deaf people and sign languages in the context of Christianity. Hearing impairment and the theme of deaf people occurs in the Bible in the figurative meaning as a metaphor of a spiritual state as well as a health problem.

Deafness has also been an essential subject in church history. Inability to hear and signing were mentioned, e.g. by St Augustine and St Jerome whose writings only describe hearers' attempts to understand deaf people; therefore, we cannot learn anything about the mutual communication of deaf people from them. Deaf people were also observed by Martin Luther who found that if they were able to express their faith, they could also be allowed to take Holy Communion and get married.

Monastic sign languages, which originated from monastic silence as a spiritual practice, were a means of communication between monks with different mother tongues. A few deaf people were also taught at monasteries. It is probable that a monk as a teacher communicated with his deaf pupil in one of the monastic sign languages. Several miracles in Christian healing practice, both in the past and nowadays, involve restoration of the ability to hear — "A deaf person became a hearer!"

The church has an essential role in the history of deaf people's education in Europe, including Estonia, and the United States. The first Estonian school for deaf children was founded by the Lutheran pastor Ernst Sokolovski in Vändra in 1866. The curriculum of the deaf children's school included religious instruction for which special textbooks meant for deaf children were used. When the deaf pupils finished the school, they were confirmed. The church acquired an essential place in deaf people's social life.

Nowadays, deaf people are active in different churches in Estonia and abroad. They have even been ordained. Some divine services are held in the sign language. People with hearing impairment need interpreting in church; therefore, Christian lexis is developed in the Estonian sign language. (Auth.)

EDGAR KRULL. **What could be learned from the new curriculum of Finnish basic schools?**

The article compares the curricula of Estonian and Finnish basic schools for better understanding of the developments in the schools of general education of the two states and for drawing conclusions for developing of Estonian curricula. Until now, Finnish general education and its arrangement have been viewed as close to the ideal in Estonia, but recent decline in Finnish basic school students' learning outcomes suggests that the Finnish experience should be viewed more critically.

In Finland, the decline in learning outcomes in mathematics and natural sciences triggered an extensive education re-

form (2012–2016) and renewal of curricula. In Estonia where the learning outcomes declined to a small extent, only technical corrections were made to the valid curriculum. For better understanding whether the Estonian schools of general education need a similar reform, the author analyses the structure of Finnish basic school curricula of 2004 and 2014, and compares them with the 2014 version of the Estonian curriculum.

The article provides a brief overview of the problems of international comparison of curricula and the Finnish reform of general education. The curricula of the two countries are compared from the viewpoint of structure, changes in thematic emphasis, integration of teaching, structure of syllabuses and transferable competencies and connections between objectives. The analysis shows that many solutions used in Finnish curricula, particularly emphasis on local autonomy and derivation of objectives of subjects from transferable competencies deserve serious attention and could be followed in Estonia as well. Still, it is questionable whether greater emphasis on the liberalisation of school and development of the school culture as learning communities where each student would take greatest efforts and enjoy learning would bring about essential improvement in the quality of education in our circumstances. (Auth.)

HELJO MÄND. **Poetry: Raddled joy**

"It is progressing firmly, bravely, with great swing and force, full of fire of love and callousness and coldness of criticism…": By the 8th anniversary of the Republic of Estonia in 1926

To mark the centenary of the Republic of Estonia, we publish a selection of articles that appeared in Estonian newspapers in February 1926 to celebrate the eighth anniversary of the Republic.

It is repeatedly mentioned in the articles and speeches that the bright future of the Estonian people is conceivable only

with full national freedom and independence — only independence saved our people from moral and economic devastation. Extreme perseverance has been shown in securing economic independence, although mistakes have also been made. Progress in agriculture, e.g. land improvement, animal breeding and the increasing export of butter, has been found particularly praiseworthy.

The feeling of friendship between Estonia and its closest neighbours — Latvia and Finland — is mentioned on the eighth anniversary of independence with particular emphasis. The presidents of these countries visited Estonia in the previous year. This year, the celebrations are attended by the representatives of the great Polish people, the Deputy Marshal of the Sejm and Chairman of the Foreign Affairs Committee Jan Dębski. In connection with the visit, it is said that "all the nations that fought for independence and freedom at the same time as we did can overcome all the difficulties independently or in cooperation with other friendly nations."

As it has become customary, the historical events that lead to the birth of the Republic of Estonia are recalled, and the conclusion is drawn that only an internally strong state can defend itself against external enemies. "Along with home defence, deepening of democracy should be our main concern — each citizen carries our republic on their shoulders." (Edit.)

Review

HANNES VALLIKIVI. **Who were they and what became of them?**

Toomas Anepaio. Kohtunikud, kohtu-uurijad ja prokurörid 1918–1940: Biograafiline leksikon. *[Judges, Investigators and Prosecutors: Biographical Lexicon.] Tartu: University of Tartu Press, 2018. 362 pp.*

Serial

HERBERT NORMANN. **Dancing into the unknown: Diary 1944–1961. Part III**

The diary of Herbert Normann, who worked in Estonia as a doctor and lecturer, reflects events related to his life and work, impressions about people. The text conveys the personal and social tensions caused by the communist regime of the Soviet Union. At that time, the publication of the diary would have brought about repressions. (Edit.)

AUTHORS

EDGAR KRULL PhD (1948), educationist, emeritus professor of the University of Tartu

JÜRI KÕRE PhD (1953), lecturer in social policy at the Institute of Social Studies, University of Tartu

JANE MEIMER-PARKTAL (1971), psychological counsellor at the Kyriania Centre for Psychoanalysis and Psychoanalytic Therapy

HELJO MÄND (1926), Estonian writer

HERBERT NORMANN (1897–1961), Estonian medical scientist

LIINA PAALES PhD (1973), Estonian folklorist and professional sign language interpreter

ANTS PARKTAL MA (1950), president of the Private School of Professional Psychology, practising psychotherapist in Tallinn, psychoanalyst at the Kyriania Centre for Psychoanalysis and Psychoanalytic Therapy

ANNE PIKKOV (1974), Estonian artist, vice-rector for academic affairs at the Estonian Academy of Arts

HANNES VALLIKIVI MA (1974), sworn advocate, president of the Estonian Bar Association

TANTS TEADMATUSSE

Päevik
1944–1961

Herbert Normann

III

Algus 2018. aasta 6. numbris.

Aja lühendamiseks veedame endiselt Jüri Haldrega oma õhtud "Ko-Ko-Ko"-s. Vahel harva on meie külaliseks Hans Madissoon.

"Ko-Ko-Ko"-s on arvukalt ajalehti, illustreeritud ajakirju. Neid on Eestist, Soomest ja Saksast, ka Inglismaalt, Ameerikast, Prantsusmaalt, pakuvad andmeid, ajaviidet, puhkust. Üksnes nende pärast tasub istuda kohvikus. Pealegi on ajakirjad olnud alati minu nõrkuseks.

10. dets. 1938 leian kohvikus lehti sirvides "Rahvalehes" märkme:

"Tartu Ülikooli sisehaiguste polikliiniku juhataja koht seisab juba pikemat aega vakantne, kuna teaduskonna poolt sellele kohale esitatud kandaadid ei ole leidnud kinnitamist. Nüüd on sellele kohale kindlamana kandidaadina jäetud püsima dr. med. H. N o r m a n n."

Märge leidub teadete all pealkirjaga "Emajõe kaldailt".[60]

Ja jälle venivad tüütuseni üksluised päevad.

Presidendi kinnitus miskipärast viibib.

EÜS-i leer on reserveeritult viisakas.

Saabuvad viimaks ka jõulud, vahetub järjekordne aasta. Õpitakse kirjutama — 1939.

---

[60]Vt *Rahvaleht*, nr 235, 10. XII 1938, lk 3.

Ministeeriumist pole midagi kuulda. Tekib häiriv teadmatuse rahutus.

Siis heliseb ühel päeval telefon. On jaanuarikuu teine nädal. "Postimehe" toimetus palub uusimat näopilti. Minu kinnitamine professoriks olla päevade küsimus, vastav käskkiri ootavat üksnes veel presidendi allkirja.

Järgneb kõne "Uue Eesti" toimetusest: soovitakse samuti pilti, lisaks lühikesi eluloolisi andmeid. Need palutakse üle anda mind peatselt külastavale kirjasaatjale.

Ja jälle on kinnituste ümber vaikus.

Saabub viimaks 18. jaanuar 1939.

Päev venib hallilt ja tuimalt. Äkki õhtul teatab Tallinna ringhääling: Vabariigi President on Tartu Ülikoolile kinnitanud uusi õppejõude. Järgnevad nimed ja lühikesed elulood.

H. Perli, M. Tiitso ja mina oleme ametisse pandud vastavalt teada olevatele esitistele, H. Madissoon määramata aja asemel — kolmeks aastaks.

Järgmisel päeval — 19. jaanuaril — oleme kõikides loetavamates ajalehtedes.

"Uus Eesti" ja "Postimees" toovad kinnitamise teate, lisaks fotod ja lühikesed elulood (H. Perli pilt "Postimehes" puudub), "Päevaleht" — teate ja elulood. "Rahvaleht", "Revalsche Zeitung" ja "Vesti Dnja" piirduvad üksnes teate avaldamisega.[61]

"Revalsche Zeitung" ja "Päevaleht" ristivad mind miskipärast Herberti asemel Hubertiks.[62]

Loen neid teateid kõiki segaste tunnetega, olen rahul ja samas ei ole. Olen hetketi nagu milleski süüdi, kuid milles?

---

[61] Vt Neli professorit Tartu Ülikoolile.... — *Uus Eesti*, nr 18, 19. I 1939, lk 6; Kinnitati ülikoolile õppejõude. — *Postimees*, nr 18, 19. I 1939, lk 3; Ametisse määramisi Tartu ülikoolis. — *Päevaleht*, nr 19, 19. I 1939, lk 3; Ametisse kinnitamisi Tartu ülikoolis. — *Rahvaleht*, nr 16, 19. I 1939, lk 3; Vier Professoren im Amt bestätigt. — *Revalsche Zeitung*, nr 15, 19. I 1939, lk 7; Въ Тартускомъ университетъ. — *Вести Дня*, nr 15, 19. I 1939, lk 1.

[62] *Päevalehes* kasutatakse tegelikult õiget nimekuju.

Päeva vältel saan arvukate õnnitluste osaliseks. Esimesi õnnitlejaid on minu tulevane assistent Karl Treial.

Mäletan teistest prof. Jüri Uluotsa, prof. A. Paldrockit, Tartu Poeglaste Gümnaasiumi direktorit V. Neggot[63], prov. Aleksander Imelikku[64]...

Kirja teel õnnitlevad Eesti Korporatsioonide Vilistlaskogude Liit, korp! Sakala vilistlaskogu, korp! Revelia.

Sakala vilistlaskogu õnnitlusele on alla kirjutanud esimehena prov. Julius Lill[65].

---

[63]Viktor Neggo (1890 – 15. VI 1942 Solikamsk), lõpetas TÜ füüsika-matemaatikateaduskonna 1916, *cand. math.* 1916, korp! Fraternitas Estica liige. Tallinna Kolledži õpetaja 1925–1931, Kaarli koguduse gümnaasiumi õpetaja 1926–1931, Narva I Gümnaasiumi inspektor 1931–1932, Valga Ühisgümnaasiumi direktor 1932–1934, Tartu Poeglaste Gümnaasiumi direktor 1934–1940, Tartu I Gümnaasiumi, I Progümnaasiumi, I Reaalkooli, Tartu Tehnikumi ja Tehnikakeskkooli direktor 1937–1940; Ajutise Maanõukogu liige Maaliidu nimekirjas ja II abisekretär 1917–1918, I abisekretär 1918–1919, Ajutise Valitsuse komissar Saaremaal 1918–1919 ja Saaremaa mässu mahasurumise juhtija, Rahvuskogu II koja liige 1937; Kaitseliidu peastaabi propagandapealik 1925–1930, Narva maleva propagandapealik 1930–1932, Valga maleva propagandapealik 1932–1934, Kaitseliidu Tartu IV malevkonna propagandapealik 1934–1940, ajakirja *Kaitse Kodu* vastutav toimetaja 1925–1929; vangistati 23. XII 1940 Tartus, peeti kinni Ussollagis, Erinõupidamise otsusega 1942. a mais mõisteti surma ja hukati.

[64]Aleksander Imelik (1888 – 21. XII 1941), lõpetas TÜ farmaatsia osakonna 1918, korp! Fraternitas Liviensis liige. Apteekri õpilane Tartus a-st 1907, apteeker Puhjas ja a-st 1918 Tartus, Karlova apteegi omanik Tähe tänavas.

[65]Julius Lill (1878–1951 Stockholm), lõpetas TÜ farmaatsia osakonna 1906, EÜSi liige, seejärel korp! Sakala asutaja-vilistlane. Apteegi, rohukaupluste ja laboratooriumide omanik Tartus a-st 1914 (algul koos Märt Hakkajaga (1881–1921), a-ni 1918 tegutses Lill ise Petrogradis; 1924. a-st osakond Tallinnas), 1926. aastal moodustas A/Si Proviisor Julius Lill, mille juhatuse esimees ja asjaajaja-direktor ta oli; Tartu abilinnapea 1927–1930, Tartu linnavolinik a-st 1921, IV Riigikogu liige Majaomanike nimekirjas 1929–1932, Rootsi konsul Tartus; põgenes 1944. a Rootsi, tegutses proviisorina Stockholmis.

Õnnitleb ka Kohtla-Järve põlevkivikaevanduse haigla juhataja dr. Herman Kurba[66], mitmed teised, keda enam ei mäleta.

Õhtul toimub Eesti Arstideseltside Liidu juhatuse koosolek. Kohaks on Eesti Tervishoiu Muuseum, selle juhataja dr. Voldemar Sumbergi[67] kabinet.

Laua ümber istuvad A. Lüüs, G. Rooks, E. Veinberg, K. Kook[68], S. Lind[69].

---

[66]Herman(n) Kurba (1888 – 29. III 1952 Tjumeni oblast), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1924, korp! Revelia liige. Jaoskonnaarst Viru-Nigulas 1924–1934, arst Sondas, Järva-Jaanis, Kohtla-Järve haigekassa ambulatooriumi arst a-st 1937 ning kaevanduste haigla ja ambulatooriumi juhataja 1938–1940; Saksamaale 1941, naasis Eestisse; Tallinna I polikliiniku sisehaiguste arst 1944, vangistati 23. XII 1944 Tallinnas, Erinõupidamise otsusega 1945. a mais saadeti 5 aastaks asumisele.

[67]Voldemar Sumberg (1893 – 13. II 1965 Kemerovo oblast), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1923, EÜSi liige. TÜ tervishoiu instituudi assistent 1922–1924, Eesti Arstide Liidu Tervishoiu Muuseumi asutaja ja asjaajaja Tartus a-st 1922, juhataja 1924–1944, ajakirja *Tervis* tegevtoimetaja 1928–1940, Eesti Vabariigi Rahvuskomitee liige 1944, Otto Tiefi valitsuse sotsiaalminister 1944; vangistati 23. X 1944 Tartus, Erinõupidamise otsusega 1945. a augustis mõisteti 8 aastaks vangilaagrisse, kandis karistust Saraatovi oblastis; sai vangilaagris 1949. aasta jaanuaris 8-aastase lisakaristuse, vabanes vangilaagrist 1954, oli asumisel Novosibirski oblasti Zdvinski rajoonis, töötas Kemerovo oblastis Novokuznetski rajoonis Targai puhkekodu peaarstina a-st 1957, keelati naasta Eestisse.

[68]Karl Kook (1899–1987 Stockholm), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1926, *dr. med.* 1933, EÜSi liige. TÜ naistekliiniku assistent 1925–1928, Tartu Erakliiniku günekoloog ning praktiseeriv eriarst naistehaiguste ja sünnitusabi alal 1928–1939, Tallinna Keskhaigla sünnitusgünekoloogiaosakonna juhataja 1939–1944; põgenes 1944. a Rootsi, töötas põgenikelaagri arstina 1944, Stockholmi lastehaigla arhiivitööline 1945–1947, Bodeni sõjaväehaigla kirurgiaosakonna alamarst 1947–1951, oli Luleå jaoskonnaarst ja pidas seal erapraksist 1951–1956, Hultsfredi jaoskonnaaarst 1956–1961, seejärel eraarst Stockholmis.

[69]Siim Lind (Siegfried L.; 1899–1984 New Bedford, Massachusetts), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1924, *dr. med.* 1935, EÜSi liige. TÜ tervishoiu (hügieeni) instituudi abijõud ja nooremassistent 1925–1927, 2. diviisi haigla keemia-hematoloogialaboratooriumi juhataja 1927–1928, Haridus- ja sotsiaalministeeriumi tervishoiu ja hoolekande valitsuse inspektor 1928–1931 ning abijuhataja 1931–1932, Tar-

Jõuan koosolekule viimasena. Praotatud ukse tagant kostab elavat juttu. Minu sisseastumisel katkeb see järsku. On ilmne, et sõeluti mind.

Soovin harjumuslikult kõigile tervist, nagu poleks ma midagi märganud.

Mulle vastatakse jahedalt. Ühtki viisakusõnnitlust, ühtki sõna minu nimetamisest.

A. Lüüs avab koheselt esimehena koosoleku. Õnneks pole see pikk. Oleme varsti tänaval, läheme laiali. Minuga keegi ei räägi.

EÜS on silmanähtavalt nohune.

"Riigi Teatajas" ilmub mõne päeva pärast minu kinnitamise käskkiri. Peale Vabariigi Presidendi K. Pätsi on alla kirjutanud veel peaminister K. Eenpalu ja haridusminister A. Jaakson[70]. "Riigi Teataja" on 24. jaanuarist.[71]

Samas numbris on ka käskkirjad H. Perli, M. Tiitso ja H. Madissooni kohta.

---

tu tervishoiuarst 1932–1940, TÜ hügieeni eradotsent ja dotsent 1936–1940, hügieeni instituudi dotsent ja juhataja 1941–1944, hügieeni õppetooli erakorraline professor 1944; põgenes 1944. a septembris Saksamaale, Kempteni põgenikelaagri ja seejärel Ludwigsburgi immigratsioonilaagri peaarst 1944–1949, asus 1949. a ümber USAsse, New Hampshire'i osariigihaigla arst ja osakonnajuhataja Concordis psühhiaatria alal 1949–1972, samas konsultant a-ni 1977.

[70]Aleksander Jaakson (1892 – 2. X 1942 Kirov), lõpetas kindralstaabi kursused Tallinnas (Kõrgema Sõjakooli) 1925, Prantsuse Kõrgema Sõjakooli 1927, TÜ õigusteaduskonna 1936, korp! Rotalia liige. Võttis osa Esimesest maailmasõjast 1915–1917 ja Eesti Vabadussõjast 1918–1920, sai koloneli aukraadi 1931, Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste ülema abi õppealal ja Kõrgema Sõjakooli taktikalektor 1927–1933, sõjakooli ülem 1931–1933, SÜÕ ja KSK ülem 1934–1936, kolonel 1931, riigivanem Konstantin Pätsi ja peaminister Kaarel Eenpalu valitsuste haridusminister 1936–1939, sõjavägede staabi ülem 1939–1940, kindralmajor 1940; vangistati 18. X 1940 Helme vallas talle kuuluvas Pokardi talus, kandis karistust Vjatlagis, Erinõupidamise otsusega 1942. a augustis mõisteti surma ja hukati Kirovi vanglas nr 1.

[71]Vt *Riigi Teataja* 1939, nr 7, 24. I, lk 143.

Ülikoolile teatab minu kinnitamisest Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakond. Vastav teade on 30. jaanuarist 1939.[72] Alla on kirjutanud osakonna direktori asetäitja Eerik Laid[73] ja sekretär J. Lauristin[74].

Järgneb kinnitamine polikliiniku juhatajaks. See toimub Ülikooli Valitsuse koosolekul 3. veebr. 1939. Ühtlasi vabastatakse prof. V. Vadi juhataja ajutisest kohuste täitmisest. Aluseks on dekaani E. Saareste esitis sama aasta 2. veebruarist.[75]

Jääb üle võtta polikliinik.

Kuid kes peab üleandmist ja ülevõtmist algatama? Kas prof. Vadi või mina? Tekkinud pinevas õhkkonnas ei taha kumbki olla algataja.

Möödub kolm-neli päeva, möödub nädal.

Küsin dr. Treialilt, kas ta prof. Vadit on näinud. Saan eitava vastuse. Prof. Vadi pole pärast minu kinnitamist polikliinikus enam käinud. Pole külastanud ka mina polikliinikut.

---

[72]Vt Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakond Tartu Ülikooli Valitsusele, 30. I 1939. — RA, EAA.2100.2.731, l. 118.

[73]Eerik Laid (Erich Ostrov; 1904–1961 Tärnsjö Västmanlandis), lõpetas TÜ filosoofiateaduskonna 1927, *mag. phil.* arheoloogia alal 1927 ja etnograafia alal 1932, *dr. phil.* 1954 (Stockholmi Ülikool), Pärnumaa Üliõpilaskogu liige, seejärel ÜS Veljesto liige. TÜ etnograafia õppeülesandetäitja 1930 ja 1932–1938, Eesti Rahva Muuseumi sekretärasjaajaja (teaduslik sekretär) 1935–1936, direktori abi 1940–1941 ja direktori kt 1941–1943, Haridusministeeriumi muinsuskaitse inspektor 1936–1940, Eesti-Saksa kunsti- ja kultuurivarade ühiskomisjoni Eestipoolne esimees 1939–1940; põgenes 1943. a Soome, Eesti Büroo juhataja Helsingis 1943–1944, Eesti Vabariigi Rahvuskomitee välisosakonna liige 1944; põgenes 1944 edasi Rootsi, Stockholmi Ülikooli rahvateaduse instituudi arhiiviassistent 1944–1947, riiklik stipendiaat Põhja Muuseumi (*Nordiska Museet*) ja Stockholmi Ülikooli rahvateaduse instituudis 1947–1961.

[74]Tegelikult Johannes Laurisson (Lauringson; 1895 – 13. IV 1975 Tallinn), sõjaväeametnik Esimeses maailmasõjas 1915–1917 ja Vabadussõjas 1918–1920, haridus-ja sotsiaalministeeriumi ametnik a-st 1920.

[75]Vt Arstiteaduskonna dekaan Ernst Saareste Tartu Ülikooli Valitsusele, 2. II 1939. — RA, EAA.2100.2.731, l. 123–123p.

Mööduvad veel mõned päevad. Dekaani nõuandel helistan ise prof. Vadile. Määrame üleandmise 14. veebruarile. Jutt on lühike, korrektne.

Ja siis oleme polikliiniku juhataja kabinetis. Koostame lühikese akti, kirjutame sellele alla. Juures viibib minu assistent K. Treial.

Varasid pole prof. Vadi polikliiniku ülevõtmisel lugenud, ei loe neid ka mina.

Vahetame aktid, kinnitame toimingu konventsionaalse käesurvega. Kogu üleandmine on asjalik, lühike.

Varsti olen kabinetis üksi. See on nüüd minu tööruum mõneks aastaks. Olen asunud polikliiniku juhtimisele.

Astub juurde dr. Treial, ulatab õnnitluseks käe.

Minu asumist kohale märgivad oma veergudel "Uus Eesti", "Päevaleht", "Postimees" ja "Rahvaleht", fikseerivad selle tähtpäevana 14. veebruari.[76]

Kinnitamisest polikliiniku juhatajaks kirjutasid "Päevaleht", "Postimees" ja "Rahvaleht" juba varem.[77]

Oma avaloengu pean polikliiniku ülevõtmise päeval — 14. veebruaril — mõni tund peale ülevõtmiseakti allakirjutamist. See on esimene minu loeng eripatoloogias, diagnostikas ja teraapias. Teemana käsitlen "Uuemaid saavutisi kaasaja praktilises meditsiinis".

Olen pisut loengu eel rahutu. Mind on hoiatatud, et minu kuulajad EÜS-ist kavatsevad lavastada mulle mingisugust demonstratsiooni.

Palun tulla dr. Treialit loengule. Temal on üliõpilased nimeliselt teada, tunneb vajadusel korrarikkujad ära.

---

[76]Vt Uued asutuste juhid. — *Uus Eesti*, nr 52, 22. II 1939, lk 2; Prof. H. Normann... — *Päevaleht*, nr 53, 22. II 1939, lk 7; Asusid juhatajatena tegevusse. — *Postimees*, nr 52, 22. II 1939, lk 6; Asutiste uued juhid. — *Rahvaleht*, nr 45, 22. II 1939, lk 3.

[77]Vt Sisehaiguste polikliiniku juhatajaks... — *Päevaleht*, nr 41, 10. II 1939, lk 7; Kinnitati juhatajateks. — *Postimees*, nr 40, 10. II 1939, lk 2; Kinnitamisi. — *Rahvaleht*, nr 35, 10. II 1939, lk 5.

Astun seepeale auditooriumi. Prof. Koppeli ajast tuttav amfiteater on kuulajaid tulvil. Amfiteatri ees pruun kušett, tugevail jalgadel laud, vana kõvaistmeline tugitool, mida keegi peale A. Paldrockit ei kasutanud...

Mind võetakse tagasihoidlikult, kuid rahulikult vastu. Loeng möödub igasuguste takistusteta.

Kuulen hiljem, et kavatsusel oli siiski demonstratsioon, mis jäi aga ära. Ja miks? Minu kuulajad korporatsioonidest ja väikeseltsidest olid teatanud, et astuvad otskoheselt vahele, kui keegi peaks midagi julgema.

Ja keegi ei julge...

Järgmisel loengul demonstreerin juba haigeid: ühel takistab nimmevalu kummardamist, teisel on murdunud kukkumisel roie, kolmas on veendunud oma hädades neurasteenik.

Need on minu esimesed polikliiniliselt demonstreeritud haiged.

Ja siis olen Tallinnas, minuga koos H. Madissoon, M. Tiitso.

On komme, et kõrgemad riigiametnikud, teadlased, keda kohtadele kinnitab Vabariigi President, käivad Tallinnas ennast temale esitlemas.

Esitlemiskohaks on administratiivhoone Kadriorus, meie päevaks on määratud 16. veebr. 1939, täpsaks ajaks — keskpäev.

Teatame oma ilmumisest presidendi valveadjutandile. See palub meid vähekese oodata. Härra presidendi juures olla praegu keegi jutul.

Vaatan ooteruumis ringi — see on jutulesoovijaid täis. On selge, et oodata tuleb vähemalt mõni tund.

Seal avaneb äkki üks uks. Lävele ilmub presidendi adjutant, hüüab kõigile kuuldavalt: Härrad Tartu professorid!

Järgneme adjutandile. Meid saadavad kõigi ootajate silmad.

Varsti oleme adjutandi valveruumis. Mugavad toolid, tume kirjutuslaud.

Ruumi taga on presidenti kabinet.

Adjutant palub oodata, läheb teatama, tuleb hetke pärast tagasi, avab kabineti ukse.

Astume vaikselt üle läve. Uks sulgub kuuldamatult meie taga.

Oleme presidendi kabinetis.

Kirjutuslaua taga seinal riigivapiga vaip, ühes nurgas nahkmööbli garnituur. Põgus pilk enam midagi ei haara.

Laua tagant tõuseb väärikas hallipäine vanahärra, teeb meile vastu mõned aeglased sammud.

Meie ees on Eesti Vabariigi President K. Päts.

Ta ulatab meile tervituseks käe, osutab kolmele nahastatud tugitoolile, palub lahkesti istuda. Istub ise diivanile meie vastu.

Toolide ja diivani vahele jääb stiilne laud.

Siis alustab president vestlust, igaühega eraldi.

Ja varsti olen sügavasti üllatatud, kui hästi tunneb ta igaühe meie õppetooli. Ta on lasknud ennast põhjalikult informeerida. Mulje on rabav — sõna otseses mõttes.

Prof. Madissooniga vestleb president sündimusest, suremusest, eriti Eesti rahva iivest, minuga — noorte arstide tegelikust ettevalmistamisest, prof. Tiitsoga — eestikeelsete õpikute kirjutamisest. Tema arvates on õpikute koostamine kasulik mitte üksnes neile, kes seda kasutavad, vaid veel enam koostajale endale. Lubab kõigiti soodustada, et eestikeelsed õpikud leiaks kirjastajat.

Meie vestlus kestab kaua, üle pooleteise tunni.

Siis vaatab vanahärra kella, vabandab: ta vestleks meiega veelgi edasi, aga ooteruumis on jutulesoovijaid rohkesti ja ta peab nad võtma kõik vastu.

Ta soovib meile edu meie tööks, surub seepeale sõbralikult kätt, saadab isiklikult kõiki meid ukseni.

Läbime veelkordselt ooteruumi, meid jälgivad uudishimulikud pilgud.

Vastuvõtust püsib sügav mulje.

Kadriorus läheme lahku: Tiitsol, Madissoonil on linnas veel õiendusi, mina siirdun Haridusministeeriumi, tahan teha ministrile visiiti. Sel päeval küll kõnetundi ei ole, kuid kuuldes minu nime, võtab A. Jaakson mind koheselt vastu.

Ta pakub sigaretti.

– Ma soovitan proovida, need on esindussigaretid, palun laske omale meeldida.

Meie vestlus on sõbralik, julgustav.

– Näidake teaduskonnakogu koosolekuil selgroogu, — on muuseas tema sõnad, — olge vankumatult oma tõekspidamiste eest väljas. Minu toetuses võite alati olla kindel.

A. Jaakson on koloneli mundris, saadab lahkumisel mind käesurvega ukseni.

Varsti istun rongis. Väheste tundidega toob Balti Ekspress mind Tartu.

Tallinna sõidu eel ühel päeval otsib mind üles keegi noormees. Ta olevat "Rahvalehe" kirjasaatja, tahtvat toimetuse ülesandel mulle esitada mõned vähesed küsimused.[78]

Püüan noormehest saada kiiresti lahti, rahuldan tema uudishimu lühemalt kui lühidalt.

Seepeale vaatamata leian üllatuseks mõne päeva pärast oma pildiga pikema kirjutise. Pealkiri on suuretäheline, rasvane: "Noorte arstide teejuht ellu." — Järgneb alapealkiri: "Jutuajamine professor dr. Herbert Normaniga."[79]

Kirjutisest loen, et minu "kätte on usaldatud... noorte arstide juhtimine ülikooli polikliiniku kaudu tegeliku elu juure", ka arstilise kutse-eetika õpetamine, et teaksid noored arstid, kuidas ühe või teise eetilise probleemi esilekerkimisel toimida.

Järgnevad küsimused ja vastused.

---

[78]Evald Johannes Voitk (1907–1976 Toronto), ajakirjanik Tartus ja Valgas, ajalehe *Vaba Maa* kirjanduse ja kunsti osakonna toimetaja 1936–1938, *Rahvalehe* reporter ja fotograaf 1938–1940, Draamateatri kantseleiametnik 1940–1941, Eesti Rahvuskirjanike Ühingu (Liidu) asutajaid ja juhte; põgenes 1943. a augustis Soome, oli vabakutseline ajakirjanik, põgenes sealt 1944 edasi Rootsi, kus oli Rootsi Kuningliku Ooperiteatri kantseleitöötaja Stockholmis, seejärel pressifotograaf Malmös ja Göteborgis; asus 1955. a ümber Kanadasse, töötas seal tsinkograafina ja seejärel oli vabakutseline kunstnik.

[79]Vt Ev. J. V [= Evald J. Voitk], Noorte arstide teejuht ellu: Jutuajamine professor dr. Herbert Normaniga. — *Rahvaleht*, nr 38, 14. II 1939, lk 8.

Küsimus: "Kas meie arstide kutse-eetika on küllaldaselt kõrgel tasemel?"

Vastus: "Ei või kaevata, et meie arstid ei oskaks kutse-eetilistest küsimustest lugu pidada. Eksimisi tuleb siin üsna harva ette, harvem kui mõnel teisel kutsealal."

Küsimus: "Mida arvate ülikooli uuest seadusest?"

Vastus: "Uus seadus on mitmeti meie ülikoolielu parandanud. Näiteks kandideerijatelt assistentidelt nõutakse vastavate tööde esitamist. Kõigest sellest võib järeldada, et inimesed peavad end põhjalikumalt tööle rakendama. Ka on otstarbekat rakendust leidnud võistluse põhimõte teaduslike tööde alal, mis omakorda võimaldab andekamatel üliõpilastel oma teadmisi näidata ja oma andekusega silma paista. Nüüd saab kontrollida, kes on töökamad ja kes andekamad."

Veel kirjutab leht:

"Edasi küsime professorilt, mida tema arvab üliõpilaste osavõtust väljaspool ülikooli, näiteks kultuurilistest ja poliitilistest eluavaldustest."

""Tundub, et üliõpilase töökoorem on sedavõrd suur, et vaevalt neil aegagi jatkub tegevuseks väljaspool ülikooli," vastab professor. "Osavõtt mitmesugustest üritustest intiimorganisatsioonides on noorele üliõpilasele siiski vajalik. See on ka tarvilik puht kasvatuslikust seisukohast nähtuna.""

Kas ma küsimustele täpsalt nii olen vastanud, ei mäleta. Ajalehemehed on osavad, oskavad kõigele anda kuju, nagu tahavad. Ja mis jääb teha? Omaks võtta või õiendada. Kel selleks aga on tahet ja aega?

"Eraelus," — loen kirjutisest edasi, — "on professor Norman suur raamatusõber ja harrastab peale arstiteadusliku kirjanduse ka literatuuri. Meie kirjandusest on temale eriti meeldivad Tammsaare ja Mälgu teosed."

Need laused on õiged, need tunnistan vastu vaidlemata omaks.

Varsti tuleb ka kutse teaduskonnakogu koosolekule — minule esimene.

EÜS-i ilmse vaenulikkuse tõttu ei taha üksinda minna. Läheme seepärast H. Madissooniga koos.

Teaduskonnakogu koosolekud toimuvad nõukogu saalis — suure lauaga avaras ruumis ülikooli peahoone vasempoolses tiivas, teisel korrusel, üliõpilaskantselei taga.

Saali otsas — kahe akna vahel — esitab laeni ulatuv õlimaal ülikooli asutajat — Rootsi kuningat Gustav II Adolfit. Maal — looming on Rootsi valitsuse kingitus ülikoolile.

Naaberseinal ripuvad kõrvu Peeter Põllu[80] ja Heinrich Koppeli portreed. Eesti Ülikooli kuraator, Eesti Ülikooli esimene rektor... Neid on lõuendil jäädvustanud õlis N. Triik.

Algab koosolek. Teaduskonnakogu liikmed võtavad istet ümber laua. See on kaetud rohelise kaleviga.

Dekaan E. Saareste osutab meile kahele vabale toolile. Satun nii istuma diagonaalselt tema vastu. Dekaani kõrval protokollib koosolekut N. Veiderpass. Taamal vasemal istuvad prof. A. Paldrock, H. Perli, paremal — prof. E. Masing, M. Bresovsky. Laua otsas, minu läheduses, on EÜS-i löögituumikuks koondunud V. Vadi ja V. Hiie. Teisi ei mäleta...

EÜS-i rühmitusele ei näi ma esialgu eksisteerivat...

Koosolek möödub rahulikult, vahejuhtumisteta.

Pikkamööda minuga hakatakse juba harjuma. Loengud muutuvad sisukamaks, huvitavamaks. Kasvab järjekindlalt vilumus. Vahel harva püüab mõni vastasleeri üliõpilane mind sihilike keerdküsimustega kimbutada, ei saavuta aga tulemusi, loobub. Õppetöö võtab normaalse suuna. Igal loengul demonstreerin kolm-neli haiget, õpetan praktiliselt haiguskujusid eristama,

---

[80]Peeter Põld (1878–1930 Tartu), lõpetas TÜ usuteaduskonna 1906, *cand. theol.*, EÜSi liige. TÜ kuraator 1918–1925 (sisuliselt rektor 1918–1920), pedagoogikaprofessor 1920–1930, filosoofiateaduskonna dekaan 1925, TÜ prorektor 1925–1927; Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumi usuõpetaja ja juhataja Tartus 1908–1918, ühtlasi Eesti Maavalitsuse haridusosakonna juhataja 1917, Ajutise Valitsuse haridusminister 1918; Eesti Rahvameelse Eduerakonna asutajaliige 1905, Asutava Kogu liige 1919 Eesti Rahvaerakonna nimekirjas, I ja III–IV Riigikogu liige (1926, 1929–1930), EELK vaimuliku ülemkohtu liige 1926–1930.

määrama ravi, kirjutama retsepte. Ja väheste nädalate järel juba kuulen, et üliõpilased on minu loengutega rahul...

Täiendan ka ise ennast pidevalt.

Aasta hiljem — 14. märtsil 1940 — arvustab Jaan Tõnisson Riigivolikogus meie haridusolusid ja ülikooli.[81]

Ülikoolis sündivat lubamatuid asju... Näiteks on määratud polikliiniku juhatajaks professor, kes ei ole vastava ala eriteadlane.

Selles küsimuses, minu arvates, Jaan Tõnisson ei saa olla kompetentne, ta kordab vaid EÜS-i leeri sõnu.

Küllap kujunevad üsna pea minu töö tulemused Jaan Tõnissoni[le] vastuseks...

Väike pildike minevikust.

Olen juba kolmandat poolaastat polikliiniku juhataja, hakkan kodunema polikliinilise õppetööga, pakkuma üliõpilastele järjest süvenevaid teadmisi. Õppetooli ümber on kired ja tormid vaibunud.

Ühel päeval (on vist 1940. a. veebruar või märts) tuleb ülikoolist minu assistent dr. Treial. Ta on juhuslikult sattunud rektori ooteruumi, jäänud seal mõne tuttavaga vestlema.

Tema läheduses seisnud prof. H. Koppel, rääkinud kellegi vanema härraga. Jutt on ilmselt olnud sisehaiguste polikliinikust. Dr. Treialini kostnud prof. Koppeli sõnad: Ja imelik asi, meid kisuvad nooremad kaasa, panevad isiklikes huvides võitlema, töötama vastu, suhtuma inimesesse sügava eelarvamusega. Siis ta määratakse meie tahtmist vastu ametisse ja selgub üsna pea, et midagi pole katki, õppetegevus läheb täiesti normaalselt, leiab tunnustust, poolehoidu...

Sel hetkel silmanud prof. Koppel dr. Treialit, tasandanud tunduvalt kohe oma häält...

Prof. Koppel käib sageli polikliinikus, laseb dr. Treialil kirjutada omale mitmesuguseid ravimeid. Ta tuleb aga alati aegadel,

[81] Vt Vaidlusi kirjakastist majanduspoliitiliste probleemideni: Arvustavaid sõnavõtte ülikooliga seosesolevate küsimuste ümber.... — *Postimees*, nr 72, 15. III 1940, lk 72.

mil polikliinikus mind kindlasti ei ole, väldib ilmselt minuga võimalikku kohtumist.

Üsna varsti peale rääkimist rektori ooteruumis on ta jälle polikliinikus, palub välja kirjutada temale vajalikke ravimeid. Saanud retseptid, vaatab kella, hakkab minema. On peatselt oodata minu tulekut.

– Ma lasen teid kabineti kaudu välja, — tähendab prof. Koppelile dr. Treial, — saate otsemalt tänavale, pole minna üle libeda õue.

Ta avab ambulatooriumist kabinetti viiva ukse, palub astuda prof. Koppelit üle läve. See teeb mõned vähesed sammud, jääb ootamatult seisma. Ta näeb seinal oma raamitud portreed, fotokoopiat prof. N. Triigi tehtud õlimaalist Ülikooli Nõukogu saalis.

Lasksin ülesvõtte suurendada, raamida juba ammu, polikliiniku ülevõtmise algpäevil. Nüüd on pilt minu kabinetis aukohal. See on pruunis tammepuust raamis, kitsa sisemise kullatud liistuga.

Prof. Koppel on ilmselt üllatatud. Ta pole oodanud leida minu kabinetis oma pilti, meenutades eriti oma vaenulikkust minu suhtes, rasket võitlust polikliiniku õppetooli ümber.

Ta seisab siis vaikselt mõne hetke, vaatab seinale, sõnab tasa, ainult omale: Minu pilt.

Ja seepeale, nagu ärgates oma mõtteist, väljub kiiresti kabinetist tänavale.

Samal hetkel tulen õue poolt mina...

Enamline riigipööre Eestis. Selle päevaks on 21. juuni 1940. a. ...

Tartu Raekoja ees on miiting.

Veoautolt räuskab keskealine peakatteta mees. Kes ta on — pole teada. Küllap äsja vabastatud poliitiline vang.[82]

---

[82]Raekoja platsil käisid 21. juunil 1940 veoauto kastis "räuskamas" Riigivolikogu liikmed Kristjan Jalak (1888–1944) ja Neeme Ruus (1911–1942), "amnesteeritud poliitvang" Paul Keerdo (1891–1950), "Tartu ametiühingute sekretär" Osvald Hirsch (1906–1941), "tööliskonna naistegelane ja endine poliitvang" Minna Lepik (Melanie L.; 1911–2002), "mag." Harald Haberman (1904–1986) ja "dr." Vik-

Ümber auto lehvib mõni punane lipp, seisab poolringis rühmake inimesi. See on arvult üsna väike. Jääb seisma ka juhuslik mööduja, kuulab natuke pealt, läheb minema.

Satun ületama Raekoja platsi.

On rõõmus, päikesepaisteline hommikupoolik.

Tuleb vastu dermatoloog Gustav Kornel[83].

– See on siis algus meie lõpust, — arvab Kornel.

– Kas olukord nii hull peaks olema? — vaidlen vastu naiivses uskumatuses. Ei küüni sündmusi veel õieti hindama.

Jääme seisma, vaatame miitingut eemalt. Hakkame siis aeglaselt jalutama, küll edasi, küll tagasi, ikka Kivisilla ja Rüütli tänava vahet.

Pikkamööda muutuvad mõtted rusuvaiks, ängistavaiks...

Lähen viimaks polikliiniku.

On suvine vaheaeg. Loenguid ei ole, käib ambulatoorne, vaid haigete vastuvõtt.

Vaatan kabinetis ringi. See on armsaks saanud, nagu kogu polikliiniline töögi. Tunnen jõudu ja tahet viia polikliinik hinnatavale töötasemele, anda üliõpilastele tegev praktiline kool.

Kaua püsin peale riigipööret aga veel ametis?

Saavad teatavaks Tallinna uudised. Seal on kujundatud uus Vabariigi Valitsus. Peaministriks on dr. Johannes Vares-Barbarus Pärnust, tema asetäitjaks prof. Hans Kruus. Haridusministriks on kirjanik Johannes Semper, siseministriks Maksim Unt...

---

tor Hion (1902–1969). Vt Tartu töörahvas nõudis uut valitsust. — *Postimees*, nr 166, 22. VI 1940, lk 4.

[83]Gustav Kornel (1892–1967 Göteborg), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1922, *dr. med*, korp! Fraternitas Estica liige. TÜ naha- ja suguhaiguste kliiniku assistent ja vanemassistent 1922–1932, TÜ õppeülesandetäitja suguhaiguste alal 1942–1944, a-st 1943 dotsent; naha- ja suguhaiguste eriarst Tartus 1925–1944, Tartu Õdede Kooli lektor 1926–1944, Tartu Naha- ja Suguhaiguste Nõuandla meesteosakonna juhataja 1940–1941; põgenes 1944. a septembris Rootsi, põgenikelaagri arst Skånes, Göteborgi Sahlgrenska haigla kirurgiaosakonna ja raamatukogu arhiiviassistent 1945–1948, Holtermanska naha- ja suguhaiguste haigla arst, a-st 1951 Göteborgis naha- ja suguhaiguste eriarst.

Oodatakse muutusi ülikoolis. EÜS-i ringkonnad, toetudes oma kaasvilistlaste H. Kruusi ja J. Semperi võimupositsioonile, püüavad taastada oma endist mõju.

Tekivad hüüdlaused: Määratud professorid vabastada! Täita õppetoolid vaid valimiste korras!

Pimedas vihas Konstantin Pätsi määratud õppejõudude vastu EÜS ei näe ette, ei tea aimata, et rajatavas Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis täidetakse õppetoolid üksnes veel määramise teel, lavastades vaid vajadusel vahel mingisuguseid valimisi.

Oodatud muudatused ei lase kaua end oodata. Vabastatakse rektor H. Kaho, tema asemele pannakse prof. H. Riikoja[84].

Arstiteaduskonna dekaan prof. G. Rooks ja teaduskonna sekretär prof. E. Veinberg jäetakse ametisse.

G. Rooks — EÜS-i üldtuntud soosik — valiti arstiteaduskonna kogu poolt dekaaniks juba 30. nov. 1939, E. Veinberg — teaduskonna sekretäriks 27. nov. 1939. Volituste tähtaeg — 1940. aasta. Valimine kinnitati Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna kirjaga 19. dets. 1939.

Ühel juulikuu päeval kutsub E. Veinberg mind arstiteaduskonna dekanaati, teeb teatavaks, et J. Semperi nõudmisel tuleb esitada mul lahkumisavaldis. Seda oodatakse kiireimas korras.

Dekaani G. Rooksi ei ole. Ta näib sihilikult puuduvat, tahab vältida minu nägemist.

E. Veinberg on jahe, reserveeritud.

---

[84]Hendrik Riikoja (Heinrich Reichenbach; 1891–1988 Tartu), lõpetas TÜ matemaatika-füüsikateaduskonna loodusteaduse osakonna 1918, *cand. rer. nat.* 1918, *dr. sc. nat.* 1942. TÜ zootoomiakabineti assistent 1917–1918, zooloogia dotsent 1919–1926, selgrootute zooloogia erakorraline professor 1926–1929, korraline professor 1929–1942, matemaatika-loodusteaduskonna dekaan 1930–1937 ja 1941, zooloogiainstituudi ja -muuseumi juhataja 1930–1932 ja 1935–1939, rektor 1940, Põllutöödirektooriumi kalandusosakonna teadusnõunik 1942–1944; TRÜ professor 1944–1958, seejärel emeriitprofessor, selgrootute zooloogia ja hüdrobioloogia kateedri juhataja 1945–1950, zooloogia kateedri juhataja 1950–1958, matemaatika-loodusteaduskonna dekaan 1944–1946; Eesti NSV Teaduste Akadeemia bioloogia instituudi hüdrobioloogia sektori juhataja 1944–1958.

Kuulan nõudmise ära, luban täita, kuid tegelikult ei rutta.

Mööduvad vähesed päevad. E. Veinberg nõuab veelkordselt minu lahkumist.

Ja siis olen rektori juures.

– Ministeeriumist küsitakse iga päev, — ütleb Riikoja, — kas olete oma lahkumisavaldise esitanud. J. Semper ei saavat teie vabastamisega enam oodata. Lahkuma peab ka prof. Harald Perli.

See peale kirjutan siis 2. aug. haridusministrile avaldise, palun mind vabastada *omal soovil* ametist arvates 10. aug. 1940.[85]

Minu "soov" leiab kohest rahuldamist. Mind vabastatakse "Vabariigi Presidendi" käskkirjaga 6. aug. 1940, vastavalt avaldisele, alates 10. augustist. Samast kuupäevast vabastatakse ka Harald Perli.

Käskkirjale on alla kirjutanud M. Unt — siseministrina Vabariigi Presidendi ülesannetes, H. Kruus — peaministri asetäitjana ja J. Semper — haridusministrina.[86]

Saanud kuulda, et minult nõutakse lahkumist omalt kohalt, esitavad polikliiniku teenija Johan Nahkro[87], polikliiniku hoone kojamees Georg Turba[88] ja nahapolikliiniku teenija T. Väljan[89] otsekoheselt rektorile avaldise, selles kirjutades, et nende "lugupeetud kod. prof. Normann'ile on teade tulnud, anda lahkumise palve Sisehaiguste polikliiniku juhataja kohalt".

"Arvesse võttes... hääd vahekorda... see oli otse südamlik ja seltsimehelik" — paluvad allkirjutanud Ülikooli Valitsust, "et ülalnimetatud teadaanne saaks revideerimisele võetud ja et prof. Normann saaks edasi jääda omale kohale, s.o. Sisehaiguste polikliiniku juhatajaks".[90]

---

[85]Vt Herbert Normann ENSV haridusministrile, 2. VIII 1940 (ärakiri). — RA, EAA.2100.2.731, l. 150.

[86]Vt Vabariigi Presidendi käskkiri nr 240, 6. VIII 1940 (ärakiri). — RA, EAA.2100.2.731, l. 141, samuti l. 145.

[87]Juhan Nahkro (Johan N.; 1879–?), TÜ polikliiniku portjee a-st 1914.

[88]Georg Turba (1883–1963 Tartu).

[89]T(h)eodor Väljan (1901–1966 Tartu).

[90]Vt Johan Nahkro, Georg Turba ja Teodor Väljan Tartu Ülikooli rektorile, 5. VIII 1940 (ärakiri). — RA, EAA.2100.2.731, l. 149. —

Avaldisele, mis kirjutatud käsitsi, on masinal alla tipitud märge: "[Ülikooli Teenijate] Ühingu juhatus pooldab täiesti seda palvet, kuna tunneb kod. prof. Norman'i kui täiesti seltsimehelikku meest ja palub Teid vastavaid samme astuda tema kohale edasijäämiseks." Märge on dateeritud 5. aug. 1940. Järgnevad allkirjad: P. Jürgens[91] — esimees, V. Tammaru[92] — sekretäri eest.

Rektor avaldise edasisaatmisega ei viivita. See läheb J. Semperile juba 6. augustil. Kaaskirjal on allkirjad: H. Riikoja — rektor, H. Randalu[93] — sekretär.[94]

Vastust ei tule kaua oodata.

Ülikool edastas selle kirja ka haridusministrile ning sai samuti eitava vastuse. Vt ENSV Tartu Ülikooli Valitsus haridusministrile, 6. VIII 1940 (ärakiri). — Samas, l. 152; ENSV Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakond Tartu Ülikooli Valitsusele, 9. VIII 1940 (ärakiri). — Samas, l. 153

[91]Peeter Jürgens (1906 – 19. II 1984 Bradford), TÜ Teenijate Ühingu esimees, majandusdirektori haldusabi 1940. a augustist, Haridus- ja Kultuuritööliste ametiühingu Tartu osakonna esimees 1940. a septembrist; 1941. a sügisel TÜ Raamatukogu ametnik; teenis 1. piirikaitserügemendis; asus 1947. a Saksamaalt ümber Inglismaale.

[92]Verner Tammaru (Zirnask; 1909 – 8. VII 1941 Tartu), õppis TÜ usuteaduskonnas 1928–1931, korp! Fraternitas Estica liige. Tartu Tehnikumi töökodade ja kabinettide abijõud-teenija (laborant) 1937–1939, TÜ majandusosakonna noorema teenija ajutine kt 1939–1940, majandusosakonna vanemametniku kt 1940. a septembrist; vangistati 8. juulil 1941 ja hukati Tartu vanglas.

[93]Hillar Randalu (Bachmann; 1915–1990 Tartu), lõpetas TÜ õigusteaduskonna 1938, *mag. jur.* 1940, õigusteaduse doktor 1978 (Moskva NSVLi Prokuratuuri Instituut), EÜSi liige. TÜ abiõppejõud kriminaalõiguse ja -protsessi õppetooli juures 1938–1939, kriminaalõiguse assistent 1939–1941, TÜ sekretär 1940. a augustist; TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri dotsent 1944–1952, kohtuõiguse kateedri juhataja 1944–1945 ning tsiviilõiguse ja -protsessi kateedri juhataja 1949–1950, õigusteaduskonna prodekaan 1944–1945 ja 1947, kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri professor a-st 1982; advokaat Vändras, Pärnus, Märjamaal, Keilas ja Tallinnas 1952–1961, ENSV TA majanduse instituudi õigussektori vanemteadur 1961–1984.

[94]Vt ENSV Tartu Ülikooli rektor haridusministrile, 2. VIII 1940 (ärakiri). — RA, EAA.2100.2.731, l. 148.

Juba 9. augustil teatab Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakond, et "Haridusministeeriumil ei ole võimalik... soovi rahuldada, kuna adjunktprofessori kohustetäitja H. N o r m a n n on omal palvel juba ametist vabastatud".

Allkirjad: H. Moora[95] — direktor, J. Lauristin — sekretär.[96]

Diplomaatiline, salomonlik otsus!

Olen ülikooli professorina likvideeritud.

Minu järglaseks saab dots. A. Arrak, kuid mitte eripatoloogia, diagnostika ja teraapia professorina ja sisehaiguste polikliiniku juhatajana, vaid sisehaiguste propedeutika kateedri juhataja asetäitja-dotsendina. Tema ametisse seadmine toimub *määramise* teel.

Õppebaasiks antakse kateedrile Tartu Haigla Riia tänaval — Eesti Arstide Ühingu omaaegne Tartu Erakliinik.[97]

Sisehaiguste polikliinik likvideeritakse kui õppetegevuseks mitte vajalik asutis. Selle varad loetakse kuuluvaiks sisehaiguste

---

[95]Harri Moora (1900–1968 Tartu), lõpetas TÜ filosoofiateaduskonna 1925, *mag. phil.* arheoloogia alal 1925, *dr. phil.* Eesti ja naabermaade ajaloo alal 1938, EÜSi liige, seejärel ÜS Põhjala liige, seejärel ÜS Veljesto liige. TÜ arheoloogia kabineti abijõud ja konservaator 1921–1924, Eesti ja naabermaade muinasteaduse õppeülesandetäitja 1927–1930, professori kt 1930–1937, erakorraline professor 1938, korraline professor 1938–1942, arheoloogiakateedri juhataja 1941, filosoofiateaduskonna sekretär 1931–1937 ja dekaan 1940; Johannes Varese valitsuse haridusministri Johannes Semperi abi ning teaduse ja kunsti osakonna direktor 1940. a juulist kuni septembrini; Tallinna Ajaloomuuseumi direktori kt 1942–1944, Eesti Vabariigi Rahvuskomitee liige 1944, Saksa vang 1944; Nõukogude vang 1944, TRÜ Eesti ja üldise arheoloogia kateedri juhataja ning professor 1944–1950, NSVLi ajaloo kateedri professor 1950, ajaloo-keeleteaduskonna dekaan 1948–1949; ENSV TA ajaloo instituudi arheoloogiasektori (arheoloogia ja etnograafia sektori) juhataja 1947–1968, akadeemik 1957.

[96]ENSV Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakond Tartu Ülikooli Valitsusele, 9. VIII 1940. — RA, EAA.2100.2.731, l. 151. J. Lauristini asemel peab Herbert Normanni tekstis olema J(ohannes) Laurisson.

[97]1928. aastal asutatud ja 1929. aastal tegevust alustanud Tartu Erakliinik asus tollasel aadressil Riia 34; kliinikut juhatas dr Rudolf Bernakoff (1885–1959 Tartu).

propedeutika kateedrile. Polikliiniku likvideerimine toimub rektori käskkirjaga 19. aprillist 1941.

Rektoriks on prof. H. Kruus. Ta asub juhtima ülikooli juba sügissemestril 1940.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli enam ei ole. See on nüüd Tartu Riiklik Ülikool.

Polikliiniku likvideerimiskomisjon tuleb kokku 31. märtsil 1941. Selle koosseisu kuuluvad A. Arrak, V. Vadi, F. Grant, Jüri Haldre. Tööst osa võtma kutsutakse ka mind ja dr. Treialit.

Taotlen sügissemestril 1940 õppeülesannet sisehaigustepolikliinikus. Seda mulle ei võimaldata.[98] Küll aga saadab dekaan G. Rooks 16. jaan. 1941 ülikooli rektorile esitise, palub teha "dr. med. H. Normann'ile" õppeülesanne arstiteaduse ajaloos sama aasta kevadsemestriks.[99]

Rektor kinnitabki esitise oma käskkirjaga 4. veebr. 1941,[100] kuid ei mäleta, et oleks tol aastal ajalugu lugenud. Nähtavasti hiljem õppeülesanne tühistatakse.

Olen õppejõuna lõplikult likvideeritud.

Sõja puhkemisel Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel 22. juunil 1941 tekkis Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu arvates vajadus uute reservhaiglate järele Tallinnas ja Tartus sõjahaavatute tarvis. Tartu haigla organiseerijaks ja juhatajaks volitati Tartu Täitevkomitee tervishoiuosakonna tooaegse juhataja Armin Taevi[101] allkirjaga paberiga 25. juu-

---

[98]Vt Herbert Normann Tartu Ülikooli arstiteaduskonna dekaanile, 11. IX 1940. — RA, EAA.2100.2.731, l. 142. Õppeülesande taotlusele "arstilise eetika alal" on peale kirjutatud: "Õppeülesanded kinnitamata jäetud."; Herbert Normann Tartu Ülikooli arstiteaduskonna dekaanile, 11. IX 1940. — RA, EAA.2100.2.731, l. 143. Õppeülesande taotlusel "eripatoloogia, diagnostika ja teraapia (sisehaigustepolikliiniku) alal" puuduvad resolutsioonid.

[99]Vt ENSV Tartu Riikliku Ülikooli arstiteaduskond TRÜ rektorile, 16. I 1941. — RA, EAA.2100.2.731, l. 154.

[100]Vt ENSV Tartu Riikliku Ülikooli rektor arstiteaduskonna dekaanile, 5. II 1941. — RA, EAA.2100.2.731, l. 155.

[101]Armin Taev (1909–1988 Pärnu), Kuressaare sotsialistide häälekandja *Rahva Hääl* väljaandja ja vastutav toimetaja 1930–1932, Eesti

nist 1941 dr. Leonid Volmer[102]. Korralduse kohaselt pidi haigla avatama kuue päeva jooksul.

Haiglaks oma avaruse ja ruumide poolest kohaseks osutus Tartu linna 5. algkooli neljakordne kivihoone Kalevi ja Lina tänavate nurgal, kus peale operatsiooni-, sidumis- ja haigetubadeks sobivate ruumide ja valgusrikka köögi leidusid veel otstarbekad ruumid asjaajamiseks ja ladudeks, ning sellel jäädigi peatuma.

Saanud 26. juunil 1941 haigla organiseerimise volituse, asus dr. L. Volmer 27. juunil oma ülesande teostamisele, ajal, mil linnas valitses juba kaos ja paanika. Tänavail korraldati haaranguid inimestele nende saatmiseks kaitsekraavide kaevamisele, ärisid ja ladusid tühjendati ja evakueeriti.

Uue haigla nimeks valis L. Volmer kokkuleppel tooaegse linnaarsti dr. G. Krolliga[103] "Tartu Linna Haavakliinik", et 1) siduda haiglat asukohaga ja 2) näidata, et see on linna raviasutis.

Kuna kliinilises töös vilunud arste polnud võimalik leida, valis L. Volmer omale kaastöölisteks arstide kohustetäitjatena vii-

---

Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei Tartu osakonna sekretär, Tartu linnanõunik 1940. a septembrist.

[102]Leonid Volmer (1902–1960 Tallinn), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1927, EÜSi liige. TÜ tervishoiu instituudi assistent 1927–1928, Tartu Erakliiniku kirurg ja röntgenoloog 1929–1940, Kaitseliidu Tartu maleva suurtükiväedivisjoni arst a-st 1934, II haavakliiniku arst 1941, sõjavangide laatsareti juhataja kt Tartus 1941, Tartu haiglate ja välilaatsarettide kirurg ja röntgenoloog 1942–1944, TÜ II haavakliiniku juhataja ja Tartu Haigla juhataja kt 1944; Pärnu haigla juhataja ja kirurg 1944–1945, vangilaagris 1945–1950, Tallinna Vabariikliku Haigla röntgeniosakonna juhataja 1950–1960.

[103]Gustav Kroll (1886–1968 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1914, EÜSi liige. Tartu linnaarst 1918 ja 1919–1940 (v.a 1920) ja 1941–1942, linnahaiglate ülemarst ja linna tervishoiuosakonna juhataja 1919–1940, raviprofülaktika inspektor 1940–1941, Petseri linna- ja maa-arst 1942–1944; Tartumaa Tervishoiuosakonna Kiidjärve maaarstijaoskonna juhataja 1944–1945, vangistati 1945. a suvel süüdistatuna Tartu vangla 1941. a massimõrva uurimises, karistati 5 aastaks asumisele saatmisega, viibis Tjumeni oblastis Larjaki rajoonis ja siis Põhja-Kasahstanis Mai-Balõki rajoonis, töötas arstina, vangistati seal taas 1950. a ning vabanes 1956, Taevaskoja Laste Tuberkuloosisanatooriumi juhataja.

mase kursuse arstiteaduse üliõpilased Endel Krolli[104], Paul Saare[105], Enn Talmeti[106] ja Karl Rähni[107]. Raskemad opereeritud haiged usaldas L. Volmer E. Krolli kätte, kes varemalt oli mõnda aega töötanud tema juhatusel Tartu Haiglas. Vanemaks õeks tuli kliiniku Tartu Tiisikuse Haigla vanemõde Helmi Pobol[108].

Palgalisi teenistujaid oli kliinikus üldse 110. Peale selle rakendus vabatahtlikult põetustööle veel umbes 100 isikut.

Hoones teostati hädavajalik remont, ehitati kaks vannituba nelja vanniga, sisustati ning korrastati kiirelt operatsiooni- ja sidumistuba ning haigeruumid, kusjuures sisustus tuli hankida laenu teel teistelt haiglatelt.

Pesu õnnestus saada osalt endise Kaitseliidu tagavaradest, osalt laenu näol Tartu Haiglast. Kohe tehti algust ka uue pesu õmblemisega.

---

[104]Endel Kroll (1912–1970 Lismore), Gustav Krolli poeg; lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1943, EÜSi liige. Organisatsiooni Todt ülemarst, taandus 1944. a septembris Saksamaale, Nõukogude Liidu sõjavang 1945–1950, vabanes sakslasena ja lubati asuda Saksamaa Liitvabariiki, töötas arstina Ida-Pommeris, kust asus 1950. a Austraaliasse, oli sanitar Kyogle'is ja jaoskonnaarst Lismore'is Uus-Lõuna-Walesis.

[105]Paul Saar (Peterson-Glazunov; 1917–2005 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1942, TRÜ arstiteaduskonna 1952, EÜSi liige. Tartu ümbruse jaoskonaarst, Tartu haavakliiniku arst, Tartu sõjavangide laatsareti arst 1941, Suislepa jaoskonnaarst 1942–1986 ja haigla juhataja 1944–1985; Saksa sõjaväes 1944, 3. piirikaitserügemendi II pataljoni arst.

[106]Enn Talmet (Ernst Tekker; 1915–1969 Haapsalu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1942, TRÜ arstiteaduskonna 1946, korp! Fraternitas Liviensis liige. Saksa sõjaväes 1942–1944, 4. piirikaitserügemendi II pataljoni arst, NSVLi sõjavang 1944; Haapsalu Emade ja Laste Nõuandla günekoloog ja Haapsalu haigla kirurg 1944–1969.

[107]Karl Rähni (Rehme; 1910–1984), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1942, TRÜ arstiteaduskonna 1951, ÜS Concordia liige. TÜ haavakliiniku subordinaator 1941–1942, Torma jaoskonnaarst 1942–1945, Tallinna I polikliiniku arst 1945–1950, Tartu Kliinilise Haigla II sisekliiniku ordinaator, Kohtla-Järve 1. linnahaigla siseosakonna juhataja.

[108]Helmi Pobol (1897–1979 Weinsberg, SLV), dr Erich Poboli abikaasa.

4. juuliks oli sisustatud kliinikus ambulants ja operatsioonituba ning seatud tarvitamisvalmis 150 voodit.

(*Järgneb*)

ANNE PIKKOV (2018)

CONTENTS

Deinstitutionalisation in Estonian social care — external compulsion or internal consideration? ..... *Jüri Kõre* 1347
Psychoanalysis in Estonia ...*Ants Parktal, Jane Meimer-Parktal* 1376
Can God understand prayers in the sign language?: Deafness, silence and sign languages in the Christian tradition. Part II .... *Liina Paales* 1403
What could be learned from the new curriculum of Finnish basic schools? .....*Edgar Krull* 1441
Poetry: Raddled joy .....*Heljo Mänd* 1461
"It is progressing firmly, bravely, with great swing and force, full of fire of love and callousness and coldness of criticism...": By the 8th anniversary of the Republic of Estonia in 1926 1467
Review: Who were they and what became of them? *Kohtunikud, kohtu-uurijad ja prokurörid 1918–1940: Biograafiline leksikon.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2018. ..... *Hannes Vallikivi* 1492
Abstracts 1504
Dancing into the unknown: Diary 1944–1961. Part III .... *Herbert Normann* 1511

eurozine

www.eurozine.com

Praakeksemplaride puhul palume pöörduda:
AS Pakett, Laki 17, 12915 Tallinn, tel. 6563639

AKADEEMIA

Tellimise indeks 78163

Hind 3.50 eurot